

TIDSSKRIFT FOR kjønns FORSKNING

DET NYE

NR. 13 - 26. MARS 1958

75 ør

TEMA: ÅPENT NUMMER

Kjønn og profesjon

Musikk for øye og øre

Historier fra virkeligheten

Å tafse på det utenkelige

2010

Nr. 1

Tidsskrift for kjønnsforskning eies av
KILDEN og utgis i samarbeid med Universitetsforlaget

is: 98,-
eturuke: 30

9 770809 634010

UNIVERSITETSFORLAGET

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING

ÅRGANG 34, NR.1 – 2010

ISSN 0809-6341 (PRINT) / 1891-1781 (ONLINE)

ANSVARLIG REDAKTØR REDAKTØR
Agnes Bolsø Hilde Danielsen

REDAKSJONSSEKRETÆR
Toril Enger

REDAKSJONENS ADRESSE
KILDEN, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no
Tlf.: (+47) 22 03 80 80

REDAKSJONSRÅD		
Mathias Danbolt	Anne Britt Flemmen	Jorid Hovden
Don Kulick	Ulla-Britt Lilleaas	Jørgen Lorentzen
Toril Moi	Ellen Mortensen	Cecilie Basberg Neumann
Bente Rosenbeck	Dorte Marie Søndergaard	Mari Teigen
Maria Zackariasson	Helene Aarseth	

EIER

KILDEN informasjonssenter for kjønnsforskning, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo

UTGIVER

© Universitetsforlaget AS, Postboks 508 Sentrum, NO-0105 Oslo.
Administrasjon av rettigheter og salg av enkeltartikler ivaretas av forlaget på vegne av KILDEN.

ABONNEMENT

Tidsskrift for kjønnsforskning kommer fire ganger i året. Abonnementspriser 2010 (NOK):
INSTITUSJON 600,- PRIVAT 420,-STUDENT 260,-
E-ABONNEMENT 700,-. Løssalg 98,- + porto.
Abonnerer du på tidsskriftets papirutgave, koster e-abonnement NOK 200,-.
Les mer om e-abonnement og bestilling av nyhetsvarsling på www.idunn.no.
Abonnement kan bestilles fra Universitetsforlaget AS
Kundeservice, Pb. 508 Sentrum, NO-0105 Oslo,
(+47) 24 14 75 00 eller
abonnement@universitetsforlaget.no.

RETTIGHETER

Artikler gjengitt i tidsskriftet reguleres av bestemmelser gjengitt i *avtale om normalkontrakt for utgivelse av litterære verk i tidsskrift* av 13. mars 2006 mellom Den norske Forleggerforening, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Forvaltningsorganisasjonen LINO.
Avtalen kan leses i sin helhet på: <http://www.nffo.no>.
Artikler gjengitt i tidsskriftet vil bli lagret i forlagets database og gjort tilgjengelig på Universitetsforlagets bestillingssystem for elektronisk distribusjon av tidsskrifter (www.idunn.no).

MANUS

Retningslinjer for levering av manus står beskrevet på siste side.

DESIGN

Terese Moe Leiner

SATS TRYKK

Brødr. Fossum AS AiT Otta AS

Medlem av Norsk Tidsskriftforening: www.tidsskriftforening.no
Tidsskrift for kjønnsforskning utgis med støtte fra Norges forskningsråd.

OMSLAGSILLUSTRASJON: Faksimile fra *Det Nye* nr. 13, 1958

Innhold

ARTIKLER

- 4 Sanna Sarromaa ★ En skikkelig pike – representasjoner av ung kvinnelighet i *Det Nye* i 1958
- 23 Camilla Hambro ★ Kvinnelighet, kritikk og originalitet. Musikkinnslag ved «Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid» i 1895
- 41 Rannveig Dahle ★ Sosialt arbeid – en historie om kjønn, klasse og profesjon

BOKESSAY

- 57 Mathias Danbolt ★ Å tafse på det utenkelige
Bokessay om Anna Lundbergs *Allt annat än allvar*

BOKANMELDELSER

- 67 Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier* ★
Omtale ved Anne Homme og Kari Ludvigsen
- 73 Helge Svare: *Menn i pleie og omsorg – brødre i hvitt* ★
Omtale ved Berit Gullikstad
- 77 Ingvild Sælid Gilhus, Turid Karlsen Seim og Gunhild Vidén:
Farsmakt og moderskap i antikken ★ Omtale ved Jan Frode Hatlen

Kjære lesar

Velkommen til ein ny årgang av *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Vi er entusiastiske over å ta roret i eit tidsskrift med høg fagleg kvalitet og vil takke dei førre redaktørane for alt arbeidet dei har lagt ned i å forme tidsskriftet med interessante, gjennomarbeidde og velskrivne artiklar. Vi vil også takke det nye redaksjonsrådet vi får med oss, som er med å sikre tidsskriftet fagleg breidde og tyngde.

Vi har planlagt ei blanding av temanummer og opne nummer i tida framover. Vi startar med musikk, der fristen for bidrag alt har gått ut. Så inviterer vi til eit nummer om det aktuelle temaet natur og kjønn, med frist 15. mai. Den neste utgåva har frist 1. september og er eit ope nummer. Siste frist i 2010 er 15. november om du skriv om kjønn, autoritet og leiing. Dei som er interesserte i å skrive, kan finne meir detaljerte invitasjonar på nettstaden til KILDEN.

Tidsskriftet vil fremst publisere artiklar på dei nordiske språka, men vil opne for engelske artiklar ved særskilte høve. Vi meiner at det er viktig å støtte opp om norsk som eit akademisk språk. Som ein del av KILDEN sin språkpolitikk vil annankvar leiarartikkel skrivast på nynorsk, og vi oppmuntrar til bruk av nynorsk i bidrag til tidsskriftet.

Poststrukturalistisk teori og analysestrategi si tyding for kjønnsforskninga er eit av dei tema vi ønskjer å debattere i tidsskriftet. I 1999 var det eit seminar på Vatnahalsen der temaet var «empirisk forskning etter poststruk-

turalismen». Det resulterte i nummer 1/2000 av dette tidsskriftet, og det er no tid for å gå tilbake til nokre av dei same problemstillingane vi diskuterte då, i lys av endringane dei siste åra. Harriet Bjerrum-Nielsen og Stine Helena Bang Svendsen har lova oss ei opptakt til ei utveksling om dette i neste nummer, og vi håpar at mange melder seg på i ordskiftet.

Debatten om kulturkampen og kjønnskampen hausten 2009 viser kor viktig det er at kjønnsforskarar formidlar forskinga si til samfunnet, og er villige til å delta i det offentlege ordskiftet, slik at misforståingar og feilaktig informasjon ikkje får feste. Det er samtidig viktig at vi har eit forum der vi kan analysere og diskutere på faglege premisser, der vi kan utvikle forskinga vidare med utgangpunkt i forskjellige kunnskapsgrunnlag. Kjønnsforskning er ikkje lenger berre *ein* tradisjon, eller *ei* retning, slik ein kanskje kunne tenke seg det då fagfeltet vart utvikla på 1970-talet. Kjønnsforskning går i dag føre seg innafor dei tradisjonelle fagdisiplinane og som samarbeid på tvers av faggrensene, særleg ved dei tverrfaglege sentra for kjønnsforskning på universiteta. Målet vårt er å lage eit tverrfagleg tidsskrift med bidrag som handlar om kjønn, frå ulike faglege ståstader.

Vi ønskjer oss eit tidsskrift der både junior-, mellom- og seniorskiktet av forskarar er representerte, og er derfor fornøgde med at artiklane i det første nummeret er skrivne av ein stipendiat, ein postdoc og ein seniorforskar.

Stipendiat Sanna Sarromaa arbeider til dagleg som samtidshistorikar og statsvitar ved Høgskulen i Lillehammer, og bidrar med ein artikkel om representasjonar av unge kvinner i magasinet *Det Nye* på 1950-talet. Ho syner blant anna kor eintydige ideala var i historier som er sagt å vere sendt inn frå lesarane. Særleg peikar ho på disiplineringa som låg i det absolutte kravet om seksuelt fråhald. Ansvaret i desse tekstane låg på jenta, som elles møtte fleire andre krav i strevet med å verte ei kvinne som var verdt å gifte seg med.

Camilla Hambro, postdoctor i musikkvitenskap ved Stocholms universitet, trekk fram ei stor hending som ikkje har fått den plassen ho fortener i musikkhistoria. *Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid* i København i 1895, med den danske dronninga som den høge beskyttar, hadde eit omfattande musikalsk program. Hambro analyserer den kjønna ambivalensen i kritikkane skrivne av dei mannlege melderane. Var det mogleg å møte kravet om originalitet og tyngde, og samstundes verte sett som kvinne?

Rannveig Dahle er sosiolog og seniorforskar ved NOVA. Ho skriv om danninga av yrkesfeltet sosialt arbeid i Noreg frå mellomkrigstida av. Dahle har arbeidd med danning av profesjonar i lys av kjønnsperspektiv i ei årrekkje, frå ho gjorde sitt nybrottsarbeid om fysioterapi på 1970-talet og framover, med viktige bidrag om helseprofesjonar og kjønn. Dahle løftar med denne artikkelen fram samanhengane mellom danninga av profesjon, kjønn og klasse.

Slik har dei tre artiklane i denne utgåva av tidsskriftet eit historisk perspektiv. Kari Ludvigsen og Anne Homme ved Rokkansenteret, Berit Gullikstad og Jan Frode Hatlen frå NTNU og Mathias Danbolt frå Universitetet i Bergen har meldt bøker for oss. Både bøkene dei omtaler og refleksjonane deira er til å få forstand av.

God lesing!

Agnes Bolsø
Hilde Danielsen

Av SANNA SARROMAA

En skikkelig pike – representasjoner av ung kvinnelighet i *Det Nye* i 1958

Hvordan skulle en ung kvinne være og leve i 1958? Denne artikkelen retter blikket mot representasjoner av unge kvinner i *Min skjebne*, serien av «virkelighetsfortellinger» som dette året ble trykt i *Det Nye*. Hvordan representeres ung kvinnelighet i disse novellene? Gjennom skjebnehistoriene, som ifølge bladet var forfattet av unge kvinner selv, var *Det Nye* med på normeringen av atferd for unge kvinner i overgangen til voksenlivet som koner og mødre. Gjennom disse fortellingene bidro *Det Nye* til definisjonen av hva anstendig kvinnelighet var og hvordan jenter kunne oppnå den.

Virkelighetshistoriene har vært og er fremdeles noe av det mest populære lesestoffet i kvinne- og jentebladene. *Det Nye* har hatt et tilsvarende innslag kontinuerlig i over 50 år, og har det fremdeles i dag.¹ Hovedpersonene i de 20 virkelighetsfortellingene fra 1958, som denne artikkelen analyserer, er unge kvinner fra slutten av tenårene til litt opp i tjueårene. De fleste skjebehistoriene handler om deres vei inn i voksenlivet, til livet som koner og mødre. Selve betegnelsen *min skjebe* indikerer at fortellingene handler om avgjørende hendelser som får konsekvenser for livsløpet til jentene. Som Anthony Giddens påpeker, kan «fateful happenings» forstås som hendelser med store konsekvenser for et individ eller en gruppe (Giddens 1991:112):

Fateful moments are those when individuals are called on to take decisions that are particularly consequential for their ambitions, or more generally for their future lives.

I skjebehistoriene som dette materialet bygger på, formidles ulike skjebeutøyn øyeblikk, og konsekvensene av valgene jentene tar, særlig sett i forhold til deres seksualitet.

Denne artikkelen prøver ikke å fortelle hva unge kvinner i 1958 tenkte og gjorde og hvordan de virkelig var. Det rankeske *wie est eigentlich gewesen ist* er ikke målsettingen med denne studien, som teoretisk-metodologisk tar utgangspunkt i diskurser og representasjoner som historiske byggesteiner. Søkelyset rettes mot forestillinger og oppfatninger som unge jenter møtte blant annet gjennom lesing av ukeblader. Hva det innebærer å være en ung kvinne, er selvsagt avhengig av hvilket liv en har mulighet for å leve, men er også knyttet til ideer om hva unge kvinner kan være, og er derfor under konstant forhandling, konstruksjon og rekonstruksjon (Smith 1988). Skjebehis-

toriene i *Det Nye* bidro til denne prosessen i Norge på 1950-tallet.

Jentene som leste ukeblader som *Det Nye*, lærte noe om hvordan en jente skulle være og hva kvinnelighet var, men som Penny Tinkler (1995) påpeker, betyr ikke det at de uten videre overtok normene som ble formidlet. Jentene tolket det de leste på ulike måter, men i visse situasjoner kunne nok elementer av det leste fungere som en slags moralsk veiledning. På samme måte som Lesley Johnson (1993) i boken *The Modern Girl. Girlhood and Growing Up* er jeg interessert i det som kan kalles rommet som var tilgjengelig for unge kvinner å vokse opp i i 1958, som altså det nye ungpikblad var en del av. Spørsmålet i denne artikkelen blir dermed hva slags representasjon av kvinnelighet «skjebehistorier» formidlet til lesende jenter. Hva slags vegger og hvor høyt under taket var det i disse fortellingene? Hva slags muligheter og hva slags begrensninger inneholdt representasjonen?

Skjebehistorienes kontekst

1950-tallet i Norge var preget av økonomisk vekst, industriell ekspansjon, oppbygging av velferdsstaten og politisk stabilitet. Krigen var over, og gjenoppbyggingstidens reguleringer ble gradvis avvirket. Utviklingen bidro til et kollektivt løft med økende levestandard for brede lag av folket. Kjønnssystemet var konservativt og hvilte på forestillinger om kjønnskomplementaritet (Blom 2006). Eneforsørgermodellen, der mannen tjente penger og kvinnen tok hånd om huset og barna, var dominerende (jf. Blom 2006; Korsvold 2008). I oppbyggingen av etterkrigstidens velferdsstat ble husmoren tildelt en viktig rolle i dette felles prosjektet for å løfte nasjonen (Berner 1996; Danielsen 2002). I 1958 var gjennomsnittsalderen for ekteskap hos kvinner 24,4 år. Et liv som husmor med minst tre barn, men

gjernge flere, ventet på de fleste gifte kvinner (Statistisk årbok for Norge 1960). Toppen i antallet husmødre, 750 000, ble nådd i 1960, og sterke ideologiske føringer tilsa at en gift kvinne skulle være forsørget i ekteskapet. I begynnelsen av 1960-årene var Norge blant de land i Vesten som hadde lavest yrkesaktivitet blant kvinner. Melby (2006) omtaler den norske situasjonen som ideologisering av husmøderligheten og husmøderpolitikk. Barnetrygd, husstelloplæring, lønnspolitikk og økonomiske ytelser til kvinner som mødre la til rette for en kjønnsdeling der hun var hjemme og han ute. Husmøderideologien var sterk i alle politiske partier og baserte seg på rotfestede forestillinger om fundamentale kjønnsforskjeller.

I dette sosiohistoriske landskapet dukket *Det Nye* i mars 1957 opp som et ungdommelig månedssblad for kvinner mellom 15 og 25 år. Bladet ble født samtidig som begrepet tenåringslandet i Norge. *Det Nye* er derfor både ungdomshistorie og en kilde til den. Bladet skulle prege generasjoner av unge norske kvinner og både reflektere og forme diskursene og representasjonene rundt og om dem (Sarromaa 2009).

Jenters overgang til voksenlivet

Constance Nathanson (1991) har forsket på unge kvinners historie i USA og skrevet om samfunnsendringer som fra 1800-tallet gjorde at kvinner fikk en periode i livet der de verken var under farens eller ektemannens beskyttelse. Det oppstod en livsfase der unge damer på grunn av skole eller arbeid ble eksponert for et selvstendig liv med farene og risikoene det brakte med seg. Dette er et sentralt trekk ved det moderne samfunnet. Det skapes et rom mellom barn og voksen med relativ selvstendighet for unge mennesker. At denne overgangsfasen i livet kunne være både farefull og

risikofyllt, var en utbredt oppfatning i samfunnet. Unge, ugifte damers rolle ble normativt sett mer truet i dette rommet, og deres seksualitet ble et offentlig problem. Strategiene for å forvalte unge kvinners seksualitet var å beskytte jenter mot tap av seksuell status, å bygge den opp igjen dersom den skulle gå tapt, eller plassere jenta utenfor samfunnet, hvis oppbygging var umulig. Kjersti Ericssons (1997; 2009) beskrivelse av samfunnsmessig kontroll av jenters seksualitet på 1950-tallet i Norge, med utgangspunkt i Bjerketun verneskole, viser at ønsket om å kontrollere jenters atferd også var et viktig område i det norske etterkrigssamfunnet. Jentene som brøt grenser for akseptert kvinnelighet, måtte institusjonaliseres og isoleres. Barnevernet på 1950-tallet fungerte med andre ord som et seksuelt samfunnsvern.

Kirsten Drotner (1985) skriver om danske forhold at pikenens rom i ungdomskulturen var begrenset på 1950-tallet. Jenter prøvde ikke å sprengre grensene, men skapte seg et rom ved å gå inn i tradisjonelle kvinnelige posisjoner innenfor ekteskapets og familiens ramme. Som eksempel nevner Drotner at antallet tenåringssekteskap økte kraftig i England på 1950-tallet. Omkring 20 prosent av alle kvinner som giftet seg i datidens England, giftet seg før de fylte 20. Deres valg kan tyde på at ekteskapet representerte den beste mediering mellom jenters ønsker om seksuell utfoldelse og sosiale krav til dens begrensning.

Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg (2006), som har forsket på tre generasjoner av norske jenter, identifiserer tre forhold som bidrar til grunnleggende endringer i hva kjønn betyr strukturelt, kulturelt og personlig for unge jenter: Endringer i forholdet mellom barn og voksne, i aksepterte uttrykk for kropp og seksualitet og i forholdet mellom utdanning, kjærlighet og arbeid. I Nielsens og Rudbergs forskning er 1950- og 1960-tallets jenter

«mødregenerasjonen». Denne generasjonen av unge jenter stod, ifølge Nielsen og Rudberg, i et meget sterkt krysspress av forventninger. Kjønnnet var i utakt på ulike arenaer. Nielsen og Rudberg mener at skolens økte «individkrav» til jentene, og at den samtidige populærkulturens og reklamens forsterkede bilde av kvinnen som erotisk objekt må ha satt spor i form av opplevde spenninger. Også Drotner (1999) peker på hvordan motsetningen mellom autonomikrav på den ene siden og erotisering på den andre kan avleses i periodens populærlitteratur og reklame.

Det er derfor i en tid med krysspress av forventninger og føringer at *Det Nye* skal finne sin plass og sitt publikum. Bladet tok opp temaer som man mente appellerte til unge kvinner, og her skal jeg se på hvordan unge kvinner portretteres i bladets leserfortellinger.

Representasjoner som teori og metode

Virkelighetsfortellinger er tekstmateriale som kan analyseres fra to vinkler. De kan sees som et bilde av virkeligheten som gir faktainformasjon om virkeligheten, eller som konstruksjoner av virkeligheten som ikke er refleksjoner, men *en del av virkeligheten selv* og *et rom der virkeligheten blir konstruert*. I representasjonsforskning, som denne artikkelen representerer, tar man utgangspunkt i sistnevnte, sosialkonstruktivistiske tradisjon. *Min skjebne*-historier reflekterer ikke bare passivt sin politiske og kulturelle kontekst, men er aktivt med på å konstruere verden. Dermed er jeg ikke interessert i om disse tekstene gir en «sann» eller «usann» framstilling av jenters liv, slik for eksempel Stephanie Coontz (2000) er, som har skrevet om amerikanske familier på 1950-tallet. Coontz viser empirisk hvordan mange av de normene og mønstrene vi forbinder med 1950-tallet, som for eksempel unge kvinners

seksuelle avholdenhet, ikke ble etterlevd i særlig grad.

Min posisjon er at det er umulig å skille «virkelighet» og representasjoner. Virkelighet blir konstant og aktivt konstruert gjennom representasjoner. Representasjoner i seg selv produserer, strukturerer og definerer det vi betrakter som virkelighet (jf. Koivunen & Liljeström 1996). Som den franske historikeren Roger Chartier (1988) påpeker, er representasjoner tolkninger og framstillinger som ulike grupper i samfunnet produserer. Chartier understreker at mange konstruksjoner som tidligere historieforskning har tatt for gitt, for eksempel klasse, er sosialt konstruert i diskursive praksiser. Representasjoner blir konstruert og konstrueres på tidligere representasjoner samtidig som de er byggemateriale for nye. Representasjoner skal ikke forstås som nøytrale framstillinger, de har alltid en politisk dimensjon – de har sosiale og politiske effekter (Chartier 1988: 4–8). Det er hensiktsløst å spørre om representasjonene fra 1958 beskriver det å være ung kvinne på en objektiv måte. Det har vel heller ikke vært hensikten med *Min skjebne*-historiene.

Autentisk fiksjon – livet som skjebne

Forskning på folkeeventyr har vist hvordan kjønn spiller en sentral rolle i fortellingene, og for jentene gjelder det å være lydige. Brødrene Grimms eventyr *Fru Trude* er et eksempel på hva som skjer med jenter som ikke oppfører seg bra og ikke gjør det de får beskjed om (Grimm 1996): De ender på bålet. Den finske folkloristen Satu Apo (1990) viser hvordan jenter i folkeeventyret blir gode jenter og gode kvinner gjennom å framstå som lydige og ydmyke. De gjør det pappa, ektemann og brødre sier. De «dårlige» kvinnene i folkeeventyr derimot, prøver å være selvstendige og ta egne valg, som for eksempel selv å velge sin

ektemann. Denne ideen om kvinner i folkeeventyrene er også tydelig i moderne underholdningslitteratur. Den finske litteraturforskeren Hellevi Outinen (1992) har forsket på 1950-tallets underholdningslitteratur og hevder at litteraturen som var rettet mot unge kvinner, tilbød få handlings- og reaksjonsmønstre som avvek fra den dominerende normen. Hun konkluderer med at litteratur fungete som en institusjon som regulerte seksualiteten til 1950-tallets jenter.

Autentisk fiksjon, begrepet som den danske litteraturforskeren Beth Juncker (1974) bruker om ukebladenes lesernoveller, har ikke vært mye benyttet i Norge. Det er blitt levert to hovedoppgaver om virkelighetsfortellinger i ukeblad (Bull 1989; Husnes 2006). Bulls oppgave er interessant fordi hun sammenligner virkelighetshistorier i ukebladet *Hjemmet* i 1957 og i 1987 ut ifra begrepet «borgerlig familieideologi». Historiene fra 1957 idealiserer ekteskapet og priser hjemmet som den saliggjørende lykkeinstitusjon. Virkelighetshistoriene kan i så måte betraktes som oppbyggende moralsk lesning til foredling av familielivet. 40 av 41 historier som Bull analyserte, hadde et budskap som samsvarte med borgerlig familieideologi. Denne ideologien var betraktelig svakere i historiene fra 1987. Tvert imot så det ut til at problemet for mange hovedpersoner i historiene fra 1987 var at de hadde latt seg fange inn i et borgerlig kjønnsrollemønster, giftet seg for tidlig og lagt for liten vekt på sin egen utdanning.

Kvinne- og jenteblad har alltid prøvd å ta tak i og svare på lesernes problemer (Töyry 2005; 2006). Den autentiske fiksjonen forholder seg og tar stilling til lesernes dagligliv. Titlene i *Min skjebe*-historiene gir antydninger om hvilke problemer som skal behandles: *Jeg ble forelsket i min svigerfar* (2/58), *Pengene ødela mitt liv* (12/58), *Jeg trøstet meg med en annen* (23/58), og så videre. Ingressene byg-

ger videre på titlenes antydninger. De gjør leseren oppmerksom på at det dreier seg om problemer som oppstår og blir løst. I *Jeg fikk en kraftig lærepenge* (1/58a) forteller ingressen følgende:

Mors egen lille pike ble jeg kalt. Helt til jeg var voksen, ble jeg dullet med og passet på, men det unnskylder likevel ikke at jeg skeiet ut så grundig da jeg første gang var på egen hånd.

Som teksten antyder, handler det om erkjennelse av ansvar for egne handlinger. Illustrasjonene til historiene bidrar til identifikasjon og medfølelse (jf. Juncker 1974).

Autentisk fiksjon er som oftest bygd opp på en bestemt måte. Første del av historien forteller hva problemet består i, og det er alltid knyttet til en person. Andre del gir ytterligere belysning og utvikling av problemet. I siste del fører problemet fram til en løsning og dermed en ny harmonisk tilstand for hovedpersonen. Autentisk fiksjon inviterer til å identifisere seg med historiens hovedperson. Et vanlig genretrekk i skjebehistorier er retrospeksjon – fortelleren ser tilbake på livet sitt og reflekterer over sine valg og handlinger. Synsvinkelen er alltid begrenset til en person (jeg-personen), som leseren ser og opplever handlingen gjennom (Juncker 1974). Novellene forteller hvordan problemene blir løst, så livet – de fiktive personers og lesernes – kan fortsette uten dem.

Min skjebe-historiene: Sex og kjærlighet

Korpuset på 20 *Min skjebe*-historier fra første halvår i 1958 ble tematisk sortert i fire kategorier: utroskap, sex før ekteskapet, graviditet og «umulig» kjærlighet. To av historiene, *Byens peneste pike* (21/58) og *Pengene ødela livet mitt*

Faksimile fra Det Nye nr. 2, 1958.

(12/58), passet ikke inn i noen av kategoriene. *Byens peneste pike* (21/58) handler om ulemmene ved å være vakker, og *Pengene ødela livet mitt* (12/58) handler om ulemmene ved å arve mye penger. Mye penger og for vakkert utseende fører til lettsindighet som blir sett på som ødeleggende for unge kvinner. Det var to historier, *Jeg elsket en sommer* (4/58) og *Hvorfor forlot han meg* (14/58), som falt inn i to kategorier, nemlig sex før ekteskapet og graviditet. «Umulig» kjærlighet ble den største kategorien. Her handler historiene om kjærlighet som ikke blomstrer på grunn av ulike praktiske eller sosiale hindringer. I *Jeg strakk ikke til* (11/58) er forfatterpersonens problem at hun ikke kan utføre husarbeid på den måten mannen hennes forventer. I *Jeg ble forelsket i min svigerfar* (2/58) forklarer tittelen hva som er problemet.

Alle skjebnehistoriene handler om heteroseksuell pardannelse, direkte eller indirekte. Historiene plasserte seg i livsfasen rett før eller rett etter ekteskapet. Hovedpersonene er fra 15 til 25 år. I grove trekk handler det om hvordan en pike skal få seg en mann eller hvordan en pike skal beholde en mann – og hvordan dette gjøres på en riktig måte. Temaer som lønnsarbeid og utdanning er totalt fraværende, så fraværende at de for mange lesere i dag ville framstått nærmest larmende til stede ved sitt fravær. Omsorgsarbeid derimot har en sentral plass, og i *Pengene ødela livet mitt* drar hovedpersonen på hjelpearbeid i Nord-Korea.

Min skjebne-historier hevder å være virkelighetsfortellinger. Ukebladsredaksjonene mottar innsendte manuskripter fra privatpersoner, og dette materialet brukes som kilde til å lage fortellinger. Stoffet bærer preg av bearbeiding i den forstand at alle historiene har både tematisk og teknisk samme type oppbygging og «dramaturgi» (jf. Juncker 1974). Skjebneshistoriene i tekstkorpuset følger den junckerske oppdelingen. Først får leseren vite

hva problemet dreier seg om, deretter utvikler problemet seg, og til slutt fører problemet enten til en løsning og en harmonisk balanse eller hovedpersonen slår seg til ro og aksepterer tilværelsen:

Jeg var ung, umoden og eventyrlysten da jeg dro til Oslo og hadde ikke vett til å velge de riktige vennene. Og så gikk det galt – inntil jeg omsider forsto å verdsette de virkelige verdier ... (10/58)²

Mange av historiene handler om en ung kvinnes liv inntil hun møter en mann som på en eller annen måte forandrer livet hennes. Denne forandringen har ofte noe med det seksuelle å gjøre. Det kan handle om et feiltrinn som resulterer i kvinnens anger og moralsk lærdom mot slutten av historien. Felles for alle avslutningene er at hovedpersonen innser at hun har tatt feil eller handlet feil. Skylden blir aldri lagt på andre eller på samfunnsstrukturer. Juncker (1974) skriver nettopp at det er genretypisk at problemet isoleres fra sin sammenheng og bakenforliggende forhold, slik som sosialt og politisk klima. Dermed blir løsningen på den enkelte konflikt et spørsmål om hovedpersonens moral, og ikke hvorvidt samfunnet konstruerer problemet.

Denne type tekstmateriale reiser alltid spørsmål om empirien er «sann» i den forstand at det settes spørsmålstegn ved om virkelighetshistoriene er virkelige. Selv om tittelen *Min skjebne* gir en antydning om at dette er lesernes historie, er *Min skjebne*-historier neppe helt autentiske leserfortellinger. «Råstoffet» i novellene kan være lesernes egne erfaringer, siden leserne blir oppfordret til å sende inn sine bidrag. Men historiene har så klare likhetstrekk rent skjønnlitterært at de neppe er ekte tekster skrevet av *Det Nyes* lesere. Autentisitet er heller ikke en forutsetning eller et krav for denne studien. At novel-

lene ble *presentert* som ekte skjebner av ekte jenter, uavhengig om de var det eller ikke, bidro til å sette en norm for anstendig kvinnelighet i sin tid. Unge kvinners liv i skjebnehistorier er preget av risiko. Fortellingene handler om hva som kan gå galt i overgangen til det etablerte familielivet. I dette sitatet varsles også unge menn om å passe seg, og fortellingene uttrykker dessuten normer for maskulinitet:

En gang sa han: – Jeg liker deg veldig godt, Berit. Men foreløpig er det bare én ting som virkelig betyr noe for meg, og det er å bli ingeniør. Det vil ta lang tid og koste mange penger. Og jeg har lovet meg selv at jeg ikke vil innlate meg på noe som kan ødelegge alt sammen for meg. Jeg kjenner en som skulle blitt lege. Så ble han litt glad i en pike i russetiden. Nå har han kontorjobb og er far, bare 21 år gammel. Det skal ikke gå sånn med meg ... (1b/58)

Førekteskaplig sex og dens potensielt fatale konsekvenser er et sentralt tema i de fleste fortellingene. Representasjonen av en anstendig ung kvinnelighet i *Min skjebne*-historier konstrueres av fire elementer: uskyldighet, et godt rykte, pent utseende og husmoderlighet.

Uskyldig som et hvitt lam

Han satte seg opp, og plutselig slo han armene rundt meg.

– Å Gunnar, Gunnar, sa jeg redd.

– Om forlatelse da, sa han bittert. – Jeg ville bare kysse deg. Jeg trodde at du ville bli kysset, jeg trodde det var det du mente med å bli behandlet som en voksen.

– La oss gå inn til de andre, sa jeg fort. (13/58)

Utdraget er tatt fra skjebnehistorien *Min drøm ble virkelighet*, der Åse på 16 år, som bor på en liten gård, blir forelsket i sommerhjelpen Gunnar. Til bursdagen sin får Åse et hvitt lam – og et nesten-kyss av Gunnar. Hun blir så opprørt av kysseforsøket at Gunnar føler han må reise vekk dagen etter. Åse får brev fra Gunnar noen uker etterpå, og hele vinteren skriver de til hverandre. Neste sommer, når han kommer tilbake til Åses familie, blir de forlovet. Illustrasjonsbildet med en ung jente og et lite hvitt lam understreker uskyldighetsrepresentasjonen. En jente på 16 år skal bli avskrekket av å bli kysset, og en anstendig og romantisk start på kjærlighet er å «skrive hele vinteren». Kyss kan aksepteres først etter forlovelsen.

De uskyldige og anstendige pikene har også en tendens til å rødme i møte med det seksuelle i skjebnehistoriene.

– Det må være gøy å være så omsvermet, sa Else misunnelig. – Alle guttene kommer til å slåss om deg.

– Det ... det er slett ikke så moro, stammet jeg rødmende. (21/58)

Dette understreker viktigheten av jenters seksuelle uerfarenhet og samsvarer også med Outinens (1992:54) karakteristikker av 1950-tallets kvinnelige hovedpersoner som er «rødmende ventende kvinner som man kunne stjele et kyss fra».

Det hvite lammet bærer også en betydelig religiøs henvisning. I Det nye testamentet brukes lam ofte som metafor. Lammet representerer harmoni, renhet og uskyld. For eksempel i Lukas' evangelium sender Jesus disiplene sine ut som lam (Luk 10,3). Også i Johannes' åpenbaring er lammet et sentralt symbol. Lammet er et bilde på Jesus etter sin død og oppstandelse (Joh Åp 5,6). I Bibelen

brukes også lam som en mer generell metafor for mennesker – kristne – som skal være Guds lam og holde seg på det rette sporet, akkurat slik unge kvinner i 1958 måtte holde seg på riktig vei mot voksenlivet og anstendig kvinnelighet.

Uskyld er nært beslektet med ryktet. De anstendige unge damene skal ikke ha mye kunnskaper om, og i hvert fall ikke erfaring med, det seksuelle. Uskyld i mer generell forstand – som en slags renhet – er også et generelt trekk ved lykken i skjebehistoriene:

Jeg var mors egen lille pike – alltid med rene, nystrøkne kjoler, alltid med nykjemet hår, alltid med rene negler. (1b/58)

Selv om et godt rykte, anstendighet og uskyld er sentrale elementer i representasjonen, er det viktig å huske at førekteskapelig sex er noe som *virkelig skjer* i mange av skjebehistoriene. Hilde Danielsen (2002), som har intervjuet 1950-tallets husmødre, slår også fast at det var svært mange par som var sammen seksuelt før de giftet seg. Omtrent halvparten av kvinnene som sto brud på 1950-tallet, var gravide under bryllupet.

Selv om et godt rykte, anstendighet og uskyld er sentrale elementer i representasjonen, er det viktig å huske at førekteskapelig sex er noe som *virkelig skjer* i mange av skjebehistoriene.

Hvis De noen sinne kommer riktig langt nordpå for å se midnattssol og nordlys, så stopper De kanskje hos oss. Da er det Einar som fyller bensin og olje på bilen Deres, og det er jeg som gir Dem rom for natten. Kanskje det kan merkes at jeg er litt eldre enn min mann. Men det betyr ingenting. Se på øynene våre i stedet, og se på glansen der. Det er kjærlighetens glans. Og det er det som betyr alt. (8/58)

Uskyld er også knyttet til utseende. Unge kvinner på vei inn i voksenlivet skal ha et anstendig og uskyldig utseende, slik som Berit hadde før hun innlot seg med førekteskapelig sex i skjebehistorien *Jeg fikk en kraftig lærepenge*:

Danielsen (2002:40) framhever 1950-tallets dobbelmoral: «Det var allment godteke at paret levde seksuelt saman før dei gifta seg, samtidig vart det skandale om dei hadde eit uhell.» Hovedpersonen Berit i *Jeg fikk kraftig lærepenge* (1b/58) sukker også lettet over hvordan hun «slapp utrolig heldig fra denne utskeielsen», det vil si uten følger i form av barn.

Ryktet – lettsindighet eller kunsten å vente og spare

Jenters rykte er knyttet til deres seksuelle oppførsel og er et sentralt middel i den sosiale kontrollen. Dette ryktet er hele tiden truet (f.eks. Näre 1992). Også for mødrengenerasjonen som var unge kvinner på 1950- og 1960-tallet, og som Nielsen og Rudberg (2006) intervjuet i sin undersøkelse, var ryktet et viktig tema. De

unge jentene i eldste generasjon måtte passe godt på å gjøre kun det som pene piker kunne tillate seg.

Jenter forstår også av seg selv at man må passe på sitt rykte. Grensen mellom «ordentlige» og «lettsindige» jenter har vært skarp og farlig. Både by- og bygdejenter husker hvordan sladderer gikk, og at det var raskt gjort å få dårlig rykte for jenter. (Nielsen & Rudberg 2006:188)

Jenters rykte er et tema som er til stede i de fleste virkelighetsfortellingene, enten eksplisitt eller implisitt. Det å passe på sitt rykte kan derfor påstås å være det mest sentrale aspektet i *Det Nyes oppdragelsesprosjekt*. Det vanligste hendelsesforløpet i skjebehistoriene er at en ung og uskyldig kvinne faller for fristelsen og har forekteskapelig sex. Dette resulterer enten i uønsket graviditet og anger, eller bare anger i de tilfellene det ikke blir graviditet. I de fleste historiene med forekteskapelig sex har hovedpersonen sex frivillig. En av historiene, *Skulle jeg fortelle ham sannheten*, handler om voldtekt – uten at ordet «voldtekt» blir brukt. Voldtekten skjer fordi hovedpersonen på 17 år var «lettsindig» nok til å følge en kollega opp til leiligheten hans etter at de hadde vært ute en kveld. I historien er det tante Marie som trekker lærdom av historien og maner til ansvar for begge hvis det skulle bli barn:

– Du har iallfall fått en skrekk i livet, og det fortjener du jammen, så lettsindig som du har vært. Mannfolk er nå engang ikke bedre, og det er like godt du lærer det først som sist, så kanskje du passer deg litt bedre for fremtiden. Og skulle det bli noen slags følger, skal jeg nok sørge for at han gifter seg med deg! (22/58)

Moralen i mange skjebehistorier fra 1958 er nettopp at en anstendig ung kvinne skulle

passe på sin seksuelle uskyld og sitt rykte. Hvis jentas rykte blir skadet, er det hennes feil, til og med om hun blir voldtatt. I historien *Jeg ble offer for sladder* (9/58) blir hovedpersonen stemplet som en «lettsindig og troløs pike» fordi hun fester med andre mens kjæresten er borte – og helt uten at hun «innlot seg med en mann», som er den evfemismen for sex som blir brukt i mange av skjebehistoriene.

Lettsindighet straffer seg

Den 22-årige kvinnen i *Jeg elsket en sommer* blir gravid etter en kort kjærlighetsepisode en sommer (kursiveringer er artikkelforfatterens):

Jeg var 22 år – jeg hadde vært igjennom tre års sykepleierskole og visste derfor litt om livet. Men bare i teorien, så å si. Jeg hadde vært forelsket flere ganger, men hadde *passet godt på meg selv* [...] Enda mer redd ble jeg da jeg oppdaget at jeg skulle ha barn. At det skulle hende meg! Litt bitter tenkte jeg på piker jeg visste om, *som innlot seg med både den ene og den andre uten at det fikk følger*. Men jeg, som hadde gitt meg til den ene jeg var glad i – jeg skulle hjem-søkes! (4/58)

Moralen er at selv om kvinner er forsiktige og bare har et forhold til den de er glad i, kan de få problemer. Andre som er lettsindige, kan komme fra det uten at «det får følger». Med andre ord, konsekvensene er uforutsigbare. Hvis man «innlater seg med noen», kan man bli uønsket gravid. Oppdragelselementet er tydelig. Ordentlige piker passer på seg selv, og hvis de ikke gjør det, kan konsekvensene være fatale – pikene kan til og med «hjem-søkes».

I *Jeg gjorde alt for å kapre en venn* (5/58) er historien like moralsk og oppdragende. En upopulær jente vil få seg en kjæreste og tror tilsynelatende naivt at sex er en del av pakken.

– Jeg trodde ... er ikke du og Jan også sammen på den måten? spurte jeg og tørket tårene.

– Er du gal? Han vet at han må oppføre seg ordentlig hvis han skal ha noe med meg å gjøre. Nei du, de søteste og mest populære pikene vet akkurat hvor de skal trekke grensen, og guttene må pent finne seg i det. Dessuten blir det fort kjent, hvis en pike er lettsindig, og bare det er jo grunn nok til å holde hodet kaldt. (5/58)

Med denne historien gjøres leserne oppmerksomme på fiktivt sosialt press. Moralen er at man ikke uten videre må tro at andre gjør noe annet enn hva en selv gjør. Denne moralen understrekes ytterligere i fortellingen ved beskrivelsen av selve erfaringen, som ikke er noe å skryte av:

Etterpå angret jeg bittert. – Elsker du meg, Trygve? Spurte jeg, for å forsøke å overbevise meg selv om at det ikke bare hadde vært et lettsindig eventyr.

Selvfølgelig gjør jeg det, er det ikke det jeg nettopp har bevist? sa han, men vi visste begge at han ikke mente det. Det vi hadde opplevd sammen hadde ingenting med kjærlighet å gjøre. Jeg gikk opp på værelset mitt for å stille meg og oppdaget til min forferdelse at kjolen var en eneste krøll, og skjørtet hadde fått en rift. Ergerlig, skuffet og fortvilet rev jeg den av meg og tok på meg den gamle blå, som var blitt for liten for meg. Ingenting, absolutt ingenting, var blitt slik som jeg hadde drømt om. (5/58)

Skuffelsen etterpå, tapet av drømmer og vissheten om at noe var ødelagt, går også igjen i andre skjebehistorier. Sex uten kjær-

lighet blir framstilt som helt feil i fortellingene, og den romantiske kjærligheten blir feiret. Sverming, kjærlighetsbrev og sterke følelser uten eller med lite fysisk kontakt hører til den «ekte» og riktige kjærligheten i skjebehistoriene. Dette står i sterk kontrast til dagens jentebled hvor budskapet på dette området er å prøve og feile bare man bruker kondom. Moralen i skjebehistoriene fra 1958 er alltid å spare seg og vente når det gjelder det erotiske. Lettsindighet, det motsatte av å vente, kan koste dyrt og ødelegge noe verdifullt:

Men nå vet jeg at jeg aldri, aldri kommer til å være så dum igjen, jeg skal vente til jeg blir voksen og treffer ham som jeg vet er den rette for meg. Og jeg vet at flyktig tiltrekning ikke har noe med kjærlighet å gjøre. Jeg skulle bare ønske at jeg ikke hadde måttet betale så dyrt for min erfaring. (5/58)

Kjærligheten kommer nok hvis du bare kan vente, og hvis du ikke gjør det, kan du komme til å ødelegge noe vakkert og verdifullt for deg selv. (5/58)

Selv om historiene formidler dyrekjøpte erfaringer, viser de også at det er mulig å trekke lærdom for framtiden. Noe blir ødelagt, men hvis man tar konsekvensen av lærdommen, kan det gå bra senere. At ikke alt er ødelagt på grunn av et feiltrinn, går igjen i flere av historiene. Dette oppdragende elementet formuleres også eksplisitt i noen av historiene:

Jeg lærte en god del av denne historien. Det er derfor jeg forteller den. I de ukene jeg gikk i angst og redsel for å få barn med en fremmed gift mann, fikk jeg god tid til å tenke. Jeg ble voksen på det. (1b/58)

Selv om opplevelsen var angstfylt, var dette en lærdom som bidro til at hovedpersonen «ble voksen på det». Å bli voksen er en viktig rød tråd i alle historiene og framstår som det motsatte til lettsindighet og uansvarlighet.

Seksualitet, lyst og sex omtales aldri direkte, men er temaer som ligger latent i nesten alle skjebnehistoriene. Den seksuelle lysten blir ofte karakterisert med ordene «sterke følelser» som hovedpersonen plutselig erfarer, blir overrasket over og redd for. Sex og seksualitet får mange ulike evfemismer og uttrykksmåter, lettsindig er for eksempel ord som brukes hyppig i historiene. Juncker (1974) skriver at autentisk fiksjon handler om følelsesmessige problemer i menneskers private hverdag, som for eksempel kjærlighet, sjalusi og ensomhet. Likevel er det klare begrensninger mot det private. Flørt og kyss er ofte grensen i autentisk fiksjon, ellers er det taushet og «...» (prikker). I *Det Nye* i 1958 blir erotikk beskrevet på ulike diskrete måter (kursiveringen er artikkelforfatterens):

Mor hadde aldri snakket med meg om *forholdet mellom mann og kvinne*. (6/58)

Og fordi jeg elsket ham, *ga jeg meg* til ham. (14/58)

Helt ukjente følelser hadde fått makten over meg, og så likte jeg Bjarne så godt. Så det var absolutt lettest å følge den siste stemmen ... (1b/58)

Han kysset meg, og igjen *følte jeg lengselen flamme opp i meg*. (6/58)

Autentisk fiksjon handler om romantikk, men kjenner nesten ikke erotikk. Det ligger utenfor de moralske grensene den opererer innenfor. *Min skjebne*-historier inneholder ikke beskrivelser av seksuelle handlinger.

To typer kvinner

Persongalleriet i skjebnehistoriene er stereotypisk. Kvinnene kan sorteres i to hovedkategorier. Ifølge Juncker (1974) letter en slik forenkling leversituasjonen ved at leseren ikke forvirres av altfor mange nyanser og karaktertrekk. En kompleks personschildring kunne gjøre en tolkning nødvendig, og det ville da ødelegge formålet: den avslappende og underholdende lesingen som hører ukebladene til. Et mer komplekst persongalleri ville også flytte det tydelige oppdragende budskapet ut av fokus. Svarthvite historier har en klarere etikk:

Her hadde hun og far gjort sitt ytterste for å gi meg et godt hjem og oppdra meg til en skikkelig pike, og så skulle jeg ende som en slik skrekkelig – hva var det nå de kalte det – jo, eksosrype ... (1a/58)

De gode pikene karakteriseres derimot med en dempet, nøktern og beskjeden seksualitet:

Hun var stillferdig og tander på en egen, yndig måte, en type man føler trang til å beskytte – og som trenger beskyttelse. (25/58)

Hun danset godt, myk og villig fulgte hun trinnene mine. (25/58)

Disse stillferdige, tandre og yndige jentene står i kontrast til de lettsindige. Lettsindige eller uanstendige jenter lar seg styre av impulser «Det var bare moro og dans og flørt som sto i hodet på henne» (4/58). Å gi etter for dans, moro og flørt er både overfladisk og lettsindig – og farlig – fordi konsekvensene kan være fatale.

I tråd med Apo (1990) sine kvinner i folkeeventyrene, er de anstendige kvinnene i *Det Nyes* skjebnehistorier lydige og ydmyke. De skal først og fremst høre på og gjøre hva for-

eldrene og ektemennene deres sier, som disse to eksempler illustrerer:

– Jeg synes ikke at en kvinne skal ta imot råd av andre enn sin egen mann, sa mor strengt. (1a/58)

Jeg slapp utrolig heldig fra denne utskiel-sen. Jeg fortjente det ikke. Og jeg forstår nå at mor hadde all grunn til å passe på meg ... (1b/58)

Spesielt i avslutningen av novellene, etter utskiel-sen og løsningen på problemet (jf. Juncker 1974), vender jentene blikket mot foreldrene og den gode oppdragelsen og beviser

ta egne valg. Skjebnehistorier framstår som minieventyr der unge kvinner tar egne valg, og der disse selvstendige valgene som oftest viser seg å være feiltrinn. Hovedpersonene i skjebnehistoriene unngår skjebnen til den lille jenta i *Fru Trude* fordi de mot slutten alltid kommer til fornuft og skjønner «hva plikter og ansvar er».

Pen, men ikke for pen og ikke bare pen

Skillelinjen mellom de anstendige og ordentlige jentene og «de andre» som ikke er anstendige og ordentlige, er skarp og synlig i de fleste fortellingene (jf. Juncker 1974). Skillelinjen eksisterer ikke bare ved representasjonens ele-

– Jeg synes ikke at en kvinne skal ta imot råd av andre enn sin egen mann, sa mor strengt.

dermed sin anstendighet. Her minnes leseren om de «virkelige verdiene» i livet, og unge kvinner guides tilbake på rett spor, gjerne med en henvisning til foreldrene og den strenge, men gode, oppdragelsen:

Siden den dagen har jeg heldigvis aldri gjort noe bak mine foreldres rygg. (16/58)

På et par timer følte jeg det som om jeg ble flere år eldre, og jeg har ikke det minste lyst til å snike meg ut for å treffe gutter som Fru Friberg eller mor ikke liker. (26/58)

I alle år hadde vi det hyggelig sammen, og hun [tanten] hadde gjort meg den store tjenesten å lære meg hva plikter og ansvar er. (4/58)

Apo (1990) hevdet at de «dårlige» kvinnene i folkeeventyrene prøver å være selvstendige og

menter «ryktet» og «uskyldigheten», men også ved utseendet, som gjenspeiler ryktet og uskyldigheten/skyldigheten. «De søteste pikene» vet «akkurat hvor de skal trekke grensen», slik det blir konstatert i en av skjebnehistoriene (5/58). En «dukke» er en ofte brukt metafor for de kvinnene i fortellingene som bruker for mye sminke og interesserer seg kun for sitt utseende. Disse dukkene er også de som ikke kan «passe på seg».

Men balansegangen er ikke lett, for samtidig skal en kvinne interessere seg for sitt utseende. I historien *Jeg fikk en kraftig lærepenge* (1b/58) kommer hovedpersonen Berit hjem med sin venninne. Lisa blir dømt som «sjuskete» og «uordentlig» av Berits mor på grunn av litt skrukkete skjørt og en jumper med en flekk på, dette til tross for at Lisas far er sakfører, får vi vite.

Henvisningene til ordentlig og velstelt utseende hos kvinner er mange i skjebnehistoriene:

– Vi hadde det hyggelig på stranden i går! Deres mann og fru Leine underholdt. Hun har en praktfull stemme, den damen. Flott type forresten, så elegant og velstelt bestandig. Jeg strøk en hårtufs vekk av pannen. Jeg følte meg svett og varm og utkjaset, forkleet mitt var utvasket og lite presentabelt, og hendene mine, som før hadde vært min stolthet, var røde og sprukne med avbrukne negler etter all skuringen. (22/58)

Kanskje Georg hadde rett, når han antydte at jeg forsømte mitt utseende. Tor ville selvfølgelig ha en pen og velstelt hustru. (1a/58)

Jeg så for meg en grinete, ustelt kvinne og jeg syntes synd på ham – og på henne. Hvis hun ikke gad anstrenge seg for holde på ham, var hun heller ikke verdt hans kjærlighet, tenkte jeg. (5/58)

– Hun [mannens ekskone] er like søt og opplagt som alltid. Slik hadde han aldri beskrevet henne før. Jeg sa ingenting, men skyndte meg til speilet. Håret mitt var ustelt og blusen krøllet. Jeg hadde hatt meget å gjøre i det siste og det hadde satt sine spor rundt øynene og munnen. (5/58)

Søthet, velstelthet og eleganse var pene pikers utseendemessige stikkord. Men skillelinjen mellom en «pyntedukke» eller «en utstillingsdukke» på den ene siden og en pen og velstelt kvinne er en hårfin balanse:

Hun nikket bortover mot en ung pike på min alder, enkel og litt kjedelig i klærne, uten sminke og temmelig bustet på håret. – Hvis hennes mor forstår å lage en type av henne, finne på en smart hårfasong og gir henne noen moderne klær, skal du se vi

ville ha fått øye på henne for lenge siden. Slik hun er nå, er det ingen som ser på henne engang. (12/58)

Det er ikke lett for en ung pike å være vakker. Hun blir så vant til at alt faller ned i fanget hennes at hun ikke gidder å anstrenge seg eller gjøre noe for at folk skal like henne. Hvis jeg hadde hatt litt mer karakter, ville jeg vist guttene at jeg hadde mer å fare med enn et pent ansikt, og jeg ville klart å få venninner til tross for at de fryktet konkurransen. (21/58)

Uskyld, rykte og utseende er elementer i mitt korpus, med paralleller til Nielsen og Rudberg (2006) som sier at den viktigste skillelinjen innenfor ungdomskulturen i tiårene etter andre verdenskrig er den som dreier seg om hvor åpenlyst seksualitet blir signalisert. I 1950-årene gikk grensen mellom det pene og det vulgære. Nielsen og Rudberg skriver at filmstjerner kunne være friske og yndige som Doris Day og Audrey Hepburn, eller vampete og sensuelle som Marilyn Monroe og Sophia Loren. Også Danielsen (2002:27) peker på hvordan unge kvinner i 1950-årene ble lært opp til å være naturlige i husmorbøker og på husmorsskoler: «Jentene var opplærte i kva som var naturlege veremåtar for dei. Dei skulle framstå som harmoniske og grasiøse og vere vakre på ein diskret og naturleg måte. Det var kanskje ei motsetning mellom å vere naturleg og stadig tenke gjennom korleis ein førte seg. Men slike dilemma var underordna.»

Flink husmor

Kjønnsystemet i virkelighetsfortellinger er komplementært. Kvinne og mann har ulike eller motsatte evner og egenskaper, som samtidig utfyller hverandre. Menneskeparet utgjør til sammen hele mennesket med alle dets evner og

anlegg. Derved blir målet for kvinner og menn å bli mest mulig kjønnsforskjellige. Mannen bør bli mer fullkommen som mann og kvinnen som kvinne. Slik sett er naturformålet med tiltrekningen mellom kjønnene ikke bare artsbevarende, men også sedelig og kulturelt. Samtidig krever de kjønnsforskjellige egenskapene tilsvarende funksjoner. Slik har teorien om kjønnenes komplementaritet tjent til å begrunne ulike oppdragelse og ulike arbeidsoppgaver for de to kjønn (Schott 1997; Wiestad 2008). De ulike arbeidsoppgavene er et sentralt tema i skjebnehistoriene. Disse historienes hovedpersoner, unge kvinner på vei inn i og i etableringsfasen, skal kunne stille hus, hjem og barn.

Det verste var, at jeg av naturen er så vimsete og slurvet. Jeg kunne aldri holde rede på hva som trengtes i en husholdning, og nesten hvert eneste måltid ble ødelagt fordi jeg hadde glemt å kjøpe inn sukker eller salt eller noe slikt. Jeg forsøkte alt jeg kunne for å få Sveins frokost ferdig i god tid om morgenen, men enten manglet han en skjorteknapp, eller så var det hull i strømpene, og mens jeg hjalp ham med å utbedre skaden, ble eggene hardkokte eller brødet brent. Det var i slike tilfeller Svein sukket og sa: – Det gikk alltid så fint for mor! Du kan da i allfall forsøke! For å gjøre det lettere for meg, kom han hjem med små overraskelser som «Hva enhver husmor bør vite», «Råd og vink for en ung husmor» og liknende oppbyggelige bøker. (11/58)

Sitatet er fra skjebnehistorien *Jeg strakk ikke til*, som handler om en ung kone som ikke greier å utføre husarbeid slik en kvinne skal, fordi hun av naturen er vimsete og slurvet. Det komplementære og harmoniske parforholdet står på spill når kvinnen ikke klarer å utføre de oppgavene som «naturlig» hører til henne. Den

nygifte mannen henviser stadig til sin egen mor som klarte det meste. Den romantiske avslutningen på historien lyder:

Han holdt blokken inn mot kneet for å kunne skrive med en hånd, for den andre hadde han lagt rundt skulderen min. Smilende og lykkelig laget han et skjema. Og like smilende og lykkelig kom jeg med forslag og ideer. Vi hadde funnet igjen den deilige følelsen av samhørighet, og nå visste vi at vi ville klare å beholde den for bestandig. (11/58)

Løsningen blir i 1950-tallets rasjonelle og praktiske tidsånd å lage et skjema, en timeplan som den unge kona skal følge.

I skjebnehistorien *Pengene ødela livet mitt* har en ung kvinne arvet en god del penger som lot henne «frivillig rive med i det hektiske selskapslivet min stemor førte». Først når hovedpersonen blir alvorlig syk, forstår hun «hvor uendelig tomt og overfladisk dette livet egentlig er». Hendelsesløpet følger den typiske dramaturgien, og persongalleriet er stereotypisk med den jålete og overfladiske stemoren. På den noble slutten av novellen drar hovedpersonen til Nord-Korea for å drive hjelpearbeid samtidig som hun veksler brev med ham som kommer til å bli hennes mann. Avslutningen viser hvor kvinners plass er i kjønnssystemet og i husmorslandskapet:

Og når jeg kommer hjem, håper jeg at kanskje en enda større oppgave venter meg – å skape et hjem for Christian og meg, der respekten for arbeidet og de virkelige verdier i livet skal være grunnlaget. (12/58)

Danielsen (2002) skriver også hvordan kvinner i ukeblad, oppslagsverk og oppdragelsesbøker blir framstilt som dem som er best egnede til å ta seg av omsorgen for barn og hjem fra

Faksimile fra Det Nye nr. 11, 1958.

naturens side, samtidig som de trenger opplæring for å få det til. Det er kvinners oppgave å sørge for en varm stemning i familien, både gjennom mat og gjennom kontakt med andre familiemedlemmer.

Men husmoren i skjebehistoriene skulle ikke bare sørge for mat og hygge i hjemmet, hun skulle også ta hånd om sitt utseende. Det vil si at husmoren ikke kunne være ufiks eller usexy og forsømme sitt utseende. Hun skulle være representabel, velstelt og til og med erotisk. Danielsen (2002) skriver poengtert hvordan husmoren skulle «pendle» mellom husarbeid og kjærlighetsarbeid.

Det begrensede rommet

Fra spalten *Min skjebe* tegner det seg en klar representasjon av en ung og pen, seksuelt uerfaren, litt nøktern og beskjeden, men lydig idealkvinne som kan lage mat, stelle hus og hjem, og i ekteskapet gi kjærlighet til mannen og barna. Hun skal pendle mellom disse oppgavene og væremåtene på en grasiøs og naturlig måte uten klaging, følelse av utilstrekkelighet eller ambivalens. Hovedpersonene skli riktignok ut av det perfekte idealet på en eller annen måte i alle virkelighetsfortellingene, men feiltrinnene er ikke uopprettelige. De finner alltid tilbake til «de virkelige verdiene i livet» slik at oppdragelseselementet i historiene blir fullkomment og tydelig.

Virkelighetsfortellinger fra 1958 framstiller det heteroseksuelle parforholdet og det komplementære kjønnssystemet som samfunnets grunnleggende enhet og seksualitetens mest sentrale, og, i alle fall for kvinner, også den eneste legitime utøvelsesarena. Det vesentlige innholdet i virkelighetsfortellingene er kjønnspolitik, der menn og kvinner settes på plass i tråd med det heteroseksuelle kjønnssystemet der kvinner og menn har ulikt vesen og ulike oppgaver (jf. Sarromaa 2009). I

dette materialet gis det ingen åpninger for framtiden som noe annet enn som koner og mødre. Moderskap og et komplementerende partnerskap innenfor ekteskapets ramme blir sett på som kvinners naturlige og viktigste oppgaver. Ingen av historiene handler om enslige kvinner som blir lykkelige alene eller gjør karriere og nyter tilværelsen. En lykkelig slutt ser nesten alltid ut til å handle om en mann og om kjærlighet. Representasjonen bærer med andre ord et kraftig element av kjønnskomplementaritet og heteronormativitet. En kvinnes lykke er ikke komplett uten en mann.

Representasjonen i skjebehistoriene gir med andre ord et begrenset rom og begrensede muligheter for unge kvinner å vokse opp i og utfolde seg i i 1958. I historiene er det lavt under taket i det rommet jenter vokser opp, selv om de blir tillatt å gjøre visse feiltrinn. Unge kvinners valg må være anstendige hvis de skal få anerkjennelse og status. For å beholde sitt gode rykte, må man passe seg. For å være pen, må man også passe seg. Veien til det vulgære eller det sjuskete og ustelte er kort. Jenter får ikke være sammen med altfor mange gutter, og de skal ikke virke for ivrige. Redselen for å bli stemplet som løssluppen og lett på tråden, trekker opp grensene til hovedpersonene.

Selv om ekteskapet i skjebehistoriene blir framstilt som seksualitetens eneste legitime utøvelsesarena for kvinner, var forekteskapelig sex det mest sentrale temaet i 6 av 20 virkelighetsfortellinger – og et åpenbart faktum i mange kvinners liv (jf. Danielsen 2002; Coontz 2000). Dette understreker også begrensningene historiene har som effekt på levde liv. Historiene var med på å forme ungpikekursen på 1950-tallet, men kunne ikke bestemme den totalt. Mange av de unge kvinnene som vokste opp på 1950- og 1960-tallet, fikk andre mål i livet enn å være den gode hustru. I forhold til dette framstår virkelighetsfortellingene i *Det*

Nye som en konserverende arena. Dette bekref-
tes også av tidligere tekststudier av 1950-tallets
Det Nye (jf. Sarromaa 2009; Gudjonson 2008).
Representasjonen er, slik også Chartier påpeker
(1988; 1997), meget sjelden sammenfallende
med virkeligheten. ★

Litteratur

- Apo, Satu 1990. «Kansansadut naisnäköilmästä: suuren äidin palvontaa vai potkut Lumikille?» [Folkeeventyr fra kvinnevinkel: beundring av en stor mor eller sparken til Snøhvit?]. I: Aili Nenola og Senni Timonen (red.): *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteiden naisista*. [Luhis ord. Skriverier om kvinner i folkløse.] Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Berner, Boel 1996. *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlsson.
- Bibelen 1978. Oslo: Det norske bibelselskap.
- Blom, Ida 2006. «Brudd og kontinuitet. Fra 1950 til årtusenskiftet». I: Ida Blom og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnsperspektiv i norsk historie. Fra vikingtid til 2000-skiftet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bull, Dagny 1989. *Virkelighetshistorier og familieideologi. En undersøkelse av virkelighetshistoriene i ukebladet Hjemmet av 1957 og 1987*. Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.
- Chartier, Roger 1988. *Cultural History. Between Practices and Representations*. Cambridge: Polity Press.
- Chartier, Roger 1997. *On the Edge of the Cliff. History, Language and Practices*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Coontz, Stephanie 2000. *The Way We Never Were. American Families and the Nostalgia Trap*. New York: Basic Books.
- Danielsen, Hilde 2002. *Husmorhistorier*. Oslo: Sparctacus.
- Drotner, Kirsten 1999. *Unge, medier, modernitet – pejlinger i et foranderlig landskab*. København: Borgen.
- Drotner, Kirsten 1985. «Piger og ungdomskultur – eller historien om at sole sig i usynlighetens skær». I: Claus Clausen: *Ungdommens historie*. Viborg: Tiderne skifter.
- Ericsson, Kjersti 1997. *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax forlag.
- Ericsson, Kjersti 2009. *Samfunnets stebarn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power*. Essex: Pearson Education.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Grimm, Brothers 1996. *Grimms Fairy Tales*. Penguin Popular Classics. Første gang publisert i 1823, Penguin: London.
- Gudjonsson, Ida 2008. *Det Nye gjennom 50 år. Gransking av idealkvinnen og den implisitte leseren*. Masteroppgave i medievitenskap, Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Hermes, Joke 1995. *Reading Women's Magazines: An Analysis of Everyday Media Use*. Cambridge: Polity Press.
- Husnes, Susanne 2006. «Geir var utro mens jeg fødte» – en studie av virkelighetsfortellinger i ukebladene *Allers* og *Norsk Ukeblad* i lys av samfunnsutviklingen i perioden 1955–2000. Masteroppgave i medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Johnson, Lesley 1993. *The Modern Girl. Girlhood and Growing Up*. Buckingham: Open University Press.
- Juncker, Beth 1974. *Livet som novelle. Autentisk fiksjon*. København: Munksgaardsforlag.
- Koivunen, Anu og Marianne Liljeström 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. [Nøkkelordene. 10 steg mot feministisk forskning] Tampere: Vastapaino.
- Korsvold, Tora 2008. *Barn og barndom i velferdsstatens småbarnspolitik*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Melby, Kari 2006. «Husmortid. 1900–1950» I: Ida Blom og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnsperspektiv i norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Damm.
- McRobbie, Angela 1997. «New Sexualities in Girls and Womens magazines» I: Angela McRobbie: *Back to Reality? Social experiences and Cultural Studies*. New York: St. Martin's Press.
- Nathanson, Constance A. 1991. *Dangerous Passage. The Social Control of Sexuality in Women's Adolescence*. Philadelphia: Temple University Press.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 2007. «Fun in Gender – Youth and Sexuality, Class and Generation». *NORA – Nordic Journal of Women's Studies* 15 (2–3):100–113.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 2006. *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Näre, Sari 1992 I: Näre & Lähteenmaa Jaana: *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. [De hoppende flettene. Jentekultur i bevegelse.] Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Outinen, Hellevi 1992. «Häpeästä nautintoon. Seksuaalisuus tyttökirjoissa 1920-luvulta 1980-luvulle». [Fra skam til nytelse. Seksualitet i jentebøker fra 1920-tallet til 1980-tallet.] I: Sari Näre og Jaana Lähteenmaa: *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. [De hoppende flettene. Jentekultur i bevegelse.] Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Roberts, Mary Louise 1994. *Civilization without Sexes. Reconstructing Gender in Postwar France, 1917–1927*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sarromaa, Sanna 2009. «Kjønnssdiskurser i endring. Om Det Nyes spørrespalte i 1957, 1968 og 1977». *Tidsskrift for ungdomsforskning* 1.
- Schott, Robin May 1997. *Feminist Interpretations of Immanuel Kant*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press.
- Smith, Dorothy 1988. «Femininity as Discourse» I: Leslie G. Roman og Linda K. Christian-Smith (red.): *Becoming feminine: The politics of popular culture*. London: Falmer Press.
- Statistisk årbok for Norge 1960. Norges offisielle statistikk XII. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Tinkler, Penny 1995. *Constructing Girlhood: Popular Magazines for Girls Growing Up in England, 1920–50*. London: Taylor & Francis.
- Töyry, Maija 2005. *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksista* [De tidlige kvinnebladene og ambivalensene i kvinneliv].

Forhandlinger om leserkontrakten.]. Doktoravhandling (medier og kommunikasjon). Institutt for medieforskning, Universitetet i Helsinki.

Töyry, Maija 2006. «Käytösoppaasta naistenlehteen» [Fra oppførselshåndbok til kvinneblad]. I: A. Mäkelä, L. Puustinen og I. Ruoho (red.): *Sukupuolishow – johdotus feministiseen mediatutkimukseen* [Kjønnsshow – en innføring i feministisk medieforskning]. Tampere: Gaudemus.

Wiestad, Else 2008. «Skjønne kvinner og subline menn.

Om Kants kjønnsfilosofi». *Religion og livssyn* 2:16–21.
Winship, Janice 1987. *Inside Women's Magazines*. London: Pandora Press.

Noter

- 1 Riktignok har spalten et noe mindre dramatisk navn i 2009: «Min historie».
- 2 Denne type referanser henviser til utgaver av *Det Nye*.

ARTIKLER

Av CAMILLA HAMBRO

Kvinnelighet, kritikk og originalitet

Musikkinnslag ved «Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid» i 1895

Et så stort antall kvinnelige skandinaviske komponister publiserte og oppførte sin musikk mellom 1890 og 1920 at dagspresse, musikktidsskifter og dameblader stadig bemerket det. Sommeren og høsten 1895 skapte kvinner i København med «Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid» et imaginært museum for kvinner, med klingende musikk som en selvfølgelig bestanddel. Begivenheten har ikke fått plass i ettertidens musikkhistorieskriving. Hvilken rolle spilte kjønn for de deltakende kvinnene i dette bredt anlagte prosjektet? På hvilke måter ble anmeldernes forståelser av kjønn og originalitet vevd inn i omtalene i dags- og fagpressen?

Den danske utstillingen hadde sitt forbilde i *The Woman's Building* ved *The 1893 World's Columbian Expo* i Chicago, der velorganiserte amerikanske feminister grep muligheten til å promotere kvinnesaken. De laget en særutstilling om kvinners bidrag til den historiske utviklingen. De skandinaviske bidragene var få, og slik oppstod ideen om en egen utstilling i København. I den forbindelse utførte danske kvinner organisatorisk så vel som historisk nybrottsarbeid. Ved åpningen bestod ledertroukaen av president Gehejmraadinde Bertha Buch, visepresident Kommandørinde Emma Gad (1852–1921) og finansansvarlig Etatsraadinde Emma Gamél (1852–1924). Komponisten og sanglæreren Nanna Liebmann (1849–1935) hadde ansvaret for musikkavdelingen og ble assistert av pianisten Golla Hammerich (1854–1903). Utstillingsledelsen sikret seg den danske dronningen som sin høye beskytter og kronprinsessen som ærespresident. Lokaler ble leid av Industriforeningen og den københavnske kunstverdenen. Mer enn 80 000 mennesker tok turen innom, og dermed gikk utstillingen med et økonomisk overskudd på 13 000 kroner (Lous 1999:48). Mediedekningen innen- og utenlands var også upåklagelig.

Ambisjonene i København var ikke mindre enn i Chicago: Utstillingen skulle vise at tverrfaglig samarbeid mellom aktive kvinner fra mange områder ikke bare var mulig, men også at dyktige kvinner kunne utvikle andre kvinner. Ønsket var å presentere kvinners kulturhistorie og utviklingen av deres arbeid i fortid og fram til egen nåtid (*Kvinden og Samfundet Udstillings-Tidende* 1. februar): Dalevende og historiske skandinaviske kvinner, kjente så vel som ukjente og glemte, ble hentet fram, utstilt og interpretert. Et mangfold av aktiviteter innen flere områder skulle vises fram, blant dem kunst, musikk og litteratur:

På Den Frie var der kvindekunstutstilling, Dagmartheateret og Odd Fellow Palæet uropførte værker af kvindelige dramatikere og komponister, Cirkusbygningen havde opvisninger af kvindegymnastik, fægtning, ridning og cykling, pigeskoler holdt åbent hus, og jordemødrene arrangerede deres første nationale konference i forbindelse med udstillingen. (Larsen 2004)

Ikke overraskende sprengte prosjektet og den hektiske aktiviteten rammene i Industriens Hus og spredte seg fra kvartalet rundt Rådhusplassen ut over hele København.

I forbindelse med københavnutstillingen møter vi kjønn som grunnleggende strukturerende kategori: Bare kvinner fikk delta. Offisielt tok arrangørene likevel avstand fra kvinnebevegelsen. Flere avdelingsledere uttalte seg negativt om «militante feminister», og de korthårede, bebrillede og anmasende «hva-vi-vil»-kvinnene, assosiert med Kvindelig Fremskridtsforening (stiftet 1885), glimret stort sett med sitt fravær. Av *Dannebrog* ble evenementet omtalt som «det smukke Kjønns fashionable Sommer-Meeting» (9. juni), og noe senere ut på høsten konstaterte avisen at utstillingen nøyde seg med «at underholde og adsprede» etter beste evne (27. august 1895). Feminisme, det uttalte ikke-tema, ble likevel lidenskapelig diskutert av arrangører, presse og publikum. «Naar Kvindesagsdamer optræder som Armé, er de ganske horrible, og Damer, der holder Foredrag, kan jeg ikke for min død fordrage,» uttalte Emma Gad i *Dannebrog* 27. august. På tross av at kvinnesak angivelig ikke lå for henne, var hun medlem av Dansk Kvindesamfund. Damer holdt dessuten foredrag under utstillingen: Da den moderate svenske forskjellsfeministen Ellen Key (1849–1926) presenterte sin nye bok *Missbrukad kvinnokraft*, møtte det opp flere tilhørere enn

lokalet kunne romme.¹ Liebmann fortalte også *Dannebrog* at hun verken var positivt innstilt til lederverv eller trodde på «Kvinde-Emancipationen» (24. juni 1895).² Dessuten stilte hun seg skeptisk til de originale kvinnekomposisjonene «man uafbrudt har raabt paa». I stedet for å nøye seg med middelmådige kvinneprodukter burde man etter hennes mening ta mennene til hjelp. På spørsmål om hun slett ikke trodde at kvinner kan komponere, svarte hun: «Jeg er i alt Fald for musikalsk til ubetinget at ville svare: Jo».

I første del av denne artikkelen vil jeg presentere de ulike musikalske arrangementene ved kvinneutstillingen: Åpningskantaten, ballettforestillingen *I Rosentiden*, konsertmatineene og de to kammermusikksoareene, samt utstillingens musikk-suvenir *Sang-Album af nordiske Kvinder*. Dette danner utgangspunkt for en drøfting av kvinnelighet, musikerprofesjonalitet og musikk-kritikk i fin de siècle. Jeg undersøker hvordan innholdet i tekstene skrevet av musikkritikere i dags- og fagpresse er preget av kjønnede ideer om musikk og originalitet.

Åpningskantaten

Med ordene «Mange var de som viser sang, kun faa var de som dem skreve» ble utstillingen offisielt åpnet 22. juni 1895. Det var snakk om en kantate med tekst av Jenny Blicher-Clausen (1865–1907), og som musikkansvarlig hadde Nanna Liebmann ordnet med jury og sendt ut konkurranseinnbydelser til kvinnelige komponister i de tre skandinaviske landene. Det ble levert fem kantater, fem fiolinsuiter og åtte korhefter. Juryen, som utelukkende bestod av menn, fant ingen fiolinsuiter eller sonater verdige noen påskjønnelse, men Valborg Aulin (1860–1928) fikk en premie på 200 kroner for sine kvinnekor med klaverakkompagnement (*Udstillings-Tidende* 3. mai).³ Den

beste tonesettingen av kantaten skulle oppføres ved åpningshøytideligheten. Man fant imidlertid ingen verdige kandidater til førstepremien på 300 kroner (*Svensk Musiktidning* 1. juni), så i stedet ble det delt ut «oppmuntlingspremier» til svenske Laura Netzel (1839–1927) og danske Elisabeth Meyer (1860–1927).⁴

Det var Meyers kantate som ble valgt ut til oppførelse, da den ble betraktet som «særlig egnet dertil ved en vis tiltalende Fordringsløshed og Naturlighed» (*Udstillings-Tidende* 3. mai). Dette skjedde på tross av at juryen framhevet Netzels større dyktighet og høyere streben. I *Politiken* betegnes kantateteksten som høystemt og musikken som «frisk og naturlig». Den presenterer kvinne(musikk)historie i kantatens fortid og nåtid, noe som bestemmer både tekstinnholdet og den musikalske strukturen. I bunnen ligger en antakelse om kjønn som en statisk, biologisk kategori, idet teksten uttrykker en opplevelse av en slags felles identitet mellom fortidens og utstillingens kvinner. Kanskje skulle den fungere til å bygge selvtillit blant de deltakende kvinnene og til å sette kjønn og genialitetsproblematikk under debatt. Samtidig kunne det skapes en trygg base for dem i datidens kaotiske offentlighet. Et enstemmig kor skulle mane fram oldtidsbildene fra kvinners liv:

*Fri sad Kvinden
i Fruerstuen,
slog i Væven
de fulde Skytter
eller fyldte
de gyldne Horn
i Gildeshallen*

Teksten beretter videre om hvorledes kjempevisen og lutten var tolk for kvinners musikk. Vi ledes opp gjennom historien og blir gjort oppmerksomme på at århundrer forløper før de

lærer å spille fiolin og klaver eller behersker generalbass og instrumentasjon.

Kantaten ble framført av et damekor under Fanny Gætjes «myndige taktstokk». ⁵ *Dagens Nyheder* påpekte dagen etter oppførelsen at de «gjorde sine Sager helt godt, ja klarede endog med Bravour Fordringeren til det særlig høie Stemmeleie, Komponistinden her har forlangt». *Politikens* innflytelsesrike kritiker, Charles Kjerulf, stilte seg derimot atskillig mer reservert til prestasjonene og anbefalte en «Decimering» av koret, idet han tydelig hørte at det var for mange «uøvede stemmer». ⁶

Meyers kantate beskrives som «en ganske køn, men ikke helt original Musik» (avisen *København*), som skal ha gjort «et behageligt, om vel ikke særlig betydeligt Indtryk» (*Dagens Nyheder*). Kjerulf er høflig positiv, idet han beskriver kantaten som passende til anledningen. Dessuten mener han solopartiet er «holdt i en køn veltruffen Folke-vise Tone». Om det etterfølgende koret, som priser at kvinnes evner «skulle ud i Lyset og Dagen», innvender *Dagens Nyheder* at teksten bare i mindre grad ser ut til å ha «formaaet at sætte den kvindelige musikalske Inspiration i bevægelse, ligeledes det følgende 'Recitativ' som er blevet mere til en 'Melodi' [...], hvor det blandt andet varsles, at Kvinden maa tage 'sin Del af de fælles Stryg ude i Livet, hvor Kræfterne brydes». Mest pepper fikk Meyer for tonesettingen av følgende tekst:

*Det hørtes som Sus af Valkyrieridt,
Som Lyn af Sværde skinner,
Naar Sagnet fortæller en silde Nat
Om Daad af nordiske Kvinder.*

Dagens Nyheder skriver at teksten er tonesatt «Uden naturligvis paa nogen Maade at stræve efter Sammenligningspunkter med Richard Wagner, hvortil allerede det beskedne Apparat – to Flygler og trestemmigt Damekor – maatte

vise sig lidet skikket.» Kjerulf antar at besetningen og tekstforfatterens anvisninger kan ha begrenset Meyer:

Forøvrig var Musiken til kantaten sat frisk og naturligt op, velklingende og let forståelig var den, og det bør ikke lægges Komponistinden for meget til Last, at hun med sit Kvindekors og Klaver kun til Maade fulgte Forfatterindens ovennævnte bredt og højstemte Skildring af Kvindens Liv og Betydning i Oldtid og Middelalder. Maaske kunde dog Koret, der skildrer Kvinden som detalgende i Kampen paa «Valkyrievis» have gjort billig Fordring paa en lidt mere fantasifuld Behandling end den, Fru Meyer har ladet det blive til Del. (*Politiken*)

En av forfatteranvisningene som flere kritikere mente Meyer ikke burde ha rettet seg etter, var Blicker-Clausens ønske om at sluttkoret skulle synges på melodien til den pompøse og patriotiske danske sangen «Vift stolt paa Kodans Bølge». *Dagens Nyheder* hevdet at dette var musikalsk helt forfeilet.

Balletten / Rosentiden

Da balletten *I Rosentiden* ble oppført i Dagmar-teatret 28. august, var det ifølge *Avisen* «kun kjendte Navne til Stede, saa stærk Rift havde der været om Billetterne, at hele Kjøbenhavns Elitepublikum var mødt». Musikken var komponert av Thekla Griebel (1865–1940), teksten forfattet av Emma Gad, og Jeanette Tardini-Hansen (1845–1918) stod for koreografien. Det Kongelige Teaters små og store danserinner samt enkelte av privatteatrenes skuespillerinner stod på scenen, også i herrollene. Dramaavdelingen hadde også, i motsetning til musikkavdelingen, klart å sette sammen et ad hoc kvinneorkester. Det bestod av unge musikalske københavnerinner, pri-

mært strykere og noen få blåsere med klaverstøtte under Orpheline Olsens ledelse.⁷

Vurderingene av Gads tekst var lunkne, og handlingen ble i *Dannebrog* beskrevet som «saare spinkel». Den er bygget over et *Nitouche*-aktig motiv og utspiller seg i to akter: Første akt foregår i en klostergård, annen akt i en rokokkosalong der det oppføres *tableaux vivantes*: Den unge Chevalier de Gramont hopper over klostermuren for å gjense Aline de Fontenay, som han har blitt heftig forelsket i. Betatt av hennes vakre sang river han et blad av tegneboken sin, skriver en kjærlighetserklæring og klatrer inn til henne. Etter møtet finner priorinnen hatten hans og brevet og følger Aline hjem. Foreldrene hennes betrakter ikke kjærlighetserklæringer per brev som særlig foruroligende: Etter en kort besvimelse og flere forviklinger viser det seg at de allerede har lovet henne bort – til Chevalieren. Forlovelsen feires med fest, ballett og mytologiske opptrinn.

I resepsjonsmaterialet hersker det bred enighet om at musikken var vellykket som ballettmusikk. *Avisens* kritiker forteller imidlertid at han på forhånd hadde trodd «Ballettmusik, skreven af Damehaand, skulde synes at maatte blive let som Flor, det var Frk. Griebels Musik ikke, den er snarest for Haandfast, men den vidner om megen Lærdom og Kyndighed hos Komponistinden». Tonesettingen overrasket ham også med å være et «ret omfangsrikt Arbeide, fuld af mange nydelige Arrangementer og bydende megen Øienslyst». *Politikens* Kjerulf beskriver ballettmusikken som Griebels offentlige debut og liker balletten så godt at han mener det bør være grunnlag for at den blir oppført ved Det Kongelige Teater. Også kritikeren i *Københavns Adresse-Avis* mener musikken «indeholder Vidnesbyrd om uomtvisteligt Talent. Mange Enkeltheder fange strax Øret, og navnlig de stiliserede Danse – fremfor alt Gavotten – gjorde et udmærket

Indtryk.» *Berlingske Tidende* fokuserer spesielt på «Pierettedansen i første Act af de forvandlede unge Kloster elever, den fortryllende Dands af fem Børn som Amoriner, det elskende Pars Gavotte og de sidste store Danseensembler». *Dannebrog* meldte tilfredshet med såvel koreografi, musikk, orkester som dans: «Paa meget gammel og meget ny Maner er Dans og Sang virkningsfuldt blandede sammen, og den hele Ballett tog seg overhovede saa fin og fornøjelig ud, at vi næsten skulde antage, den fandt naade for de to kongelige Theaterdirektører, der overværede Forestillingen». Videre fokuserer han på at Griebel hadde «skrevet en særdeles finstemt og stilfuld Musik, gratiøs i Rhythme, sart i Stemning og ikke blot for Lune. Derimod er Lidenskaben aabenbart ikke Kvindens stærke Side, i det minste hvor den skal sættes paa Noder».

Det virker som alle kritikerne oppfattet Orpheline Olsen som en glimrende dirigent. *Nationaltidende* skriver at hun «svang myndig Taktstokken og saa brilliant ud». *Dagens Nyheder* påpeker: «Ganske vist har man før seet Damer med og under Taktstok, men det har været undtagelsesvis, hvad herefter maaske vil blive Regel». Samtidig presiseres at kvinnelige ballettkomponister, orkestermusikere og dirigenter i større grad enn sangere og dansere var banebrytere. Imidlertid beskrives dameorkesteret gjennomgående som en del av dekorasjonen, «bararmede som ellers til Dans men nu til Spil» (*Nationaltidende*). Orkesterprestasjonene lå øyensynlig heller ikke på samme nivå som dirigent og komponist:

Naar Resultatet af Orkesterpræstationerne desuagtet ikke blev fuldendt, er Skylden aabenbart ikke hendes, maa derimod snarere søges hos de til Dels ganske diletantiske Damekræfter, der udgjorde Orkesterets Bestand. Nervøsitet i Forbin-

delse med Udygtighed lammede da næsten hele Aftenen Orkesterets Præstationer.

Noe av bakgrunnen for den harde medfarten det tilfeldig sammensatte dilettantorkesteret fikk i *Nationaltidende*, var kanskje at Liebmänn hadde sagt til pressen at musikkavdelingen ikke så seg i stand til å mønstre noe dame-orkester (*Udstillings-Tidende* 13. mars. Nr. 8). Kritikerkorpsen forøvrig var atskillig mer galant i sin omtale av det 30 damer sterke orkesteret, og unnskyldte prestasjonen med manglende erfaring og samspillpraksis.

Konsertene

Den kvantitativt største delen av utstillingens musikkinnslag var åtte konsertmatineer med små underholdende innslag som ble avholdt i løpet av juli og august. Den 18. juni rykket Liebmänn inn følgende annonse i *Berlingske Tidende*, der hun etterspør programforslag:

Musikudvalget har tænkt sig Muligheden af at Kunstnerinder kunde føle sig foranledigede til at støtte Udstillingen med deres Kunst. I Lighed med hvad der fandt Sted i Chicago, hvor der under Udstillingen blev arrangeret mindre Concerter af Damer, der havde erhvervet sig et Navn som Solister, vil Kvindernes Udstilling i Kjøbenhavn staae aaben for mindre Musik-opførelser af denne Art. De ville finde Sted i Juli og August Maaned om Formiddagen, og Udstillingen stiller den store Foredrags-sal og et Flygel til den paagjældende Kunstnerindes Disposition. Iøvrigt overlades Programmets Sammensætning, eventuel Assistance o. lign., til vedkommende Kunstnerinde selv, dog saaledes, at Matinéen ikke varer længere end 1 Time, og at der, for at optræde enten som Concert-giverinde eller som Assisterende, kræves,

at Vedkommende tidligere er optraadt ved en offentlig Concert.

Det var Asger Hammerik som rådet Liebmänn til å arrangere matineer, da disse hadde gjort seg godt under Chicago-utstillingen. Åpenbart var det ikke vanskelig å skaffe opptredende i ferietiden: De som opptrådte, gjorde det helt på eget ansvar og måtte være forberedt på å «staa for Kritik» (*Dannebrog* 24. juni). Billettprisene var lave og skulle kun dekke utgiftene til programmer og lignende.

Skal vi dømme etter kritikken av matineene, synes det som om utstillingen gikk bort fra kravet om at konsertgiveren skulle ha tidligere erfaringer fra podiet: Blant de opptredende fantes alt fra kjente utøvere som tidligere hadde trukket seg tilbake, til yngre, dyktige kvinner som ikke hadde optrådt offentlig før. For enkelte av dem må det ha vært temmelig sjokkartet å måtte «staa for Kritik», som det stod å lese i *Dannebrog* 24. juni. Noen programmer var åpenbart uheldig sammensatt, og enkelte utøvere ble også anbefalt å skaffe seg en grundigere utdanning. Andre, til da ukjente utøvere imponerte gjennom såvel glimrende tolkninger som teknikk. *Udstillings-Tidende* påpekte 9. august at publikumstilstrømningen til matineene ikke hadde vært særlig stor og mest bestod av damer – «som en Herre tæt ved mig bemærkede: 'Det er jo kun dem, der kan gaa paa denne Tid af Dagen!'».

I resepsjonen knyttet til matineene kan det spores en utbredt skuffelse over at kvinnelige komponister ikke var sterkere representert på konsertprogrammene: Avisen *København* foreslo 7. juli at det ble sørget for at kvinnelige komponister ble spilt hyppigere ved de resterende matineene: «Det er dog ikke saa faa at vælge imellem. Og det vilde give disse Kvinde-Matinéer et Særpræg». På tross av at majoriteten av lytterne i skandinaviske konsertsaler

var kvinner, hadde man til da fortsatt ikke hatt mulighet til å lytte til så mye musikk av kvinner ved større konserter. anbefalingen ble ikke tatt til følge for matineeens del, men da det mot slutten av utstillingen ble arrangert to større musikksoareer i Koncert-palæet, stod til gjengjeld utelukkende musikk av kvinnelige komponister på programmet. Nanna Liebmänn la ned et enormt arbeid for å velge ut hvilke kvinnelige komponisters musikk som skulle spilles, og hun uttalte til *Udstillings-Tidende* 20. september: «Det er ingen Sag naar man kan sætte Mozarts, Beethovens eller Rubinsteins Navne paa et Program, men hvor mange kendte vel hidtil Elfrida Andrée, Betzy Holmberg eller Christiane Olsen?»

I komponistportretter, forhåndsomtaler og

gelig Overraskelse. Næsten Alt, hvad man fik at høre, var nyt for de Fleste, og om næsten det Altsammen sagde man til sig selv, da det var forbi: «Ja, det lød jo særdeles kjønt!» Ogsaa klappede man, saa de Optrædende maatte tro, de havde med et udelukkende maskulint Auditorium at gjøre.⁸

Om romansene til Emma Hartmann forteller samme kritiker at han fikk ørene opp for «hvilken Skat vor lyriske Musikk-literatur eier i disse Sange, der så sjældent for ikke at sige aldrig gives paa Konserter». Han lar den positive omtalen munne ut i et ønske: «Gid den Sukces, de opnaaede i Aftes, maatte kunne bevæge en og Anden til at tage dem frem igjen og sætte

Ogsaa klappede man, saa de Optrædende maatte tro, de havde med et udelukkende maskulint Auditorium at gjøre.

kritikker knyttet til de to store soareene i september, opprettholdt pressekorpsset jevnt over en positiv tone. I *Politiken* fantes 4. og 5. september portrettartikler om Elfrida Andrée, Emma Hartmann, Thekla Griebel og Valborg Aulin. Etter at første soaré hadde funnet sted 5. september, ble publikum beskrevet som særdeles distingvert (*Københavns Adresse-Avis*) og hovedsakelig bestående av «gala-klædte Damer samt nogle Herrer hvis ringe Antal opveiedes ved deres Betydning i vor Musikverden» (*Dagens Nyheder*). Kritikerens i *Dagens Nyheder* roste det musikalske innholdet i den første konserten:

Hvad selve Soiréenes musikalske Del angaaer, beredte den sikkert selv de galante af de tilstedeværende Herrer en beha-

dem paa Repertoiret!» Også musikkhistorikeren og kritikeren Angul Hammerich⁹ ga en positiv omtale i *Nationaltidende*, idet han påpekte at «adskilligt i Tonekunsten meget godt kan præsteres uden Mændenes Hjælp». Kanskje etterlyste *Københavns Adresse-Avis* det flere andre mente manglet:

Selvfølgelig stod Koncerten iaftes over Matineeernes Ydelser, og Interessen var betydelig større, først og fremmest af den Grund, at iaftes var det ikke alene kvindelige Musikere og Sangere, man hørte, men tillige alene Kompositioner af kvindelige Komponister, der gaves. De Sidste have været savnede ved Matineeerne; skulde de have været benyttede der, havde de i deres forholdsvis knappe Repræsentation været

forbrugte inden Soireerne. Men til Trods for denne forøgede Interesse gav Koncerten iaftes ikke Mere, end hvad der falder ind under det Respektable. Det var en ganske hyggelig, paa nogle Punkter endog en ganske fin Aften, men Festiviteten, de Gnister, der skulde betegne det Store, det Ualmindelige, manglede: Geniets store Vingeslag hørtes i hvert Fald kun i det Fjerne.

Dagbladets kritiker hevdet at kvinnelige komponister foreløpig hentet sin inspirasjonskraft fra mennene, og i *Dagens Nyheder* forventet kritikeren en ny kvinnetype som kunne endre situasjonen (11. september). *Berlingske Tidende* beskrev de fleste komposisjonene som «ret fordringsløse, men meget presentable». Heller ikke Thekla Griebels sanger «frembød større musikalsk Interesse». Kritikeren var skuffet over de premierte korsatsene av Valborg Aulin og var heller ikke fornøyd med den oppførelsen Gætjes kor ga dem. På den annen side framholdt han at 54-årige Elfrida Andrées strykekvartett vitnet om et stort talent. Kvartetten viste «at det ikke er nogen Begynderinde, man her gjør Bekjendtskab med».

I omtalen av Andréé innsnevret imidlertid andre kritikere synsfeltet, idet de hovedsakelig lot seg fengsle av hennes person: «Denne svenske Dame er en virkelig musikalsk dygtighed, samtidig med, at hun er et ualmindeligt energisk Menneske, hvis Livshistorie og Kamp frem til sin nuværende Stilling som kvindelig Organist ved en af Göteborgs Kirker er fuld af Interesse» (*Dagens Nyheder*).¹⁰ Likevel påpekte eksempelvis *Berlingske Tidende* at kvartetten tydelig viste «at det ikke er nogen Begynderinde, man her gjør Bekjendtskab med».

Andrées opprinnelige plan hadde vært å få strykekvartetten oppført i Sundbergska Kvartettsallskapet, der flere av hennes mannlige musikervenner satt i ledelsen. I tradisjonsrike

«gutteklubber» av denne typen spilte menn kammermusikk med og for hverandre og utviklet de estetiske kriterier som utmerker sjangeren (Öhrström 1998:71). Om Andrées kvartett uttalte de at de «fann den för dålig att spela». Som den svenske musikkforskeren Eva Öhrström påpeker, kan så vel ideologiske som musikkpolitiske årsaker ligge under:

Möjligen resonerade man i tankekedjor som: stycket var komponerat av en kvinna, en kvinna tillhörde inte samme livsvärld som stråkkvartetten och dess utövare, kanske tyckte någon att musiken var «besmittad» av det andra könet och säkert menade flera att sannolikheten för att stycket skulle vara bra var liten eftersom det var en kvinna som komponerat. Kammarmusik med piano hade kvinnor sedan sekel tillbaka medverkat i och de kompositionsformerna kände de till, men med stråkkvartetter var det annorlunda. (Öhrström 1999:230)

En strykekvartett komponert og oppført av kvinner ble opplevd som grenseoverskridende. Generelt sett framhever omtalene musikernes gode intonasjon og sikkerhet, og selv om kvartettspill for kvinner var et udyrket felt, øyner flere kritikere håp for framtiden. Kritikeren i *Dagens Nyheder* er imidlertid usikker på om første sats i kvartetten ble mest lammet av nervøsitet hos musikerne eller komponistens anstrengte originalitet:

Enhver Begyndelse er vanskelig, og det første Stykke, der tilmed var et Stykke Kammermusik, havde en Smule ondt ved at slaa igjennem. Det var et svenskt Arbeide, Elfride Andrées Strygekvartet. En baade alvorlig, talentfuld og dygtig Komposition, der røber en Personligheds Trang til at gjøre sig gjældende og sige sine egne

Tanker paa sin egen Maade, et Udslag af en higende Natur, der nødig vil vandre ad den slagne Vei og bruge Fraser for at blænde Mængden. Og gennemgaaende krontes Bestræbelserne med Held. Den første Sats er maaske ikke fuldt saa afklaret som de følgende, – eller laa det i, at de spillende Damer vare en Kjende nervøse? – Nok er det, den virkede lidt desorienterende, ligesom lidt anstrængt original. Andanten tog derimod strax Opmærksomheden fangen ved sin naturlige og folte Melodiøsitet, og de to sidste Satser hørtes med stigende Interesse; Finalen er et endogsaa ualminde- lig kraftig og karakteristisk Stykke Musik.

have hørt den en Gang, meget dygtig og smuk, særlig tiltalte Andanten. (*Udstillings-Tidende* 20. september)

Flere kritikere bemerket imidlertid at musikerne holdt et *overraskende* høyt nivå, vel og merke til damer å være. Signaturen S. i *Berlingske Tidende* la vekt på ganske andre kriterier i sin beskrivelse av ensemblet:

Omend de fire nydelige unge Damer, Fru Ida Koppel, f. Herz, en Primaria, der fortjener en udsøgt Compliment, Frøknerne Anna Tryde (2den Violin), Kamma Christophersen (Bratsch), Agga Fritsche (Violoncel), maatte overraske ved en saa

Kvinder, Blomster og Musik var den Treklang, der fyldte Øre og Øje med Velbehag.

Aftenbladet beskriver strykekvartetten som «et ret velklingende, men tillige noget sødladent Kammermusikstykke». Ifølge *Berlingske Tidende* vitnet to av satsene «om et endog ret eiendommelig Talent og en anseelig Compositionstechnik». *Udstillings-Tidende* folte seg spesielt tiltalt av Andanten, som var både «dygtig og smuk», og betraktet strykerne som banebrytere:

I Koncertsalen stemtes Modtageligheden i straks i den rette Toneart! Kvinder, Blomster og Musik var den Treklang, der fyldte Øre og Øje med Velbehag. [...] Kvartet-sammenspil er jo ogsaa for Kvindernes Vedkommende et temmelig udyrket Felt, og der kunde derfor rimeligvis ikke naas et fuldendt Resultat, men som det var, og med Nerudakvartetten til Forbillede, vil der sikkert nok med Tiden kunne naas stor Virkning. Compositionen var, efter kun at

dygtig Præstation paa et saa vanskeligt Omraade, følger det af sig selv, at Compositionen ikke paa alle Punkter kunde komme til den fulde Ret, som vore første masculine Qvartetspillere havde kunnet forskaffe den.

I slike tilfeller er det et åpent spørsmål om kritikere mente kvartetten fortjente utsøkte komplimenter som musikere, kvinner eller sexobjekter. I tråd med den danske musikkforskeren Ansa Lønstrups redegjørelser i *Stemmen og Øret* kan man si at de kvinnelige kvartettspillernes kropp i flere mannlige kritikeres øyne tydeligvis fungerte som det ideelle medium for balanseringen mellom realitet og virtualitet, fakta og fiksjon, væren og betydning (Lønstrup 2004:10, 14). Kritikernes beskrivelser av musikken, tolkingen, musikernes kropp, rommet som omga dem og projisert kvinnelighet glir over i hverandre og får en sterk symbolkraft.

Da den andre kammermusikksoareen gikk av stabelen 9. september, kunne ikke *Dannebrog* dy seg for å påpeke at bruken av en mannlig sjauer ved konserten fungerte som «en stilltiende Indrømmelse af, at Manden er den stærkeste, ogsaa naar det gjælder om at give Konserter». *Berlingske Tidende* innledet sin kritikk med å konstatere at kvinnelige musikkutøvere var langt farligere for mennene enn kvinnelige komponister: Det ble ikke lagt nye, farlige og dermed konkurrerende verk av kvinnelige komponister på bordet. Som retorisk grep roste *Dagens Nyheder* musikerne på komponistenes bekostning, idet de ansees å «besidde Eiendommeligheder som Mændene ikke kunne erhverve sig og som Tonernes Kunst Kræve» (11. september). De utøverprestasjonene som høstet mest ros ved andre soaré, var Dagmar Sterkys og Marie Dahls oppførelser av verk av Agathe Backer Grøndahl (1847–1907).

Dannebrog gjør et poeng av at det ved den andre soareen var Backer Grøndahl som «redede situationen, som ellers unægtelig havde været lidt penibel». På tross av at han verken beskriver henne som genial, eiendommelig eller selvstendig, utroper også *Dagbladets* Angul Hammerich henne til den klart beste nordiske kvinnelige komponisten fordi hun makter å «fængsle og underholde i sine Værker» gjennom «den fine kvindelige Formaaen, i fine og sarte Farver at fæstne en Stemning i Toner» (11. september). Avisen *København* berømmer henne også for at hun har visst å tillegge seg det hennes mannlige kolleger har lært henne, men innvender: «Det er Andenhaands-Komposition, der snart løber flydende i Pennen, snart virker søgt og skruet.» Av *Politikens* Kjerulf ble hun tildelt en hedersplass blant de kvinnelige komponistene og stående igjen som unntaket som bekreftet regelen om kvinners «manglende evne» til å komponere:

Fruen er uden Sammenligning den af alle komponerende nordiske Damer, der er naaet videst. Da man i Aftes kom ind paa hendes Enemærker, føltes det grant, at det var den rigtige Luft, man her indaandede. Her var ingen Famlen og Usikkerhed, Tiløb og Forsøg, men en moden Sluttethed, en bevisst Villen og Kunnen, som gjorde Tilhørerne trygge og lydhøre. (*Politiken*)

De av kritikerne som våget å trosse «vedtatte sannheter» ved å gi en positiv omtale av musikk komponert av en kvinne, måtte tydeligvis poengtere den som et unntakstilfelle. Således kunne anerkjennelse av hennes produksjon gjerne anvendes til å nedvurdere hennes kvinnelige komponistkolleger.

Sang-Album af nordiske Kvinder

I tillegg til konsertene «utstilte» musikkavdelingen småsamlinger der til sammen 27 danske, 25 svenske og 39 norske kvinnelige komponister var representert. I den forbindelse samarbeidet Golla Hammerich med Wilhelm Hansens musikkforlag om utgivelse, kronologisk ordning og popularisering av kvinnelige komponisters musikk i et for anledningen utgitt *Sang-Album af nordiske Kvinder*. Dermed fikk publikum anledning til å følge den historiske utviklingen av forlagets utgivelse av kvinners komposisjoner. For forlagets del lå det utvilsomt kommersielle interesser bak, og avgjørende for innlemmelse i albumet var (av opphavsrettslige årsaker) at verkene tidligere var utgitt av Wilhelm Hansens eget eller oppkjøpte musikkforlag. På denne måten hadde ikke forlaget andre utgifter enn selve trykkingen. Spesielt ble det lagt vekt på komposisjoner i mindre format som hadde oppnådd popularitet og var kjent av et bredt publikum. Som redaktør forfattet Hammerich et lite forord, der hun kort gjør rede for stoffets

Forsiden til Sangalbum av nordiske (1895) kvinner tegnet av Suzette C. Holten (født Skovgaard). Illustrasjonen stammer fra Det Kongelige Bibliotek i København.

valg og ordning og karakteriserer de 24 sangene i korte trekk: Det beste og etter hennes mening mest typiske kvinner hadde prestert innen romansesjangeren. Hun (og forlaget) hadde som mål å

[...] samle en lille Buket, der som en Musikk-Souvenir kunde føjes til de øvrige synlige Erindringer fra denne for Kvinderne saa fornøjelige Sommer. [...] Ved Valget af Sangene har jeg taget Hensyn til hva Publikum i Aarenes Løb har fæstnet sig ved, dels til hva der kunde synes bedst egnet til at skaffe sig Velyndere blant vore syngende Damer. Gennemblader man det lille Hæfte, vil det samlede Indtryk sikkert blive en enkelt Farveskala af blid Lyrikk, hist og her tilsat med fornøjeligt Lune eller med klædelig Skælmeri, oftest dog med dæmpet Vemod og stille Resignation. De stærke Overgange, de mørke Farvetoner komme sjældent frem. Paa ægte kvindelig Vis er det Gemyttets bløde Strænge, der tone inderligst og tone længe, – Strænge, som den lette kvindelige Haand just forstaaer at aflokke Stemning og Harmoni.

Både forordets utforming og de sjangere albumet innbefattet, kan sies å representere det dominerende synet på kvinnelige komponister i 1890-årene. Pressen beskrev heller ikke albumet som noe avgjørende gjennombrudd for kvinnelige komponister. Robert Henriques ga det hard medfart i *Dannebrog* 17. august og heftet seg mest ved det fiolette, gule og grønne omslaget, da han betraktet innholdet som betydningsløst. Siden kun ett forlags utgivelser av komposisjoner av kvinner var med, betraktet han overblikket som mangelfullt, både med tanke på komponistnavn og komposisjoner. De representerte kvinnene var ikke nødvendigvis presentert på best tenkelig måte. Han (og flere andre) harselerte også over selve forordet,

[...] hvis blidt lyriske Farveskala i den Grad faar Overvægt over Indholdets Logik, at man studerer det med dæmpet Vemod parret med stille resignation – for at bruge nogle af Forfatterindens egne Udtryk. Hvis Pladsen tillod det, skulde det være os en Fornøjelse at samle en lille Buket af Forordets Meningsløsheder, der som en Souvernir kunde føjes til de øvrige Erindringer fra denne for Kvinderne saa fornøjelige Sommer. (*Dannebrog* 17. august)

Kritikerne var enige om at komposisjonene i albumet i det store og hele var preget av «diletantismens ubehjelpelighet» og «Theorilærens Rødkrittsskrift». Dermed trodde de absolutt ikke det ville være egnet til å skaffe seg velyndere blant de syngende damene, slik Golla Hammerich antyder i forordet. Bare enkelte unntak hevet seg ifølge kritikerne over massen: Agathe Backer Grøndahl, Elisabeth Meyer, Thyra Schiøler og Emma Hartmann (alias Fredrik Palmer).¹¹

Som den innflytelsesrike tyske musikkforskeren Carl Dahlhaus har vært inne på, avslører den estetiske dommen, med sin hang til det komposisjonsteknisk kompliserte, at henholdsvis den sublime, den pedantiske og den middelmådige smaken utvilsomt er sosialt motivert (Dahlhaus 1973:625). Som Green påpeker i *Music on Deaf Ears*, endrer musikk og dens meninger seg med lytterens stillkompetanse og kontekst (Green 1988:141, 143). Sjangervalg og identifiseringen av disse sjangerne hos lyttere og brukere av musikken etablerte et rammeverk for kommunikasjon av mening: Trolig ble fra kritikernes side visse omtaler opplevd som å passe bedre for enkelte verkkategorier enn andre. Dette kan knyttes til det Bakhtin kaller «adressivitet», det vil si hvordan teksten bygger inn en aktiv, svarende «bruker», og hvordan den foreslår en passende tone, samt henviser til visse hensikter og klar-

gjør kommunikasjonssituasjonen (Bakhtin 1979:203–240). Jill Halstead poengterer dessuten:

The areas of art inhabited by the female composer, artist and writer have many common characteristics, most noticeably their lack of artistic «value». They are stereotypically small scale, simple, modest, undemanding, amusing, charming, less serious and «pretty». Such genres usually require less formal training and can often be cultivated with little financial expenditure or contact with public institutions. [...] Women's restricted access to certain genres seems to be the musical reflection of the confined social and musical spheres within which they have traditionally operated. (Halstead 1997:174)

I bedømmelsen av et verk var det, som Halstead her er inne på, gjerne størrelsen på sjangeren og besetningen det kom an på. For ettertiden framstår kvinner som «vinnere» innen miniatyrsjangere, på en tid da «berømte» mannlige komponister beveget seg mot stadig større musikalske «kolosser». Musikk i små former framskaffet mer direkte midler til selvtuttrykk og egnet seg like bra i hjemmet som på konsertpodiet. Også den amerikanske musikkforskeren Marcia Citron mener det epistemologiske hierarkiet som følger en slik kjønnsrelatert rangering, gjør det mindre verdt å investere autoral identitet i «private», «små» former enn i «offentlige», «store» (Citron 1993:10). Med unntak av den «mannlige» strykekvartetten var øyensynlig komposisjoner i mindre format – og spesifikke elementer i dem – kodet som «feminine», både gjennom sin korthet, utsmykning og sitt demografiske miljø. Assosieringen mellom småtteri og kvinner viste seg i utstillingens sam- og ettertid å være en hemske for så vel de små for-

mene som for kvinner som valgte å komponere innen disse sjangrene. For de representerte kvinnelige komponistene kan det å anvende disse små formene ha innebåret et sterkt dilemma. Samtidig som komponistene var begrenset av kulturelt konstruerte verdier for musikalsk «selvsikkerhet», måtte de også begrense seg i forhold til disse verdiene.¹²

Kvinnelighet, musikerprofesjonalitet og musikkritikk

Det Nanna Liebmann ønsket seg, på tross av negative uttalelser i pressen om kvinnelige komponister, var upartisk og oppdragende kritikk, noe hun trodde var det tidens kvinnelige musikere og komponister behøvde mest av alt (*Dannebrog* 24. juni). Vi må regne med at avis-skriveriene om utstillingens musikkinnslag for en stor del ble bestemt av hva man trodde leserne ville ha, mens det leserne ville ha, i sin tur ble forutbestemt av det de leste. Kritikkene representerer tvetydigheten, mangfoldet av synsvinkler i kombinasjon med kollektive musikkopplevelser i konsertsalene. Som Susan McClary har påpekt, er ikke mening iboende i musikken, like lite som den er det i språket: «Both are activities that are kept afloat only because communities of people invest in them, agree collectively that their signs serve as valid currency» (McClary 1991:21). Som Lucy Green har vektlagt i sin bok *Music, Gender, Education*, har det «throughout history [...] been virtually impossible for women instrumentalists to play in a public sphere without the delineation of their femininity being brought to bear on the inherent meanings of their playing» (Green 1997:80). Med utgangspunkt i at offentlige konsertframførelser må sies å inneholde «an element of display», beskriver hun hvordan utøver, komponist og publikum sammen konstruerer en metaforisk «maske»: Ettersom utøveren «can be seen as

both protecting himself or herself by virtue of the mask», er det egentlig «masken» som utstilles for publikum, samtidig som nærværet av et oppmerksomt publikum er «a necessary part in what is a mutual construction of the metaphorical mask» (ibid.: 21).

Kombinasjonen av musikkritikk og kvinne- og mannsroller i endring gir i aller høyeste grad materialet spenning. Det fester seg et inntrykk av at arrangører, musikere, komponister og presse var fanget i en forvirrende kryssild mellom ideer som stod direkte i konflikt med hverandre: I materialet knyttet til musikkdelen av utstillingen, så vel som i kritikker som omtaler kvinner i samtidens musikkliv forøvrig, finnes – som vi har sett – alt fra øyensynlig rettfærdige beskrivelser av kvinner som behersker krevende musikalske oppgaver på glitrende måter, til kritikker med uttalt negative holdninger til kvinners evne til å komponere og arrangere konserter. Flere kritikere forteller at de lyttet med åpne ører, lot seg bergta av musikken, musiseringen og utøverne, samtidig med at de for syns skyld uttrykker en viss skepsis. Noen registrerer milepæler og kvinners framrykking på nye arenaer. Jevnt over ble likevel musikkinnslagene omtalt som utstillingens mer dekorative, yndige, elskverdige og nydelige side. Muligens som en respons på et tiltakende antall kvinnelige komponister ble utstillingskomponistene av flere musikkritikere møtt med en blanding av fiendtlighet og bekymring. I artikkelen «The Woman Composer Question» påpeker Eugene Gates: «Believeing that this trend would inevitably lead to weakening of standards in composition, they developed theories to perpetuate the myth of women's innate creative inferiority» (Gates 2006:7).

Det virker også som om en del kritikere praktiserer en form for dobbeltstandard som «tillater» å evaluere kvinners komposisjoner opp mot deres kjønnsstilhørighet. Dette gjøres i

forhold til tidens kjønnsroller, så vel som i reproduksjonen av dem innen den musikkestetiske og pedagogiske diskursen. Representasjonen av «femininitet» og «maskulinitet» innen musikkestetikken speilet repertoaret av stereotyper som fantes i den allmenne bevissthet, og som dermed var underliggende også i det musikkteoretiske begrepsapparatet som musikkritikerne benyttet. Omtale av (manglende) maskulinitet og femininitet fungerte således som et svært takknemlig retorisk grep i evalueringen av kvinners og menns komposisjoner. Tidvis etterlyses en «mandighet» såvel i kvinnes verk som verktolknin-ger, en «mandighet» som trolig var uforenelig med kritikernes kvinnesyn. Det angis gjerne ikke hva disse «mandige» virkemidlene består i eller hvilke av dem kvinnene eventuelt kunne ta i bruk for å tilfredsstille kritikernes krav. Flere omtaler holdt seg dessuten til de samme retoriske strategiene som den kjente pianisten og dirigenten Hans von Bülow, ved at de viser fordommer overfor kvinnelige komponister, mens de er langt mer velvillig innstilt til kvinnelige musikere:

Reproductive genius can be admitted to the pretty sex, but productive genius unconditionally cannot. [...] There will never be a woman composer, at best a misprinting copyist. [...] I do not believe in the feminine form of the word «creator».
(Sitert etter Gates 2006:1)

Mens Elfrida Andrées strykekvartett virket «anstrengt original», framstår Emma Hartmann og Agathe Backer Grøndahl, på tross av at de verken omtales som geniale, eiendommelige eller selvstendige, relativt konsekvent som unntak som bekrefter regelen om kvinners manglende evne til å komponere. Mest skadelig for vurderingen av utstillingskomponistene og -musikerne fungerte således det

Citron omtaler som genikonseptet, originalitetsparadigmet og den seksuelle estetikkens strategi (Citron 1993:12). Dette sperret for en mer genuin anerkjennelse av kvinnelig suksess. Kritikere som våget å trosse «vedtatte sannheter» ved å gi kvinnene positiv omtale, poengterer at de er unntakstilfeller. Etter den siste soareen, proklamerte eksempelvis avisen *København*:

At de 8 kvindelige Komponister, som stod paa Programmet, var der ikke en eneste med en ny selvstendig Tanke. De bedste av dem – Fru Agathe Backer-Grøndahl for eksempel – har vidst at tilegne sig, hvad deres mandelige Kolleger har lært dem.

I forbindelse med omtalen av utstillingen viser kritikere tydelig at de ikke mente den publikumssuksess enkelte kvinnelige musikere og komponister oppnådde, var noe å trakte etter. Det faktum at majoriteten av komposisjonene i *Sang-Album af nordiske Kvinder* var tenkt for hjemmeoppførelse, fikk eksempelvis kritikerne til å beskrive dem som fordringsløse, tiltalende, elskverdige, ikke særlig dype og originale, men velklingende og takknemlige å oppføre og derfor av en viss interesse. Resepsjon og interpretasjon forforstås i og med valget av små format, idet sanger og klaverstykker ble planlagt hørt og framført innen bestemte kontekster og tradisjoner. Det som gjerne omtaltes som kjent, idyllisk og kon-

Mannlige komponisters autoritet ble med andre ord utformet i interaksjon med og i utøvelse av innflytelse på kriteriene de ble bedømt opp mot da de ervervet denne autoriteten.

Det er Andenhaands-Komposition, der snart løber flytende i Pennen, snart virker søgt og skruet.

Det virker som om det ettertiden beskriver som tidens kvalitetskriterier, var knyttet til mer generelle forhandlinger om hva som var legitim kultur, og hvem som hadde makt til å definere dette. Mannlige kritikere hadde doble relasjoner i forhold til sin øvrige yrkespraksis, idet de gjerne selv fungerte som komponister, musikere eller orkesterledere. Således kunne de drive propaganda for egen estetikk. Mannlige komponisters autoritet ble med andre ord utformet i interaksjon med og i utøvelse av innflytelse på kriteriene de ble bedømt opp mot da de ervervet denne autoriteten.

vensjonelt, på grensen til det klisjéfylte, kan for et overveiende kvinnelig publikum¹³ like godt ha fungert som et «trygt», «sant» og «ekte» alternativ i en estetisk omveltningstid. For dem var med andre ord kanskje ikke det kritikerne anså som «variasjon», «originalitet» eller «kvalitet» ønskelig eller nødvendig. Kanskje foretrakk de tvert imot komposisjoner de kunne gå hjem og spille selv, og som formelig «svømte» i klisjeer i ordets beste betydning – fraser som var så gode at de kunne kjenne seg igjen i dem. Miniatyrsjangrene hadde en enorm popularitet, salgbarhet og betydning i og for skandinavisk musikkliv. Den norske komponisten og musikkritikeren Pauline Hall påpeker: «En må en gang slutte med å måle styrken og energien i et musikkverk etter

antallet toner i klaversatsen eller larmen i orkesteret!» (Hall 1947).

Ved inngangen til «kvinnenes århundre» spilte åpenbart kjønn fortsatt en stor rolle for konstruksjonen av kvalitet. Dette betyr imidlertid ikke at kvinner ikke tok til motmæle både hva angikk forhold til genialitetsproblematikk og mannlige musikkritikers manglende selvkritikk. Som Hilda Torjusen ganske treffende uttrykte det i en norsk avisdebatt i 1894:

Naar kvindens evne – jeg mener her det kvindelige geni – gaar i anden retning end mandens, da anerkjendes ikke geniet – følger hun i mandens fodspor, da heder det: hun eier ikke originalitet. [...] Medens mandens originalitet dægges for, taales ikke kvindens. (Sitert etter *Nylænde* 15. februar 1894)

Ellen Sandels, redaktør for *Damernas Musikblad*, mente kritikerne i større utstrekning burde bestrebe seg på å ærlig og redelig forstå ulike kunstfenomen, kunstners eiendommelighet og forutsetninger, for dernest å veilede andre til samme forståelse:

Håll er mun en smula i styr, i herrar! Och erkänn blott möjligheten att också era offer, som hysa en annan uppfattning af konstens mål och dess medel än den, som är er egen, skulle kunna äga en öfvertygelse, som förtjänar att respekteras. (Nr. 13 og 14, 1910)

Også Nina Grieg (1845–1935) beklaget over seg over det hun beskriver som vemmelig «smøreri i bladene om kunstnere [...] fordi de som skriver i de aller flæste tilfælder ingen forudsætninger har, eller er 'miskjendte Genier' som må få udløb for sin bitterhed» (Haavet 1998: 301). Den norske komponisten Signe Lund (1868–1950) betegnet musik-

kritikken i Kristiania som «Trollet med de 8 hoder» og poengterte (i parentes!) at en mannlig kritiker neppe ville ha gått ut med det om han skulle oppleve en kvinnelig kunstner som banebrytende:

Disse hoder har som regel sin egen mening og forskjellig opfatning af en ting, men i dette tilfælde var de iallefald enige i at jeg ikke er banebryder. Nei visselig ikke – og jeg tror, det er nok saa utænkeligt, at en kvinde overhodet kan bli banebryder i kunst nu tildags. (Skulde det utrolige ske, saa vilde det være endnu utænkeligere, at en mand skulde ville indrømmet det.) (*Morgenavisen* 26. november 1912)

Lund berører her at originalitet som mål på suksess, eller «storhet», tradisjonelt var et problematisk tema for kvinner i deres samtids musikalske offentlighet. Hun betrakter kritikerne (manglende) anerkjennelse av hennes originalitet som relativ og uløselig knyttet til deres mannlig definerte musikalske verdier. Å bli tatt opp eller akseptert innen intellektuelle eller kunstneriske kretser som kontrollerte og definerte «originalitet», var vanskelig for tidens kvinner. Sett fra det 21. århundret virker det ikke som kritikerne delte publikums kodefortrolighet med miniatyrsjangere, enn si fattet hva et kvinnelig publikum opplevde som god musikk.

Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid

Beskrivelsen av utstillingens musikkinnslag gjenspeiler dels generelle, dels spesielle forhold i musikklivet slik de ble tolket av kritikerne. Flere kritikker skrevet i etterkant av konsertene virker som skriftlig fikserte øyeblikksinnskytelser fra den korte tiden kritikerne hadde til rådighet mellom konsertene

og avisenes *deadline*. Omtalene framskaffer således beskrivelser av *live* opplevelser. Hos arrangørene, musikerne, dirigenten og komponistene virket resepsjonen antagelig ikke bare etter, men også forut for musikk-innslagene, idet den var med på å konstruere de implisitte betingelser som formet måten de var utdannet på, og dermed også hvordan de uttalte seg og annonserte i mediene, presenterte sangalbumet, komponerte og spilte. Kritikerne påvirket også den offentlige smak gjennom sine essays om musikalske emner. Som vi har sett, møter vi her et isfjell av en mannlig normert forestillingsverden. Det var på denne tiden (nesten) bare mannlige komponister som fungerte som kritikere, og som slik utformet premissene for sannhet, gyldighet og relevans og skaffet seg gode muligheter til å definere godt og dårlig, genialt eller midelmådig i konsertlivet. Utstillingens musikkinnslag ble både formet og betraktet med utgangspunkt i tidens forståelser av kjønn og musikk. Uansett hvor (u)dyktige de kvinnelige komponistene var, øvet projisert «kvinnaktighet», femininitet og kvinnelighet innflytelse på bedømmelsen av deres musikk. Verkene og oppførelsene ble oppfattet som et instrument som omformet kvinnelig svakhet til musikalsk styrke («melodisk sjarm», «små former» osv.). En slik tilskrivning av «feminine» karakteristika skjer med positive så vel som negative fortegn. Det dreier seg gjerne om et oppfattet vekt, kvinnelig preg hos utøvere og komponister som berømmes for best å uttrykke de mer lyriske og lyse sidene ved livet. Kritikker som var negative til pionerene bak utstillingens musikkinnslag, rettferdiggjorde antagelsene at kvinnes prestasjoner var merkbart underlegne dem av menn. Ikke så rent sjelden hevdes at kvinnelige komponister sjelden eller aldri kommer lenger enn til reproduksjon på musikkens område. Bak ligger en antakelse om at å kalle noen geni, var å

tilskrive dem en bestemt type kreativ personlighet. Denne personlighetstypen ble beskrevet ut fra den mannlige standarden: Den store kunstneren ble assosiert med visse mannlige personlighetstyper, sosiale roller, og former for energier.

Resepsjonsmaterialet fra Kvindernes Udstilling utgjør bare en liten del av et stort og spennende arkivmateriale. Der dukker det opp flere mestere, og det avslører andre sider ved skandinavisk musikkliv enn det musikkhistoriebøkene menn har formidlet. Mer fokus på musikkliv, oppførelse og musikkritikk fungerer som en viktig kilde til å forstå forholdet mellom musikk, kjønn og originalitet, og til å utforske skiftende historiske forutsetninger for forståelsen av musikk. ★

Litteratur

- Bakhtin, Michail 1979. «Frågan om talgenrer». Oversatt i Eva Hættner Aurelius og Thomas Götselius (red.) 1997: *Genreteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Battersby, Christine 1989. *Gender and genius. Towards a feminist aesthetics*. London: Women's Press.
- Citron, Marcia 1993/2000. *Gender and the Musical Canon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahlhaus, Carl 1973. «Zur Problematik der musikalischen Gattungen im 19. Jahrhundert». I: *Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen*. Gedenkschrift an Leo Schrade, 1. Folge, red. Wulf Arlt, Ernst Lichtenhahn og Hans Oesch i samarbeid med Max Haas. Bern & München, Francke: 840–895
- Dansk Kvindebiografisk Leksikon: <http://www.kvinfo.dk/side/170/>
- Gates, Eugene 2006. «The Woman Composer Question: Philosophical and Historical Perspectives». *The Kapralova Society Journal* 4 (2): 1–11.
- Green, Lucy 1988. *Music on Deaf Ears: Musical Meaning, Ideology and Education*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Green, Lucy 1997. *Music, Gender, Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, Pauline 1947. Artikkel uten tittel i brosjyren *Agathe Backer Grøndahl 1847–1947*. Oslo: Norsk Musikkforlag.
- Halstead, Jill 1997. *The woman composer. Creativity and the gendered politics of musical composition*. Aldershot: Ashgate.
- Haavet, Inger Elisabeth 1998. *Nina Grieg. Kunstner og kunstnerhustru*. Oslo: Aschehoug.
- Korsyn, Kevin Ernest 2003. *Decentering music. A critique of contemporary musical research*. Oxford og New York: Oxford University Press.

- Larsen, Jytte 2004. «Da Emma Gad blev feminist». *Information* 24. september.
- Lous, Eva 1999. «Kvindernes Udstilling fra Fortid til Nutid 1895». *Rotunden* 12:5–53.
- Lønstrup, Ansa 2004. *Stemmen og øret. Studier i vokalitet og auditiv kultur*. Århus: Klim.
- McClary, Susan 1991. *Feminine Endings. Music, Gender, and Sexuality*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Reich, Nancy B. 1985. *Clara Schumann. The Artist and the Woman*. London: Gollancz.
- Schjelderup, Gerhard og Ole Mørk Sandvik (red.) 1921. *Norges Musikkhistorie*. bd. 2. Kristiania: Oppi.
- Williams, Alastair 2003. *Constructing Musicology*. Hampshire: Ashgate. [1. utgave 2001].
- Öhrström, Eva 1998. «Musikalisk salong i Europa och Norden – en översikt». I: Anne Scott Sørensen (red.): *Nordisk Salongkultur. Et studie i nordiske skönånder og salonmiljöer 1780–1850*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Öhrström, Eva 1999. *Elfrida Andrée. Ett levnadsöde*. Stockholm: Prisma.
- Öhrström, Eva 2007. «Ett eget rum. Ett kvinnoperspektiv på musikalska salonger». *Byggnadshistorisk tidskrift* 54.
- P.E. Lange-Müller og professor Franz Neruda, en god venn av hennes avdøde far.
- 4 Som bakgrunn hadde hun kun private studier i musikkteori med organisten Arthur Allin i Århus.
 - 5 Etter en kort karriere som (opera)sangerinne arbeidet hun som sangpedagog og ble Danmarks første kvinnelige kordirigent.
 - 6 Om ikke annet er angitt, stod samtlige kritikker som siteres i denne artikkelen, på trykk dagen etter konsertdagen.
 - 7 Orpheline Olsen hadde, som Berlingske Tidende 29. august påpekte, «heldigvis tidligere [...] ledet saamange større Musikkopførelser, at man følte sig nogenlunde tryk ved at see hende i Spidsen for dette elskværdige Orchester». Før hun flyttet til København, hadde hun fra herregården «Lille Grundet» i Vejle, ledet musikkforeningen. Hun satte opp konserter og bruddstykker av operaer, idet hun hadde instudert og ledet «den gode Bys kohorte af sanglystne Smaafrøkner, Apotheksmedhjælper og Kommis'er» (Dannebrog 28. august 1895).
 - 8 Som signaturen Gunhild skriver i Urd 10. november 1900, er det helt uforståelig hvordan tidens «kunstforstandige Damer sidde som Dukker, stumme og ubevægelige under de mest gribende akter». Bare kunstnerinner og menn skulle applaudere skikkelig.
 - 9 Hans kone Golla satt sammen med Liebmann i ledelsen av musikkutvalget.
 - 10 Andrée tiltrådte allerede i 1867 som domorganist i Göteborg, arrangerte stadig konserter og var helt sentral for byens musikkliv (Öhrström 1999:104).
 - 11 Anonymiteten medførte ikke at komposisjonene sirkulerte mindre i offentligheten. Frederik Palmer fungerte nærmest som et alter ego. Hartmanns mannlige hjelpere støttet på humoristisk vis forestillingen om at hun var medium for denne fiktive komponisten. Gjennom pseudonymet antydte hun at hun stod i gjeld til Thomasine Gyllembourg og hennes Extremterne (1834): Hennes Frederik Palmer er en adelig livskunstner og sangkomponist av det mer upretensiøse slaget.
 - 12 Heller ikke skandinaviske mannlige komponister, som eksempelvis Edvard Grieg (1843–1907), komponerte mange «store» verk for fullt orkester. Tvert imot kom Grieg til stadighet ut med sanger og klaverhefter med lyriske stykker som ga ham og Peters forlag meget tilfredsstillende inntekter – noe han brukte flere år på å avfinne seg med.
 - 13 F.eks. beklages unge herrers manglende musikkinteresse i Urd 10. november 1900: «Publikum ved konserter består av 'Damer og atter Damer'».

Noter

- 1 Key framhevet kjønnsforskjeller og rettet oppmerksomheten mot kvinners særegne evner og ansvar, et verdsett hun betegnet som «Samhällsmoderlighet». Kvinner gjorde etter hennes syn feil om de ville likestilles menn på alle måter i stedet for å utvikle sine likeverdige, spesifikt kvinnelige egenskaper som mor og innen mer personlige relasjoner. I så fall, hevdet Key, ville alt bli et misbruk av kvinnekraft, og kvinner ville aldri nå fram. Etter utgivelsen av boken fikk hun svar på tiltale fra mange hold, ikke minst i norske kvinnesaksmiljø: I Nylænde beskyldes hun 15. april 1896 således for å reservere plasser for «de oberoende kvinnor» i frivillig sosialt arbeid.
- 2 Opplysninger innhentet fra Statsbiblioteket i Århus tyder på at Liebmann ikke var medlem av Dansk Kvindesamfund. Hun beveget seg i opplyste, politisk engasjerte kretser, så kanskje skyldtes hennes uttalelser om kvinnesak påvirkning fra de mer tradisjonelt innstilte musikkmiljøene hun var en del av.
- 3 Her satt Liebmanns gode venn og rådgiver fra konsertvortietiden Viktor Bendix, hennes personlig bekjente

ARTIKLER

AV RANNVEIG DAHLE

Sosialt arbeid – en historie om kjønn, klasse og profesjon

Hvordan ble sosialt arbeid dannet som et yrke i Norge? I denne artikkelen utforsker Rannveig Dahle hvordan sosialt arbeid ble utviklet ved å se på hvordan utdanningen ble til og hvilken betydning kvinner har hatt som medskapere i prosessen. Siden det alltid er et samspill mellom en profesjon og dens samfunnsmessige omgivelser, er det også nødvendig å sette søkelys på kjønn og klasse i den historiske perioden et yrke dannes og får sin form.

Profesjonene ivaretar store og viktige oppgaver overfor befolkningen i den moderne velferdsstaten. De bidrar både med teoretisk, spesialisert kunnskap og løser en rekke praktiske oppgaver. Sosialt arbeid representerer en typisk velferdsstatsprofesjon med et bredt virkefelt. Fagfeltet har etter hvert fått en tydelig akademisk forankring, hvor starten på akademiseringsprosessen nesten kan tidfestes til 1978, det året da sosialarbeiderutdanningen ble innlemmet i høgskolesystemet.

Kvinnene har alltid vært en betydelig majoritet blant sosialarbeiderne, både her i landet og i de fleste andre land. Den store kvinneandelen på tvers av landegrenser blir ofte forklart med at faget er tuftet på spesielt kvinnelige eller humanistiske verdier som omsorgsevne og nestekjærlighet, og arbeidet kan ses som en forlengelse av kvinners ulønnete familiearbeid transformert til lønnet arbeid på den offentlige arenaen. Men hvordan ble det sosiale arbeidet etablert som et yrke og et fagfelt ved at det ble utviklet en egen utdanning her i landet? Og mer presist: Hvilken rolle har kvinnene spilt i denne prosessen? Disse to spørsmålene, etablering av en yrkesutdanning og kvinnes deltakelse og betydning i prosessen i ulike perioder, er temaet for denne artikkelen. Jeg utforsker spørsmålene ut fra en kjønnteoretisk innfallsvinkel, med et blikk for kjønnsrelasjoner, makt og dominans. Kildene jeg bruker, er artikler i fagtidsskrifter, bøker om sosialt arbeid, jubileumsskrifter og dokumenter som berører faget. Mine egne tidligere studier om norske fysioterapeuters profesjonaliseringsprosess danner både et utgangspunkt og fungerer som en komparativ tolkningsramme. I tillegg har jeg har brukt og nylest andres utforskning av faget sosialt arbeid ut fra de kjønnteoretiske spørsmålene jeg stiller. Men aller først gir jeg en kort profesjonsteoretisk

ramme som bakgrunn for å kunne utforske spørsmålene.

En profesjonsteoretisk ramme

Den økende interessen for profesjonsforskning favner vidt. En retning er historisk orienterte studier om yrkenes opprinnelse, hvordan de er blitt formet og betydningen de har hatt i samfunnet og i forhold til hverandre. Hva kan forklare at noen har oppnådd betydelig anerkjennelse som ekspertyrker med stor autoritet, mens andre ikke har lyktes like bra? Hvilke prosesser gikk forut, og hva skal til for å lykkes?

Profesjon og profesjonell virksomhet er velkjente begreper som brukes både i forskning og dagligtale. Men hva er en profesjon? Det står strid om hvordan begrepet skal defineres, noe som ikke trenger å bety at det er lite fruktbart eller unødvendig, eller at det utelukker en grunnleggende felles forståelse (Molander og Terum 2008).

Noen profesjonskennetegn går igjen i litteraturen. Profesjonene har et vitenskapelig kunnskapsgrunnlag, forvalter ekspertkunnskap, har en etisk kodeks og en profesjonsorganisasjon som regulerer virksomheten. Autonomi, som innebærer at fagutøvelsen ikke er direkte underlagt arbeidsgiverens kontroll, anses som særlig viktig og gir en status hvor makt og innflytelse følger.

Profesjonssamfunnet hadde spesielt stor framgang da det moderne industrisamfunnet vokste fram i det 19. århundret, og profesjonsdannelser i den formen vi kjenner det i dag, er uløselig knyttet til det store moderniseringsprosjektet (Slagstad 2008; Larson 1977; Fauske 2008). Da skjedde en knoppskyting av nye yrkesdannelser som alle aspirerte til status som autonome profesjoner.

I et historisk perspektiv har profesjonsdannelser vært menns arena og dominert av menn fra eliten i over- og middelklassen, noe som

også gjelder forskningen om profesjoner. Her er kjønn og klasse lite studert, det gjelder også i forskning om kvinners profesjonsdannelser. Et unntak er den amerikanske sosiologen Amitai Etzioni (1969) og hans medarbeidere, som undersøkte profesjonsbetingelsene i tre yrker som oppnådde delvis anerkjennelse som «ekte» profesjoner; sosialarbeider-, sykepleier- og læreryrket. Disse yrkene hadde et stort flertall av kvinner. En hovedkonklusjon var at det var et håpløst prosjekt å sikte mot full profesjonell status, altså nå opp i toppsjiktet. Det beste var om de selv innså og tok konsekvensen av denne realiteten, mente forskerne ut fra et normativt perspektiv. Både tema og fokus i deres studie var viktig, men det trengs mer forskning med utgangspunkt i nyere teorier om kjønn og dagens realiteter.

En sentral tese i profesjonsteoriene er at yrkesgrupper vokser fram i et dynamisk samspill med omgivelsene, og at profesjonspolitikken formes gjennom forhandlinger i dette landskapet (Larson 1977; Abbott 1988; Fauske 2008). En utdanningsidé må treffe sin samtid for å få gjennomslag. Behovet for nettopp denne typen ekspertkunnskap må defineres, den må artikuleres og argumenteres for. Videre trenger aktørene strategiske allierte som anerkjenner og støtter deres krav om å avgrense et eget kunnskapsfelt. De profesjonene som lykkes med å fremme egeninteresser, oppnår fordeler og privilegier for sin gruppe. De blir autonome, noe som innebærer selvråderett og jurisdiksjon over et felt. Profesjonsoskologen Andrew Abbott (1989) mente det var lite interessant å studere hver enkelt profesjon for seg, de måtte studeres i forhold til hverandre som et profesjonssystem som organiserer ekspertkunnskap. I dette systemet hersker alles kamp mot alle, det utspiller seg maktkamper om revir, privilegier og innflytelse. Abstrakt kunnskap er et særdeles viktig fortrinn, mens praksiskunnskap betyr mindre.

I disse profesjonskampene har kjønn knapt noen betydning, mente Abbott, for er kvinner først på arenaen, spiller de med samme kort.

Kjønnsforskere som Ann Witz (1992) og Celia Davies (1995, 1999¹) har valgt andre innfallsvinkler til profesjonsforskningsfeltet. Begge legger vekt på at kvinner historisk sett har vært utestengt fra mennenes privilegerte verden, og det arbeidet de gjør, anerkjennes ofte ikke som kunnskap. Davies mener en må trenge dypere inn i våre kulturelle oppfatninger om maskulinitet og femininitet for å forstå dagens utviklingstendenser, mens Witz har konsentrert mye av sin forskning om å vise hvordan eksklusjonsprosesser aktivt har stengt kvinner ute fra menns profesjoner. Et profesjons- og kjønnsteoretisk rammeverk gir retning til utforskningen av sosialt arbeid som utdanning og yrke.

Sosialt arbeid

Det er en vanlig oppfatning at sosialt arbeid, både nasjonalt og internasjonalt, har sine historiske røtter i filantropisk veldedighetsarbeid rettet mot sosial nød og fattigdom. Faget har sin forankring i teorier om menneskelig atferd, sosiale systemer og prinsipper om sosial rettferdighet. Gjennom den nære tilknytningen til humanitært arbeid knyttes profesjonen historisk sett til verdier som medmenneskelighet og nestekjærlighet, og karakteriseres som et verdifag. Sosialt arbeid lar seg vanskelig avgrense, det representerer en mangfoldig faglig praksis som gjør det vanskelig å gi en helt presis definisjon av hva faget sosialt arbeid er. Den tyske sosiologen Rudolf Stichweh (2008) hevder for eksempel at fagområdets uavklarte grenser har gitt svake profesjonaliseringsbetingelser, fordi faget ikke på noen entydig måte lar seg plassere inn i et differensiert og profesjonalisert funksjonssystem. Den norske professoren i sosialt arbeid, Irene Levin (2004), mener der-

imot at nettopp det uavklarte gjør det til en vedvarende utfordring i fagutviklingen å problematisere fagets eget utgangspunkt og ståsted. Hun støtter seg på Compton og Galaway (1984) som mener at sosialt arbeid utvikler kunnskap på særlig fire områder; *individets* atferd og tilpasningsmønstre, *situasjonen* som omfatter samfunnet rundt og institusjonene, *transaksjonelle* begreper som trengs for å forstå samhandling mellom individer og deres omgivelser og til slutt kunnskap om *megling* for å kunne bidra til intervensjon og problem-løsning i forhold til klientene.

Internasjonal forskning på sosialt arbeid

Både i USA og de fleste europeiske land ble sosialarbeiderutdanninger etablert i siste halvdel av det 19. århundret, men etableringsprosessen er blitt beskrevet på ulike måter. Ifølge Abbotts (1988) startet den amerikanske yrkesdannelsen i sosialt arbeid i siste halvdel av 1800-tallet med at omsorgsfulle kvinner fra øvre middelklasse ble rekruttert til å være «vennlige besøkere» (friendly visitors) for klienter fra lavere klasser. Han understreker den tydelige klasserelasjonen i arbeidsfeltet i sin framstilling. Senere, på 1930-tallet, forsøkte utøverne både å utvide og profesjonalisere arbeidsfeltet og ønsket spesielt å drive med psykiatrisk rådgivning. Strategien for å lykkes var å gjøre andre avhengige samfunnsgrupper til sine allierte. Men prosjektet mislyktes, og sosialarbeiderne måtte i hovedsak nøye seg med å være virksomme på områder andre yrkesgrupper ikke var interessert i, og som de gladelig ga fra seg. Dette igjen hadde negative statusmessige konsekvenser.

Sosiologen Paula Dressel (1992) gir en annen framstilling av den amerikanske yrkesetableringen og tidfester oppstarten til å sammenfalle med den amerikanske borgerkrigen

(1861–1865). Krigen skapte behov for et sosialt hjelpeapparat, hevder Dressel, hvor målet ble å etablere en rasjonell, vitenskapelig og administrativ organisasjon for å utføre det sosiale arbeidet, med en uttalt ambisjon om å frigjøre det fra «the female and chaotic act of compassion». Denne kritikken henspilte direkte på overklassekvinnenes filantropiske veldedighetsarbeid som var organisert som et frivillig arbeid, ganske enkelt fordi kvinner ikke deltok på det lønnete arbeidsmarkedet. Den nye ideologien var at arbeidet ikke skulle dreie seg om følelser, men om ren forretningsmessig, profesjonell, det vil si distansert atferd og virksomhet. Rundt nyorganiseringen i USA utviklet det seg raskt en velferdsindustri, ifølge Dressel. I kjølvannet av den oppstod raskt en vertikal, kjønnnet arbeidsdeling, hvor mennene dannet det «naturlige» lederskapet og stod for både undervisning og fagutvikling, mens kvinnene fikk en underordnet posisjon og utførte selve de sosiale tjenestene. Dressel merket seg for øvrig at i det 19. århundret ble det ubetalte barmhjertighetsarbeidet betraktet som overlegent mye bedre enn det betalte, ut fra tanken om at omsorg og kjærlighetsarbeid ikke kunne utføres for penger. Om menn i lederposisjoner fikk lønn for sin profesjonelle innsats, mens kvinner kanskje fortsatte å utføre sitt filantropiske barmhjertighetsarbeid ulønnet, kommer imidlertid ikke fram i hennes analyse. Den historisk orienterte sosiologen Mary Joe Deegan (1990) legger vekt på en tredje side ved den amerikanske utviklingen ved å knytte sosialt arbeid direkte til den såkalte Chicagokolen på 1920-tallet. Chicagokolen bestod av en rekke toneangivende sosiologiske teoretikere som var opptatt av symbolsk interaksjonisme.² De få kvinnene som studerte sosiologi, ønsket etter hvert å bruke sin teoretiske kunnskap i det praktiske livet framfor å vie seg til abstrakt vitenskapelig arbeid, mens deres mannlige kolleger heller valgte å fortsette sine akade-

miske løpebaner. Dermed oppstod et kjønnets skille mellom teori og praksisfelt, hvor kvinnene ble oppfattet som praktiske sosialarbeidere, mennene som teoretikere. Ifølge Deegan fikk to pionerkvinner stor betydning for utviklingen av det amerikanske fagfeltet sosialt arbeid. Den ene var sosiologen Jane Adams, som senere er blitt uløselig forbundet med Hull House og settlementsbevegelsen, basert på en ikke-hierarkisk hjelp-til-selvhelp ideologi. Den andre var Mary Richmond, som regnes som grunnlegger av sosialt case work, en metodisk og systematisk undersøkelse av det enkelte nødtilfellet (Amundsen 1994), men uten tilknytning til Chicagoskolen.

Framstillingene av den amerikanske yrkeshistorien i sosialt arbeid avhenger i stor grad av om de er skrevet av kvinner eller menn, som ser og vurderer yrkesdannelse med forskjellig blikk. Abbotts tillegger ikke pionerens kjønn betydning, det gjør derimot de to kvinnene som viser hvordan kjønn systematisk blir en integrert del av profesjonaliseringsprosessen.

I England tidfestes etableringen av sosialt arbeid som et fagfelt til året 1895, da Mary Stewart ble ansatt i en kuratorstilling på The Royal Free Hospital i London. Med lang erfaring fra arbeid i veldedighetsorganisasjoner fikk hun ett år på seg til å dokumentere nytten av å ha en betalt ansatt i kuratorstilling ved sykehuset. Sykehusadministrasjonen innså verdien av hennes innsats og opprettet deretter en fast stilling (Amundsen 1994). I Sverige startet den første utdanningen i sosialt arbeid på universitet i Stockholm allerede i 1921, hvor det ble etablert et privat institutt (Pettersson 2001). Instituttet var frittstående fram til 1945 da utdanningen ble statlig. Omorganiseringen førte til at staten fikk stor innflytelse på det faglige innholdet og selve organiseringen (Weihe 2004). Den neste sosialskolen ble opprettet i Gøteborg i 1944,

deretter fulgte et utdanningstilbud ved Lunds universitet i 1947. I Umeå ble utdanningen lagt til universitetet fra universitetsoppstart i 1965. At flere av sosialarbeiderutdanningene i Sverige ble lagt til universitetene, gjorde at sosialt arbeid tidlig fikk en tydelig akademisk profil som inkluderte master- og doktorgradstudier, motsatt hva som var tilfellet i Norge.

Forskning på utdanning av sosialarbeidere i Norge

Den norske opprinnelseshistorien er blitt beskrevet på forskjellige måter. En, og antakelig dominerende oppfatning, er at profesjonelt sosialt arbeid har en forholdsvis kort historie. Den statlige utdanningen ble etablert i 1950, og dette året regnes som faglig etableringstidspunkt. Utdanningen sprang direkte ut av og var nært knyttet til den nye velferdsstaten under oppbygging etter andre verdenskrig (Kluge 1960; Terum 1982; Stjernø 1982). Andre har sett det norske profesjonaliseringsprosjektet i et lengre historisk perspektiv og tidfester selve yrkesdannelsen til 1920 da Norske Kvinners Nasjonalråd startet med å tilby kurs i sosialt arbeid myntet på kvinner. Kursene var forløpere til en mer fullstendig utdanning, noe som innebar konstituering av et yrkesfaglig felt (Løvskår 1983; Rasmussen 1985). Med utgangspunkt i at sosialt arbeid var noe mer enn bare en profesjonell praksis, trakk historikeren Anne Lise Seip (1990) opp et mye bredere lerret. Hun så det sosiale arbeidet som et stort og uensartet arbeidsfelt i samfunnslivet, hvor kvinner gjennom de siste to hundre årene antakelig hadde gjort sin største innsats gjennom ubetalt arbeid. Det nye industrisamfunnet skapte en ny økonomisk og sosial struktur med nye typer problemer og også en økende politisk bevissthet om et samfunnsansvar for å løse disse, hevdet hun.

Lønnsarbeidet i den form vi kjenner det i

(© Fotofil.no/Marvin Halleraker)

dag, ble skapt, og et politisk demokrati og et nytt organisasjonsliv vokste fram. Kvinner deltok lite på det lønnete arbeidsmarkedet, de stod utenfor det politiske livet, mens organisasjonslivet ble deres arena i det offentlige rommet. Her fikk de stort handlingsrom og ble viktige aktører i ulike typer sosialt arbeid. Barselkoneforeningen var for eksempel en typisk filantropisk forening, andre kvinneforeninger var knyttet tettere til misjons- og avholdssaken. Etter hvert samarbeidet flere kvinneorganisasjoner med det offentlige om å løse viktige sosiale oppgaver, og i 1896 ble Norske Kvinners Sanitetsforening stiftet. Gjennom organisasjonsaktiviteten økte kvinnene indirekte sin innflytelse over det sosialpolitiske feltet, men

det tok tid før de fikk ansvar og rettigheter som stod i forhold til innsatsen.

Seip pekte på det klassesdelte samfunnet som en sosial realitet. Borgerlige kvinners hjelpeinnsats overfor arbeiderklassekvinner kunne oppleves som overgrep. Hun lar et sitat fra arbeiderkvinnepioneren Katrine Bugge illustrere spenningsforholdet:

Kjøp en maiblomst! ... Hvor enestående uforskammet dette rop! Ikke nok med at våre kamerater gjøres helseløse i fabrikker og verksteder, at våre barn ødelegges ved underernæring og dårlige kår og elendige hus, eller ved vanrøkt fordi moren må gå på arbeidet. Når så disse overarbeidete,

underernærte, utslitte mennesker blir syke, så står overklassen ferdig til å tigge av arbeiderne for å hjelpe dem. Vi har intet å kaste bort til velgjørhetspusleri. «Velgjørhet!» Fy for et vemmelig ord. Vi ber ikke om gunstbevisninger, vi forlanger rettferdighet. La overklassen være alene med sin velgjørhet som med sine andre laster. (s. 137)

Selv om middelklassekvinnenes sosiale arbeid i utgangspunktet var en klasserett ovenfra og nedad politikk, gjorde også arbeiderklassekvinnene selv det sosiale arbeidet til sitt hovedsatsningsområde innenfor arbeiderbevegelsen (Seip:138). Det betyr at kvinner på tvers av ulike klasser deltok i det sosiale arbeidet, men på ulike premisser og med ulike mål. Det kan ha vært betydelige spenninger i denne klasserelasjonen. I et profesjonsteoretisk perspektiv kan det bety at middel- og overklassekvinnenes innsats ble en del av et profesjonaliseringsprosjekt, som også skapte et visst grunnlag for profesjonell vekst og utvikling. Arbeiderklassekvinnene hadde ingen planer om å profesjonalisere innsatsen. Deres sosiale arbeid forble i større grad frivillig og ulønnet. Uten å gjøre sammenhengen eksplisitt, viser altså tidligere forskning at profesjon, kjønn og klasse spilte sammen og la premisser for utviklingen av sosialt arbeid som yrke og utdanning.

Norske Kvinners Nasjonalråds sosialskole

I 1890-årene la en ny sosial- og skolepolitikk grunnlaget for å opprette ny virksomhet i form av offentlige sosiale ombud. Utviklingen ga kvinner muligheter til å ta steget fra private kvinneorganisasjoner inn i sentrale posisjoner i den politiske offentligheten. Fra 1896 fikk de rett til å sitte i vergerådene og i fattigstyre, fra

1889 kunne de sitte i skolestyre, og etter 1900 ble det bestemt at det skulle være minst én, helst to kvinner i hvert fattigstyre (Agerholt 1973). Det ble også opprettet nye offentlige stillinger i tilknytning til nye sosialpolitiske tiltak, hvor det ble ansatt kvinner i stillinger som fabrikkinspektører, boliginspektører og i stillinger i pleiebarnsinstitusjoner.³ I praksis tok kvinner hånd om en rekke nye samfunnsoppgaver som egentlig krevde utdanning i sosialt arbeid, oppgaver som lenge ble utført som et ulønnet kall i forlengelsen av deres organisasjonsarbeid.

Den sosialpolitiske utviklingen i siste del av det 19. og første del av det 20. århundret la grunnlaget for et nytt arbeidsfelt og en mer formalisert sosialarbeiderutdanning. Den startet beskjedent i 1920, da Norske Kvinders Nasjonalraad (NKN) opprettet *Sociale kurser* i sin regi.⁴ Nasjonalrådet ble dannet i 1904 og bestod av framtreddende over- og middelklassekvinner som brant for kvinnesaken og så det som sin viktigste livsgjerning å trekke andre kvinner aktivt med i humanistisk samfunnsarbeid. Blant initiativtakerne hadde flere akademisk utdanning, de var bredt internasjonalt orientert, og noen hadde oppnådd innflytelsesrike stillinger i samfunnet. De var godt kjent med utviklingen av fagfeltet sosialt arbeid og at arbeidet med egne utdanninger var kommet mye lenger i utlandet (Agerholt 1973; Rasmussen 1985). Som vi har allerede har sett, lå det profesjonelle sosiale arbeidet «i tiden» med forgreninger til mange land.

Pionerene hentet inspirasjon og impulser til den norske skoledannelsen fra den internasjonale arenaen, men utformet utdanningen på egne premisser. De sosiale kursene var forbeholdt kvinner som ville søke sin livsgjerning og sitt levebrød i det sosiale arbeidet, og det ble ikke stilt krav til forkunnskaper. Karen Grude Koht, kjent og respektert for sitt sterke sosiale engasjement, ledet de sosiale kursene

fra starten. Initiativtakerne, som altså selv var velutdannete, mente at det lå nedlagt i kvinnes natur å utøve sosiale velgjerninger. De framholdt samtidig at gode kunnskaper var like nødvendig, noe kursene skulle gi. Kvinnene skulle i det hele tatt forberede seg til et meget bredt virkefelt innenfor både det private og det offentlige. Arbeidsområdet omfattet oppgaver fra verne- og forsorgsarbeid, forskjellig arbeid i sunnhetsskommisjonen, i fabrikktilsyn og i politietaten, til sosialt arbeid i industrielle bedrifter, og til hjemmekonsulenter. Men tross det brede virkefeltet og kursenes orientering mot den samfunnsskapte sosiale nøden, lå tyngdepunktet i den faglige virksomheten i å arbeide med og for enkelt-individet (Kiær 1951; Efskind 1983).

Skoleplanen ble delvis utformet etter mønster fra Sverige (Ulsteen 1960; Løvskår 1983). En innvending mot den svenske modellen var imidlertid at den var for akademisk orientert og tilpasset kvinner fra en elite av øvre middelklasse. Nasjonalrådets mål var ikke å skape en eliteutdanning. Ideologien var tvert imot å gi den jevne norske kvinnen, med og uten forkunnskaper, en utdanningsmulighet og gjennom det heve kvaliteten på det sosiale arbeidet. De ville kort sagt skape en allmenn-utdanning for kvinner i humanismens ånd, som skulle knyttes sammen med mer praktisk rettede, fagspesifikke sosiale kurs. Selv om Nasjonalrådet distanserte seg fra den svenske elitemodellen, reflekterte dets medlemmer lite over betydningen av klasserelasjonen som var en integrert del av deres eget utdannings-tilbud. Stifterne så det antakelig som en selvfølgelig moralsk plikt å formidle kunnskap nedover til allmuekvinner, som deretter skulle praktisere i den sosiale virkeligheten. Her kan det ligge én kime til fagets tvetydige status sammenlignet med andre yrkesgrupper som kjempet mer for egne interesser.

De sosiale kursene startet som en halvårs-

enhet, men ble snart utvidet til ett år. Fagkretsen spente vidt; det var allmenndannende fag som norsk og historie, samfunnslære, sosialøkonomi, psykologi, sosiallovgivning, familierett og statistikk. Til og med fag som bygningslære, bolighygiene og kostlære stod på undervisningsplanen. Den store spredningen i ulike kurs gjorde at utdanningen ble fragmentarisk og gikk lite i dybden. Skolelederne pekte dessuten selv på at kursene manglet en egen faglig metodikk og lærere med sosialarbeiderbakgrunn, noe Harriet Holter (1960) også trakk fram senere i en kritisk analyse av sosialarbeiderprofesjonen.

I 1930-årene var sosialskolene i de fleste vestlige land blitt toårige, og International Associations of Schools of Social Work satte en slik utdanningslengde som minstekrav for å få godkjenning. Men her i landet lyktes ikke Nasjonalrådet å få dette til, dels fordi det manglet finansiering og statlige bevilgninger til driften (Rasmussen 1985). Antakelig klarte rådet heller ikke å mobilisere aktive støttespillere utenfor egne rekker som kunne bidratt til bedre finansiering. Én overveielse kan ha vært at økt utdanningslengde kunne endre rekrutteringsbasen og svekke det ideologiske prosjektet som var å styrke allmuekvinnernes utdanningsmuligheter, selv om det var et vedvarende problem at elevtallet holdt seg lavt (Løvskår 1983; Rasmussen 1985). Men tross Nasjonalrådets ideologi og retorikk om et utdanningstilbud til *alle* kvinner, viser statistikken at en majoritet av elevene var middelklassekvinner som hadde tatt examen artium (Rasmussen 1985).

Det var en pris å betale for den ideologiske innstillingen med sin andreorientering og sitt oppdragelsesprosjekt. Seip (1990:139) mener at en grunn til problemet med å definere sosialt arbeid som eget fagfelt, kunne være at utdanningen manglet en tydelig profesjonell profil og en faglig avgrensning i spenningsfel-

tet mellom det politiske, det profesjonelle og det frivillige arbeidet. En annen spenning gjaldt forholdet mellom hjelp og kontroll, en maktrelasjon alle klientrettede profesjoner må håndtere. Spenningen kan bli særlig påtregende når brukerne eller klientene stort sett er samfunnets aller svakeste grupper, som igjen er en selektert og ofte stigmatisert gruppe (Levin 2004). Det er lite profesjonell ære å høste av slike innsatser, snarere er det en fare at hjelperne selv stigmatiseres og «smittes» av klientenes lave status. Motsatt omfatter for eksempel medisinske tjenester alle samfunnsgrupper, på tvers av klasseskiller, og i praksis favoriseres gjerne de mest privilegerte, som igjen bidrar til å styrke hjelpernes profesjonelles status og prestisje.

Antropologen Jorunn Solheim hevder at det moderne kjønnsforholdet er grunnlagt på to grensemarkeringer som nærer seg av hverandre uten å være identiske (Solheim 2007:19). Den ene er splittelsen mellom *familie* og *arbeidsliv*, den andre mellom *privatliv* og *offentlighet*. Selv om de toneangivende middelklassekvinnene bak sosialarbeiderutdanningen var aktive i samfunnslivet, hadde de ideologisk forankring i familie- og privatliv, enten de giftet seg eller ikke. Det utadrettede sosiale arbeidet representerte en utvidelse og en institusjonalisering av deres tilknytning til organisasjonslivet, en «naturlig» utvidelse av deres virkefelt i hjemmet. Å ta steget og etablere en egen utdanning i sosialt arbeid var en grenseflytting som styrket tilknytningen til det lønnete arbeidslivet, men som aldri var ment å gå på bekostning av kvinners familieoppgaver. Både yrkesdannelsen, organiseringen og utdanningsinnholdet ble konstruert ut fra forestillinger om kvinner og tilpasset tidsriktige ideologiske og normative forventninger til dem. Initiativtakerne kan ha tatt for gitt at de fleste med utdanning i sosialt arbeid ville falle fra etter at de giftet seg, eller i det minste når

de fikk barn, i tråd med sin samtids ekteskapsmønster og familiepraksiser. Slik kom en rekke motsetningsfulle betingelser til å prege hele fagfeltet og utdanningsprosjektets utvikling.

Tross problemer og pragmatisk tilpasning til innhold og utdanningslengde, hadde Nasjonalrådet og skolelederne høye ambisjoner på det nye fagets vegne. Ett mål var å tilføre hele samfunnet utenfor familien kvinnelige omsorgsverdier. På den andre siden var ambisjonsnivået heller beskjedent når det gjaldt å omforme kvinners ulønnete omsorgsarbeid i privat regi til en yrkesvirksomhet i det offentlige. Man ville utvide kvinners handlingsrom og øke deres innflytelse, men uten å utfordre samtidens kvinneverole og kvinnes forankring i familien. Også i dette perspektivet blir Norske Kvinners Nasjonalråds sosialskole en interessant yrkeskonstruksjon føyd sammen av motstridende målsettinger – et kompromiss mellom en liten og en stor samfunnsmessig ambisjon på kvinners vegne. Fordi det dreide seg om kvinnelig, måtte man håndtere andre krav og forventninger enn mannstunge profesjoner.

Nasjonalrådets skole var lenge det eneste utdanningstilbudet til kvinner som ville bli sosialarbeidere. Sosiale Etaters Forening startet en sosialskole i Oslo i 1933, som ble omdøpt til Kommunenes Fagskole for Funksjonærer fra i 1936. Navnet tyder på at forvaltningsperspektivet stod sentralt i denne utdanningen. Krigen satte imidlertid en effektiv stopper for all utvikling på utdanningsfronten, men umiddelbart etter krigen, i 1946, opprettet Rikstrygdeverket egne kurs for tjenestemenn i Oslo kommune. Noen handelsskoler hadde kortvarige undervisningstilbud for funksjonærer i sosialforvaltningen. Med sin faglige innretning mot offentlig forvaltning rekrutterte disse skolene nesten bare menn.

I mellomkrigstiden ble det også etablert flere kortvarige utdanningsveier med et visst slektskap til sosialt arbeid, som alle ble ansett

som spesielt velegnet for kvinner. Disse var bygget over omtrent samme lest som utdanningen i sosialt arbeid. Eksempler er Barnevernsakademiet i Oslo, som ble opprettet i 1935, først som et halvårskurs og senere utvidet til en ettårig utdanning i 1937. Skolen skulle gi unge kvinner utdanning i sjelelig og legemlig pleie og oppfostring av små barn før skolealderen. Utdanningen ble en forløper til dagens førskolelærerutdanning og kvalifiserte til å arbeide i barnehager, daghjem og barnehjem. I 1948 startet Oslo kommune en skole for barnevernsarbeidere, og en tilsvarende skole ble senere opprettet i Bergen. Mye tyder på at de nye omsorgsutdanningene var basert på «kvinnelig egnethet», som skapte og sementerte et kjønn utdanningsmønster.

Den virkelige utfordreren til Nasjonalrådets ettårige sosialskole for kvinner kom i 1950, da den første statlige skolen, Norges kommunal- og sosialskole (NKSS) ble etablert. Skoledannelsen markerte ifølge Terum (1982) startpunktet for faget sosialt arbeid her i landet, og med den fulgte en «profesjonell ekspansjon under statlig vern». ⁵ Heller ikke denne etableringen var primært et resultat av et initiativ fra en gruppe aktører med sterke egeninteresser knyttet til å skape og monopolisere et eget og avgrenset yrkesfelt. Derimot var Statens rolle i utviklingsforløpet sentral. Denne sosialarbeiderutdanningen var en nyskapning med en bestemt funksjon: å iverksette en statlig velferdspolitikk. Terum peker på at for å forstå den profesjonelle veksten i sosialarbeideryrket, er det ikke tilstrekkelig å konsentrere seg ensidig om kunnskapsgrunnlaget, slik han mener profesjonsteoriene har tendens til å gjøre. Her skyldtes framgangen et statlig politisk initiativ som ikke var avgrenset til en yrkesgruppes særinteresser.

Oppbyggingen av en ny velferdsstat, som var et av de viktigste politiske tiltakene i gjenreisningen av Norge etter andre verdenskrig,

var altså den direkte bakgrunnen for å opprette en statlig utdanning i sosialt arbeid. Den offensive sosial- og velferdspolitikken skapte et behov for kompetente saksbehandlere i det sosiale hjelpeapparatet. Nå var ikke staten eneste initiativtaker til skoledannelsen. Flere aktører hadde deltatt i prosessen, blant annet hadde Norsk forening for sosialt arbeid allerede i 1941 lagt fram en innstilling om å etablere en sosialhøgskole, men krigen satte en stopper for videre behandling av forslaget. Norsk Kommuneforbund, som heller ikke var et statlig myndighetsorgan, fremmet i 1947 forslag om å opprette en Norges Kommunal-skole med to linjer, en kommunal- og en sosiallinje. Initiativet førte til at Sosialdepartementet samme år nedsatte en egen komité for å utrede spørsmålet om en felles kommunal- og sosialskole som skulle dekke hele arbeidsfeltet. ⁶ Komiteen samlet seg om en utdanningsmodell med tre linjer: en sosiallinje, en kommunal forvaltningslinje og en sosialpedagogisk linje rettet mot direkte klientarbeid. Navnet på nyskapningen ble imidlertid et interessant stridsspørsmål med symbolske overtoner som gjenspeilte ulike oppfatninger av hva det nye faget var ment å være, og hvor tyngdepunktet skulle ligge. Var målsettingen primært å etablere en *kommunalskole* med forvaltningsansvar eller en *sosialskole* primært rettet inn mot individet og dets problemer? Var det viktigst å utdanne nye saksbehandlere i den offentlige forvaltningen for å ta hånd om ulike oppgaver som boligspørsmål, barnetrygd og forvaltning av folketrygden, eller var hovedformålet å yte sosialhjelp til vanskeligstilte enkeltindivider? Komiteen delte seg i to, idet et flertall gikk inn for Norges *sosial-* og *kommunalskole*, mens mindretallet mente at Norges *kommunal-* og *sosialskole* var mest dekkende for oppgavene som skulle ivaretas (Kluge 1960). ⁷

Både forslaget om å opprette en statlig

utdanning og navnestriden ble endelig avgjort i Stortinget i 1949. Flertallet så klart behovet for flere saksbehandlere med økonomisk og administrativ kompetanse i kommunalforvaltningen, mens det var betydelig større skepsis mot å opprette en sosialskole med vekt på klientrettet arbeid. Det sosialpedagogiske aspektet forsvant i beslutningsprosessen. Følgelig vant mindretallets navneforslag fram, og navnet ble Norges kommunal- og sosialskole (NKSH). Også navnediskusjonen kan tyde på at sosialt arbeid var et lite kjent arbeidsfelt for politikerne, selv om Norske Kvinners Nasjonalråds sosialskole allerede hadde eksistert i 30 år. Sykegymnastene⁸ hadde tidligere gjort samme erfaring; mer enn 30 år etter etableringen kjente myndighetene ikke til at utdanningen fantes. Siden det var kvinner som utøvet yrket innenfor helsevesenet, tok man for gitt at dette måtte være en form for sykepleie (Dahle 1984).

Politikerne, som på denne tiden (med få unntak) var menn, stilte spørsmål ved om det egentlig var behov for en klientrettet sosialarbeiderutdanning i offentlig regi. Hvilket innhold skulle utdanningen ha når det sentrale var fordelingsproblemer i velferdspolitikken? Det sosiale arbeidets usynlighet ble satt opp mot saksbehandlingens nødvendighet. Dette kan være én forklaring på hvorfor et betydelig stortingsflertall gikk inn for mindretallets navneforslag; de visste kort og godt ikke hva faglig sosialt arbeid dreide seg om. Ved å legge tyngdepunktet på styrings- og forvaltningsperspektivet ble det individuelle sosiale arbeidet i humanismens ånd fortsatt nesten usynlig.

En kjønnsdelt utdanning

Den nye skolen ble opprettet med to avdelinger, en kommunal- og en sosiallinje. Begge linjene hadde en 1. avdeling med 1 ½ års varighet og en 2. avdeling som gikk over ett år,

og begge var åpne for både kvinner og menn (Kandidatstatistikken 1960, i Kluge 1960). Likevel fikk utdanningen helt fra starten en kjønnskjev rekruttering. På det første kullet på kommunallinjen var 26 av i alt 27 kandidater menn. Ti år senere (1960) var kvinneandelen økt til 3 av i alt 28. Sosiallinjen startet derimot med en mye jevnere kjønnsfordeling, 19 menn og 12 kvinner. Men allerede etter tre kull var kvinnene i flertall med 17 kvinner og 12 menn. Kvinneandelen fortsatte å øke til cirka 80 prosent, og har senere ligget stabilt på det nivået. Telles elevene fra Nasjonalrådets sosialskole med i helheten, var det totalt sett en betydelig kvinnemajoritet i det sosiale arbeidet, i tillegg til at menn og kvinner hadde ulike preferanser. Mennenes preferanser gikk mot offentlig forvaltning, mens kvinnene valgte den klientorienterte retningen med vekt på individer og sosiale relasjoner.

Mens nesten samtlige kvinner på sosiallinjen fullførte både første- og andreavdeling, valgte de fleste mennene på kommunallinjen å avslutte utdanningen allerede etter første avdeling på 1 ½ år (Kluge 1960). Forholdene på arbeidsmarkedet forklarer mye av forskjellen, men er neppe hele forklaringen. Kandidatene på kommunallinjen var etterspurt; det stod mange ledige stillinger i forvaltningsdelen av sosialsektoren, som rådmenn, kommunalforvaltere og saksbehandlere i kommunaladministrasjonen. Ofte ble mennene rekruttert allerede før de var ferdige med første avdeling. Nyutdannete kvinner fra sosiallinjen hadde derimot få valgmuligheter på arbeidsmarkedet. Det fantes noen stillinger innenfor medisinske institusjoner, barnevernet og innen attføring, men ikke mange, og stillingsveksten var langsom. Valgte kvinnene «feil»? Spørsmålet lar seg ikke besvare, annet enn at de valgte ut fra sine yrkesmessige preferanser som falt sammen med tradisjonelle forventninger til kvinner. Selv med et knapt stil-

lingsmarked kan de ha tenkt at jobbsjansene ville øke ved å gjennomføre hele utdanningsløpet, eller kanskje de håpet at stillingsmarkedet ville bedre seg etter hvert. Det gjorde det, og mange nye stillinger for sosialarbeidere ble opprettet ut over 1950-årene (Kluge 1960).

Allerede da den statlige skolen startet, oppstod et kjønnskille både *innenfor* de to utdanningsveiene ved den statlige skolen (NKSS) og *mellom* NKSS og Nasjonalrådets sosialskole (NKNS). Forskjellen i utdanningslengde hadde sin historiske forklaring ved at NKNSs kortere utdanning var tilpasset deres pragmatiske og ideologiske utdanningsprosjekt for kvinner. Det var også store forskjeller i undervisningsinnholdet. Nasjonalrådet la fortsatt stor vekt på allmenndannende og humanistiske fag som norsk og historie, samt de praktisk rettede sosiale kursene, på bekostning av en mer velferdsfaglig fagkrets med større vekt på lovverket, juss og økonomi. På den statlige skolen fikk allmenndannende og humanistiske fag en beskjeden plass. Det viste seg likevel ikke tilstrekkelig å profilere NKNSs skole som annerledes enn den statlige, siden den statlige skolen raskt oppnådde høyere status og ble attraktiv for stadig flere kvinnelige studenter. NKNS erkjente problemene og diskuterte løpende sin egen rolle og funksjon, men vegret seg mot å gi opp både skolen og fagkretsen. I den utfordrende situasjonen tok man flere strategisk grep; først ble utdanningen åpnet for menn i 1957, dernest ble utdanningslengden utvidet, først til 2 ½ år og deretter ble den 3-årig i 1958. Ingen av grepene virket etter sin hensikt. Igjen ble Nasjonalrådet presset til å reformulere sitt syn på utdanningen, det neste var at de måtte senke ambisjonsnivået og til slutt anse sin skole som bare et *supplement* til den offentlige utdanningen. Omsider, i skoleåret 1960–1961, måtte man innse at tiden hadde løpt fra det private utdanningsinitiativet. En offentlig utdanningspoli-

tikk tok gradvis over flere skoleslag, og skolen ble nedlagt.

Den statlige skolen endret karakter over tid, noe som kom til uttrykk gjennom Stortingets forventninger til det sosiale arbeidet. Terum (1982) viser hvordan *forvaltningsideologien*, som eksplisitt var rettet mot å fordele offentlige ressurser, dominerte i perioden 1950–1966. Den ble deretter gradvis erstattet av en *behandlingsideologi*. Den nye målsettingen var å utvikle et hjelpesystem for vanskeligstilte, basert på individuell skjønnsbehandling. Ideologiskiftet reiste en fornyet debatt om opptakskriterier ved Sosialskolen. Flere argumenterte for å redusere kravene til *formell* utdanning (examen artium) til fordel for *personlige* egenskaper og et riktig verdisyn som grunnlag for å utføre forsvarlig sosialt arbeid. Med denne vridningen over mot det sosiale, fikk velkjent tankegods fra Nasjonalrådets sosialskole innpass på den statlige skolen, som igjen gjorde den ennå mer attraktiv for kvinner. Forslaget om å redusere kravene til formelle forkunnskaper kan ha fått næring ved at høy kvinneandel var blitt en realitet også på den statlige skolen. For selv når et nytt utdanningsmønster vokste fram, valgte de fleste kvinnene fortsatt en kortere utdanning hvor det som regel også ble stilt mindre krav til forkunnskaper. Utdanning og yrke skulle kunne kombineres med familieansvar.

Selv om Nasjonalrådets skole tapte kampen for å overleve som en egen utdanningsenhet, vant den like fullt kampen om kvinne-rekruttering i en ny institusjonell kontekst. Dette var en historisk brytningstid som representerte starten på utdannings- og kunnskaps-samfunnet slik vi kjenner det i dag. Fra 1960-årene kom virkningene av utdanningseksplorasjonen for fullt. Det ble mer vanlig at flere kvinner tok både artium og høyere utdanning ved universitetene, og senere ved distriktshøgskolene.⁹ Diskusjoner om formelle krav til for-

kunnskaper pågikk i en rekke av de typiske kvinneutdanningene, som fysioterapi-, sykepleie- og lærerutdanning. Samtlige utdanninger begynte å stille krav om examen artium¹⁰ som forutsetning for å starte utdanningene (Dahle 2008).

Profesjon, kjønn og klasse

Mitt spørsmål var hvordan sosialt arbeid ble etablert som en yrkesutdanning og som en del av det å konstituere et fagfelt og en profesjons-etablering. Bildet som kommer fram, er sammensatt og viser et samspill mellom drivkrefter som har formet utdanningen i forskjellige perioder. Selv om kvinner tok det opprinnelige initiativet til å starte en utdanning, ble de på et historisk tidspunkt forholdsvis usynlige i prosessen, for så å komme sterkere tilbake. Både ved 10-års jubileet for den statlige Norges kommunal- og sosialskole i 1960 og ved 40-års jubileet i 1990 ble det gitt ut jubileumskrifter hvor en finner enkelte spredte referanser til Norske Kvinners Nasjonalråds sosialskole. Men hovedinntrykket etter lesningen er at sosialt arbeids utdanningshistorie egentlig starter med den statlige skolen. Nasjonalrådets sosialskole er en parentes.

NKNSs utdanning var tenkt og planlagt ut fra kvinners livssituasjon og deres dilemmaer med å balansere og kombinere yrkesarbeid med en normativ kvinneverole og med familieforpliktelser. Kort utdanning var et opplagt kompromiss. Gjennom å studere etableringen av utdanningen i et kjønnsperspektiv er også betydningen av klasserelasjoner mellom kvinner som en del av yrkesskapningen blitt tydelig. I profesjonslitteraturen er klasserelasjoner et lite utforsket tema, som det kan være grunn til å studere nærmere. Når norsk kvinneforsknings forgrunnsskikkelse, Harriet Holter, gjorde en studie av sosialt arbeid tidlig på 1960-tallet for å undersøke om faget hadde

potensial til å oppnå status som en «ekte» profesjon, så hun veldedighetsdimensjonen, men hadde problemer med å fortolke den som en klasserelasjon. Hun mente at under gitte betingelser var profesjonsstatus for yrkesdannelsen sosialt arbeid et mulig scenario, men under den utrykkelige forutsetningen at sosialarbeiderne først tok et oppgjør med spesielt negative trekk ved profesjonsdannelsen. Hun skriver:

Sosialarbeideren overtar funksjoner fra familien, leger og sykepleiersker. Ikke minst overtar sosialarbeideren etter den *velgjørende sosietetsdamen* – og nettopp denne rollen har man gjort store anstrengelser for ikke å bli identifisert med. Hvis denne velgjørende sosietetsdamen er forløperen for sosialarbeideren, må man i sannhet si at sosialarbeideryrket ikke har fred med sine forfedre, slik som andre yrker har det. (s. 47, min utheving)

Her påviser Holter i skarpe ordelag den klassespesifikke profesjonelle rollen og arven fra «velgjørende sosietetsdamer». Med sin karakteristikk overså hun kvinnes innsats i det offentlige organisasjonsarbeidet, som var utdanningens fundament. Hun la heller ikke vekt på hvordan profesjonsdannelse og elite var uløselig knyttet sammen i de maskuline profesjonaliseringsprosjektene, med middelklassemenn som eksplisitt og normativt omdreiningspunkt. Kvinnes middelklasse/elitebakgrunn og deres holdninger til arbeidet ble til en kritisk innvending mot selve profesjonsprosjektet. Ved å se «sosietetsdamene» ut fra en maskulin normativ standard, undersøkte hun ikke hvilke samfunnsmessige krefter som preget spillet mellom kvinnes yrkesskapning og omgivelsene i vid forstand i den historiske perioden. Hun verken teoretiserte eller problematiserte klasserelasjonen og

utdanningens doble forpliktelse; dels å ivareta sosiale oppgaver i samfunnet og dels å tilby kvinner fra lavere klasser mer og bedre kunnskap.¹¹

Nasjonalrådets utdanningstilbud var organisert nedenfra og ut fra et sterkt moralsk engasjement, og basert på en essensialistisk kjønnsforståelse. Motsatt var Norges kommunal- og sosialskole en statlig utdanningsvei styrt ovenfra, med en tydelig instrumentell velferdspolitisk målsetting. Selv om skolen var åpen for begge kjønn, var forvaltningsideologien i seg selv best tilpasset menn. Kandidatene fra NKSH skulle fylle kommunale lederstillinger som var reservert for menn, for eksempel rådmanns- og sosialsjefstillinger.

De fleste yrkeskonstruksjoner er kjønnskodet helt fra starten (Dahle 1984). Når for eksempel kjønns sammensetningen endres, settes krefter i spill, og det skjer noe med yrkene. Læreryrket var opprinnelig et rent mannsyrke hvor det skjedde en feminisering omtrent i den samme perioden som sosialt arbeid ble formet som et kvinneyrke (Homme 1993). Kvinnelige og mannlige lærere hadde mange felles interesser, men i flere ulike saker pågikk en kjønnskamp som ble ført med ulike midler (ibid.). Min egen analyse av fysioterapeutenes profesjonsprosjekt viser at i kampen for å vinne anerkjennelse som helsearbeidere, valgte de som bevisst strategi i en tidlig fase (1900-tallet) å underordne seg legene. Målet var å oppnå anerkjennelse som helsearbeidere og innlemmet i det medisinske feltet. Senere ble legenes dominans den viktigste hindringen for å utvikle profesjonen og oppnå faglig autonomi på egne premisser (Dahle 1984, 1991).

Det kan virke paradoksalt på oss i dag at Nasjonalrådet insisterte på en særegen utdanning for kvinner, basert på deres medfødte egenskaper og personlige egnet, samtidig

som det i denne historiske perioden var en kvinnepolitisk kampsak å åpne alle offentlige utdanninger for begge kjønn. Mens de kjempet for kvinners rettigheter på andre områder i samfunnslivet, opptrådte de som kjønnsfundamentalister på sin egen arena. Interessant er også at tross den eksplisitte kvinneprofilen brukte Nasjonalrådet aldri ordet *kvinnesak* i sin omtale av utdanningsmodellen. De snakket konsekvent om *samfunnssak* (Løvskår 1983). Én forklaring kan være at de valgte ulikhet som politisk strategi for å skape likhet og likeverdighet for begge kjønn uten bevisst refleksjon over saken, men dette virker ikke helt overbevisende. Når de senere valgte å fravike sin egen ideologi og åpnet skolen for menn, kan det tolkes som et strategisk mottiltak og et redningsforsøk mens de sakte beveget seg mot stupet. Slik praktiserte de en særegen kombinasjon av kjønnsnøytralitet og kjønnsfundamentalisme og brukte begge strategiene pragmatisk.

Flere avveininger skapte ideologiske og utdanningspolitiske dilemmaer. Nasjonalrådet var innforstått med at deres kjønnspolitiske posisjon i utdanningsspørsmålet hadde omkostninger. Ett dilemma var at et kortvarig utdanningstilbud kvalifiserte kvinner til underordnede stillinger i en hierarkisk yrkesstruktur, for eksempel til sekretærstillinger (Løvskår 1983). På den andre siden var man ambivalent med tanke på å utvide utdanningslengden og øke kravene til teoretiske forkunnskaper. Begge deler ville begrense mange kvinners utdanningsmuligheter, mente Nasjonalrådet. Kortvarig utdanning for kvinner, som lot seg kombinere med familieforpliktelser, var et avgjørende premiss og regulerte hvilke tiltak som var relevante. Et dilemma nært forbundet med det forrige, gjaldt ideologien om å rette utdanningen primært mot vanlige kvinner uten utdanning, heller enn mot et lite og eksklusivt sjikt av middelklassekvinner. De

motstridende ambisjonene handlet både om å overskride kjønnsbarrierer og å akseptere begrensninger i kvinnelivet som bestemmende for utviklingen. De var neppe politisk naive, men dilemmaene handlet om balansekunst i grensesonen mellom offensive og defensive strategier. Gjennom den vanskelige grenseoppgangen skapte de noe nytt, og reproduerte samtidig naturaliserte forestillinger om kjønn.

Det er lang tradisjon i profesjonslitteraturen for å overse, undervurdere eller også avvise at kjønn har betydning for å forstå profesjonslandskapet. Hva kjønn betyr for å bli anerkjent som kunnskapsbærer og for å oppnå autonomi, makt og innflytelse som profesjon,

tisk og ideologisk samspill med omgivelsene, og at kjønn har hatt ulik betydning på ulike stadier i utviklingen. Profesjonsforskningen trenger en bedre forståelse av kvinners posisjoner og kunnskapsformer både historisk og nåtidig.

Jeg startet arbeidet med denne artikkelen med å utforske betydninger av kjønn i sosialt arbeid. Først underveis ble betydninger av klasserelasjonen og hvordan den var reflektert inn i yrkeskonstruksjonene mer tydelig. Her ligger et stort potensial for videre utforskning. Flere studier av profesjon, kjønn og klasse kan utvide kunnskapshorisonten på uventede måter. ★

Det er lang tradisjon i profesjonslitteraturen for å overse, undervurdere eller også avvise at kjønn har betydning for å forstå profesjonslandskapet.

er fortsatt altfor lite utforsket. Å kjønne profesjonsteoriene gir dessuten mer komplekse forståelser av profesjonaliseringsprosjekter og premisser for å lykkes i systemet av profesjoner. Mye handler om kjønnspekt. Fordi våre tankemåter er blitt til i de samme maktforholdene, er det ofte vanskelig å se det som er skjult, skrev sosiologen Joan Acker (1992), som selv kjønnet organisasjonsteoriene. Det som blir synlig når kjønnspektivet brukes, må også nytolkes og settes inn i en bredere teoretisk sammenheng.

Premisser for profesjonsdannelser, forholdet mellom profesjoner og samfunn, mellom kvinner og menn innenfor samme profesjon og mellom profesjoner er dårlig forskningsmessig belyst. Profesjonaliseringen av sosialt arbeid viser hvordan kjønn var et grunnvilkår i en prosess som ble omformet underveis i et poli-

Litteratur

- Abbott, Andrew 1988. *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Collins, Randall 1990 «Changing conceptions in the sociology of professions.» I: Rolf Thorstendahl og Michael Burrage: *The formation of professions: knowledge, state and strategy*. London: Sage.
- Acker, Joan 1992. «Gendering Organization Theory.» I: Albert J. Mills og Peta Tancred (red.): *Gendering Organizational Analysis*. London: Sage.
- Agerholt, Anna Caspari 1973. *Den norske kvinnebevegelses historie*. Oslo: Gyldendal.
- Amundsen, Rigmor Høy 1994. «Da sosionomyrket ble til». *Sosionomen* 9:26–30.
- Compton, Beulah og Burt Galaway 1984. *Social Work process*. Chicago: The Dorsey press.
- Dahle, Rannveig 1984. «Kan et kvinneyrke bli en profesjon? En analyse av fysioterapeutenes profesjonaliseringsprosess». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 25:35–56.
- Dahle, Rannveig 1991. *Arbeidsdeling, makt, identitet*. Avhandling for dr. philos.-graden, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Dahle, Rannveig 2008. «Kjønn og profesjon». I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahle, Rannveig 2009. «Anerkjennelse, profesjonalisering

- og kjønn». I: Karen Christensen og Liv Johanne Syltevik (red.): *Kvinnens arbeid*. Oslo: Unipub.
- Davies, Celia 1995. *Gender and the Professional Predicament in Nursing*. Buckingham: Open University Press.
- Davies, Celia 1999. «Rethinking regulations in the health professions in UK». I: Inga Hellberg, Mike Saks og Cecilia Benoit (red.): *Professional Identities in Transition*. Södertälje: Almqvist & Wiksell International.
- Deegan, Mary Joe 1990. *Jane Adams and the Men of the Chicago School 1892–1918*. New Brunswick: Transaction Books.
- Dressel, Paula L. 1992. *Patriarchy and Social Welfare Work*. I: Yeheskel Hasenfeld (red.): *Human Service Associations as Complex Organizations*. London, New York: Sage Publications.
- Etzioni, Amitai (red.) 1969. *The Semi Professions and their Organisations*. New York: The Free Press.
- Fauske, Halvard 2008. «Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål». I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Efskind, Anne 1983. *Motsetning og mening i sosialt arbeid*. Oslo: Aschehoug.
- Fauske, Halvard 2008. «Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål». I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet 1960. «Sosialarbeidernes yrkesrolle». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1:28–49.
- Homme, Anne Dåsvatn 1993. «Vi vil løfte skolen og løfte standen». En studie av feminiserings- og profesjonaliseringsprosessen i læreryrket i Norge 1980–1912. Cand.polit.-oppgave, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Kiær, Dakky 1951. «Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialskole». *Sosialt arbeid*, s. 401–404.
- Kluge, Liv 1960. *Norges kommunal- og sosialskole gjennom 10 år: 1950–1960*. Oslo: s. n.
- Larson, Margali Safetti 1977. *The Rise of Professionalism*. Berkeley: University of California Press.
- Levin, Irene 2004. *Hva er sosialt arbeid?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Løvskaar, Turid 1983. *Fra kvinnelig allmennutdanning til profesjonsutdanning*. Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Molander, Anders og Lars Inge Terum 2008. «Profesjonsstudier – en introduksjon». I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pettersson, Ulla 2001. *Sosialt arbeid, politikk og profesjonalisering. Den historiske utviklingen i USA og Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Rasmussen, Signe Sundt 1985. *Utdanning av sosialarbeidere 1920–39*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid, Universitetet i Trondheim. Trykket i serien HIO-hovedfagsrapport. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag, 2004.
- Seip, Anne Lise 1990. «Sosialt arbeid – et kvinneverk». I: *Arbeiderhistorie*. Oslo: Forlaget Aktuell.
- Skjeie, Hege og Mari Teigen 2003. *Menn imellom. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Solheim, Jorunn 2007. *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax forlag.
- Slagstad, Rune 2008. *Profesjoner og kunnskapsregimer*. I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stichweh, Rudolf 2008. Profesjoner i systemteoretisk perspektiv. I: Anders Molander og Lars Inge Terum (red.): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stjernø, Steinar 1982. *Omsorg som yrke*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Terum, Lars Inge 1982. *Profesjonell ekspansjon under statleg vern*. Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Ulsteen, Anne-Marie Trøften 1960. «Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialskole 1920–1960». En artikkel til skolens 40-års jubileum.
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin 2004. *Sosialt arbeidsverdigrunnlag og historie – noen refleksjoner*. Arbeidsnotat nr. 154, Høgskolen i Lillehammer.
- Witz, Anne 1992. *Professions and Patriarchy*. London: The International Library of Sociology.

Noter

- 1 Ingen av disse to forholder seg direkte til Abbotts teorier, selv om de skriver i samme tidsperiode. Noe av grunnen er at han beskriver amerikanske forhold, mens de forholder seg til britisk tradisjon.
- 2 Andrew Abbott er en av Chicagoskolens arvtagere.
- 3 Betzy Kjelberg ble for eksempel den første kvinnelige fabrikkinspektøren, senere ble hun inspektør for Arbeidstilsynet. Anna Caspari Agerholt var toneangivende og i en lang periode leder for de sosiale kursene, mens Aslaug Aasland, som var utdannet jurist, først ble fengselsinspektør, senere leder for utdanningen. Hun ble også vår første kvinnelige sosialminister.
- 4 Forslaget om kurs ble fremmet første gang av Nico Hambro på et styremøte i Norske Kvinners Nasjonalråd i 1918.
- 5 Dette er tittelen på Terums hovedoppgave i samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø.
- 6 Stortingsrepresentant Aslaug Aasland var komiteens formann. Hun var jurist og hadde, som vi har sett, vært sterkt engasjert i Nasjonalrådets utdanning og også skolens leder fra 1924 til 1931. Hennes vei fra Nasjonalrådets kurser til den statlige skolen er interessant, men lite studert. Hvilken side stilte hun seg på, og hvordan ble hennes posisjon utmeislet?
- 7 En mulighet er at Aslaug Aasland, med sin tidligere tilhørighet til Nasjonalrådet, kunne ha ønsket å videreføre navnet Sosialskole i den nye modellen. Hennes posisjon og rolle i overgangen mellom de to utdanningene fortjener å bli belyst.
- 8 Sykegymnast er den tidligere yrkesbetegnelsen på fysioterapeuter.
- 9 Distriktshøgskolene var forløperne til de statlige høgskolene.
- 10 Nå endret navn til videregående skole.
- 11 Harriet Holter ble senere den store pioneren i norsk kvinne- og kjønnsforskning. Hadde studien vært utført 10–15 år senere, hadde hennes kritikk trolig vært helt annerledes.

BOKESSAY

VED MATHIAS DANBOLT

Å tafse på det utenkelige

Om Anna Lundbergs *Allt annat än allvar*

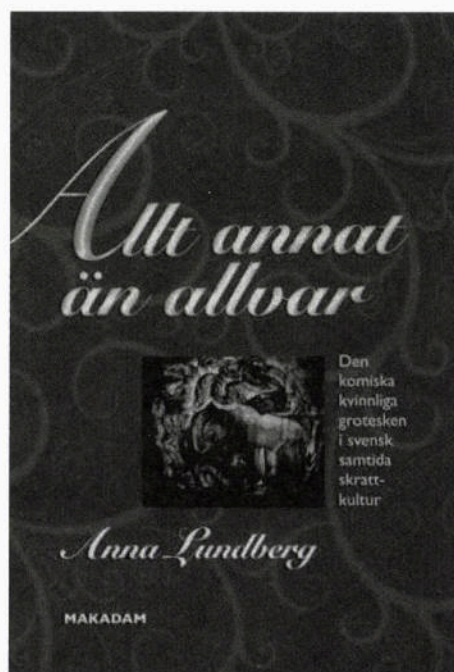
Nothing is more depressing than to imagine the Text as an intellectual object (for reflection, analysis, comparison, mirroring, etc.).

The Text is an object of pleasure.

– Roland Barthes, *Sade / Fourier / Loyola*

Folk sier ofte at akademiske – og spesielt feministiske – analyser ødelegger gleden ved litteratur og kunst. Ofte skyldes dette at skarpe akademiske analyser piller ved bekvemme selvfølgeligheter, privilegier og posisjoner, og utfordrer folk til å revurdere saker og ting. Men andre ganger kan nedstemtheten stamme fra erfaringen med hvordan spennende og levende stoff begrenses eller reduseres i oversettelsesprosessen til nøktern akademisk prosa. Det er denne depresjonen Roland Barthes skriver om i innledningen til boken *Sade / Fourier / Loyola*, hvor han vektlegger betydningen av å behandle tekst som et nytelsesobjekt. Med sin fokusering på lysten i teksten utfordrer Barthes grensene mellom intellektuell analyse og nytelsesfull erfaring, og beskriver hvordan han streber etter å «leve med» forskningsobjektene: «it is a matter of bringing into our daily life the fragments of the unintelligible [...] that emanate from a text we admire».¹

Det er en lignende forhandling mellom forskning og begjær, akademisk analyse og lystfylt erfaring vi møter i svenske Anna Lundbergs doktorgradsavhandling *Allt annat än allvar: den komiska kvinnliga grotesken i svensk samtida skratkultur*.² I likhet med Barthes reflekterer også Lundberg over begrensningene i det akademiske analytiske språket, spesielt ettersom materialet hun arbeider med, er latterkultur. For hva er vel mer deprimerende enn å lese en teoretisk avhandling om humor? Lundberg sammenligner det å innfange latterkulturen i en akademisk avhandling med å forsøke å fange en blekksprut i et nett: Det er alltid noen armer som stikker ut, og som man ikke klarer å få på plass: «[S]krattkulturell empiri og vetenskapliga begär utgör två radikalt skilda företeelser» (s. 42). Hun forsøker ikke å glatte over kollisjonene, men lar i stedet ulike språkformer og temperament stå side om side: «å ena sidan skriver jag med komikens

hyperboler, generaliseringar och glidningar när de gör komik av de kulturellt imaginära, och å andra sidan för jag en utredande och analytiskt präglad diskussion kring skratkulturens olika delar och fenomen» (s. 40). Som man kanskje forstår, er *Allt annat än allvar* ingen helt ordinær doktorgradsavhandling. Den spriker litt i alle retninger, og det er stor risiko for at man ler en smule underveis – heldigvis.

Anna Lundberg er kultur- og kjønnsforsker, med spesialitet i nyere feministisk latterkultur. Hun har vært doktorand ved Linköpings universitet, og *Allt annat än allvar* legger seg i forlengelsen av den lange rekken spennende og innovative (og omfangsrike) avhandlinger som har kommet fra Nina Lykkes tverrvitenskapelige forskningssenter Tema Genus. Avhandlingen er inndelt i syv deler: tre kortere teoretiske og metodologiske kapitler, tre inngående analysekapitler og en avsluttende og oppsummerende diskusjon. Som i analyser av latterkultur flest står Michail Bakhtins disku-

sjon om karneval og latter sentralt. Men Lundberg kombinerer dette noe tradisjonelle tankegodset med nyere feministisk anti-epistemologisk tenkning, med inspirasjon både fra *sexual-difference* informerte tenkere som Rosi Braidotti og Elizabeth Grosz, så vel som postkonstruksjonister som Donna Haraway og Nina Lykke. Med disse ulike tenkerne i ermet har Lundberg utviklet et forskningsdesign bestående av en «rhizomatisk metodologi» som kan romme latterkulturens paradokser, omkalfatringer og katakreser (ulogiske forbindelser); og et teoretisk verktøy i form av en queerfeministisk figurasjon – «den komiska kvinnliga grotesken» – som fungerer som en kroppsliggjort teori som knytter sammen teoretiske resonnementer med «fantasi, begär, kreativitet, materialitet och levd erfarenhet» (s. 43).

Den komiske kvinnelige groteskens mange ansikter

I løpet av avhandlingens tre analysekapitler møter vi en rekke festlige og morsomme fiksebildebilder av «den komiska kvinnliga grotesken», slik Lundberg finner den manifestert i ulike former og medier i det svenske kulturfeltet. Først ut er en analyse av «Veckans sketch med Åsa och Gertrud», en serie feministisk inspirerte radiosketsjer skapt av Åsa Asptjärn og Gertrud Larsson, sendt på *Radio Ellen* og *Freja!* mellom 1994 og 2000. Lundberg viser hvordan Åsa og Gertrud bruker radioens auditive uttrykk for å skape absurde billedfantasier som utfordrer den seiglivet forståelsen av kvinnelighet som «kunsten å bli betraktet». I analysen argumenterer Lundberg for at Åsa og Gertruds groteske og morsomme fremstillinger av kvinnelighet, feminisme, kropp og seksualitet i radiosketsjene klarer kunsten «att vända upp medaljens tredje sida»: å endre vårt syn på verden.

Fra det auditive feltet vender Lundberg seg i avhandlingens andre analysedel mot det store visuelle spektaklet Stockholms Pride Parade. Med Bakhtin som følgesvenn fokuserer hun på hvordan paradens veksling mellom karneval og politikk utfordrer de tradisjonelle forståelsene av identitets- og seksualitetspolitikk. Det er intensiteten, energien og begjæret i paraden Lundberg interesserer seg for, etter som det er disse aspektene som åpner opp for nye måter å forstå og forhandle grensene mellom private og offentlige kropp og rom.

Siste analysekapitel omhandler situasjonskomedien *Sally*, vist på Sveriges Television i 1999. Serien beskriver livet til Sally (spilt av Maria Lundqvist), en overaktiv bibliotekar i sin beste alder, som bryter med de fleste forestillinger om kvinnelighet, så vel som sosial omgang generelt. Sally er på mange måter en grotesk kvinne – upassende og ufin, begjærlig og temperamentsfull – men til tross for motstand alle veier, er hun fornøyd med seg selv og har selvtilliten i orden. Med vekt på hvordan latterkulturen kan fungere som en måte å overleve på, viser Lundberg hvordan Sally utfordrer tradisjonelle feministiske identifikasjonsstrategier. Det feministiske potensialet i Sally ligger nemlig nettopp *ikke* i at man kan identifisere seg med henne – men derimot i hennes «groteska görande»: hennes kreative og upålitelige fortolkningsevner og overdrevne og upassende handlekraft som strekker seg langt utover samfunnets grenser for hva kvinnelighet kan romme.

Latterkulturen er et motsetningsfylt og paradoksalt politisk felt. Komikk kan både segmentere og bekrefte fordommer, så vel som åpne opp for å tenke *para doxa* – imot eller utover vante forestillinger. Lundberg bruker lite plass på latterkulturens negative og konserverende sider, for i motsetning til hvordan humor og komikk ofte ellers diskuteres i akademia, er hun ikke interessert i målet *med* eller

resultatet av latterkulturen. Det er derimot den uforutsigbare og befriende latteren i seg selv som står sentralt. Ved å fokusere på det som skjer *in medias res*, argumenterer Lundberg for å se de politiske mulighetene i «komik for komikens skull, begär för begärets skull» (s. 275). Men til tross for at latterkulturen i hennes fortolkning ikke har noe mål utenfor seg selv, leser hun inn både et begjær og en søken etter alternativer i dette komiske feltet: Latterkulturens lystfylte rom åpner nemlig opp for å tenke og formulere et queert og feministisk «annat» (s. 23). Og det er dette «annat» avhandlingen ønsker å løfte frem.

Den akademiske seriøsitetsmaskinen

Med sin fokusering på feministisk latterkultur og andre groteskerier utfordrer *Allt annat än allvar* det kunsthistorikeren Gavin Butt beskriver som «den akademiske seriøsitetsmaskinen». ³ Gjennom sitt «useriøse» innhold og queere fokus kaster forfatteren sand i maskineriet til det tradisjonelle akademiske verdsettingssystemet, som ikke bare styrer hvilke objekter som fremstår som betydningsfulle å forske på, men som også trekker grenser for hvilke holdninger som er passende innenfor akademien. ⁴ Lundbergs interesse for møtepunktene mellom begjær, lyst, erotikk og latter åpner opp for å tenke verdsetting på nye måter, og avhandlingen legger seg således i forlengelse av nyere queerfeministiske prosjekter som utforsker det Butt kaller «queer seriøsitet». ⁵

Som tittelen indikerer, legger *Allt annat än allvar* opp til et oppgjør med den ofte maskulint kodete alvorskulturen. For som Lundberg påpeker innledningsvis i avhandlingen, preges kulturen vår fortsatt av en hierarkisk ordning mellom alvor og komikk: «*Allvarets sanning konstituerar verkligheten: det är så här det är, till skillnad mot lek och komik, som är någon-*

ting annat än verkligheten» (s. 25, originale uthevinger). Men det er nettopp fordi latterkulturen blir sett på som noe annet enn «normaltillstanden», dette er et interessant politisk felt, for her ligger det muligheter til å tenke utover det normale, til å «tafsa på det otankbara», som Lundberg formulerer det.

Lundberg behandler heller ikke alvor og komikk som hverandres motsetninger. Med utgangspunkt i Gilles Deleuze og Rosi Braidotti forsøker hun å tenke utover slike negativt definerte forskjeller og argumenterer i stedet for et affirmativt eller positivt forskjellsbegrep. Med utgangspunkt i denne ikke-hierarkiske tenkningen beskriver Lundberg alvor og komikk som ulike uttrykk som fungerer og eksisterer på forskjellige premisser, «med sine spesifikke energier, intensiteter, riktninger, fløden» (s. 28). Latterkulturen må derfor analyseres ut ifra dens egne forutsetninger, ikke i forhold til alvorskulturens logikk, som den tradisjonelt sett har blitt diskutert ut ifra. Men hvordan klarer man å bryte ut av alvorskulturen i en akademisk avhandling? Og hvordan ser latterkulturens analytiske språk ut?

Hvor for eksempel Gavin Butt utfordrer seriøsitetsmaskinen gjennom en performativ skriftpraksis som på et flørtende vis utforsker grensen mellom teori og stand up, ⁶ foregår Lundbergs latterkulturelle analyser innenfor en forholdsvis stram akademisk form, i en språkdrakt dominert av begreper fra Bakhtin, Grosz og Deleuze og Guattari. Nå er det selvsagt klart at selve sjangeren doktorgradsavhandling legger grenser for graden av tekstuelle eksperimenter, men til tross for dette sitter jeg med en fornemmelse av at Lundbergs teoretiske og metodologiske valg legger visse begrensninger for avhandlingens formidling av latterkulturens queere og feministiske «annat». Dette er spesielt tydelig i analysekapitlet om Stockholms Pride Parade, der det oppstår noen interessante problemfelt i møte-

punktet mellom Lundbergs språkføring og metodiske tilgang, som det er verd å se nærmere på.

Affirmasjonens begrensninger

Når man leser *Allt annat än allvar*, er det enkelte premisser man må gå med på fra starten hvis man skal kunne følge Lundbergs argumenter til ende. Et av disse er Bakhtins forestilling at «[m]akt, våld, auktoritet anvender aldri skrittets språk» (Bakhtin, sitert på s. 274). Selv om middelalderens latterkultur, som var Bakhtins forskningsfelt, mildt sagt er forskjellig fra svensk samtidskultur, fungerer hans ikke-voldelige syn på latterkultur som en forutsetning i teksten, fremfor å bli problematisert. Dette velvillige og positive synet på latterkulturen preger Lundbergs analyser, hvor hun, inspirert av Elizabeth Grosz, også benytter seg av en affirmativ metodisk tilgang som setter bekreftelse og anerkjennelse høyere enn dissens og polemikk.⁷ I en akademisk kultur preget av spisse albuer og posisjonering er en slik metodisk tilgang etterlengtet, men den er ikke uten konsekvenser. Det er imidlertid i dette perspektivet vi må forstå fraværet eller fravalget av kritiske og problematiserende aspekter ved latterkulturen i analysene.

Mens radiosketsjene til Åsa og Gertrud og tv-serien Sally plasserer seg utvetydig innenfor avhandlingens beskrivelse av latterkultur, fremstår Stockholm Pride Parade litt på siden. For på hvilke måte tilhører denne årlige politiske manifestasjonen egentlig samtidens latterkultur? Her er det igjen Bakhtin som blir Lundbergs veileder, for det er hans beskrivelse av middelalderens karneval som fungerer som prisma for lesningen av paraden: «Om paraden betraktes som karnevalisk i Bakhtins bemerkelse innebærer det at den inkluderer allt och alla, och vänder upp och ner på rådande hierarkier» (s. 155). I Lundbergs bakhtinske

øyne fungerer Priden som et karneval der alle er med, der avstanden mellom publikum og deltagere er utvisket: Det er en folkefest som skaper produktive møter mellom forskjelligartede personer og perspektiver. Ettersom jeg aldri har sett på eller deltatt i Stockholm Pride Parade, kan jeg vanskelig argumentere mot Lundbergs analyse, men det er noe som skurrer i denne nærmest utopiske fremstillingen av paraden som karneval. Det virker for meg som om Bakhtins karnevaleske perspektiv får dominere lovlig mye, slik at det kun er de positive aspektene ved paraden som fremskrives, og at potensielle antagonismer utelates. For skiller Stockholm Pride Parade seg virkelig så radikalt fra Priden i for eksempel København, hvor opptoget årlig genererer heftig debatt på den seksualitetspolitiske scenen? Kanskje er jeg fortsatt litt satt ut av min ubehagelige erfaring fra årets Pride i København, der politiet kastet vår queerpolitiske blokk ut av paraden med Pride-ledelsens godkjenning, med begrunnelsen at Priden var en fest, ikke en politisk manifestasjon. Det jeg med andre ord savner i Lundbergs diskusjon, er en refleksjon over hvordan diskursen om det latterkulturelle og karnevaleske også kan romme – eller skjule? – eksklusjonsmekanismer og symbolsk vold. Er det virkelig slik at makt, vold og autoritet aldri anvender latterens språk?

Fornyelsens fest?

Lundberg er klar over at hennes lesning av paraden skiller seg fra den ellers så utbredte queeraktivistiske kritikken mot Pride-paradene i Norden som værende et kommersielt og tannløst show. I sin analyse argumenterer hun overbevisende for hvordan man ikke bare må forstå Priden som en parade der folk viser seg frem for heterosamfunnet. Ordet parade viser nemlig også til det å parere, forklarer hun, og hevder at paraden ikke er avhengig av hva til-

skuerne synes om den, ettersom energien, festen og begjæret «inte [kan] reduseras till et objekt att betitta»:

Bachtin beskriver hur karnevalen är någonting man lever, inte tittar på. Så kan också Prideparaden i dess olika möten, rörelser och tillblivelser beskrivas. [...] Paraden lever inte sitt liv för någon annans skull, för att någon annan ska titta på, acceptera eller provoceras eller hotas. Istället rycker paraden tag i alt och alla, drar in dem i dess karnevaliska uttryck och inkluderar dem i sin världslighet (s. 271).

Lundberg kritiserer dem som hevder at paraden kun har en funksjon i møte med publikums potensielle positive eller negative reaksjoner, og hun fokuserer i stedet på de generative aspektene som paraden setter i gang. Til tross for at jeg altså ikke er overbevist om den direkte overføringen av Bakhtins beskrivelse av karnevalets radikale inklusjon, peker Lundberg på et viktig aspekt ved samtidens aktivistiske «karneval», som ofte overses i politiske analyser av sosiale bevegelser: betydningen av gleden og festen «internt» i bevegelsen. Ved å vende blikket fra de «eksterne» reaksjonene på paraden til det havet av affekter og følelser og energier som skapes i og under paraden, åpner Lundberg opp et stort og viktig område som lenge har vært oversett. Og ved å introdusere latterkulturen i denne diskusjonen av «aktivistiske følelser» utvider hun forståelsen av aktivistisk politikk til å romme mer enn de maskuline aggressive uttrykkene som lenge har stått uproblematisk. Som Lundberg påpeker, er det er klart at paraden vil fremstå som «gullig» for dem som kun forstår politisk aktivisme gjennom militaristiske metaforer om kamp, krig og motstand. Lundbergs poeng er at det ikke nødvendigvis er paraden det er noe galt med, men derimot

folks politiske perspektiver: «[Paraden] är mer intresserad av livets och överlevnadens artistiska konstart än att kritisk peka tillbaka mot de instanser som förtrycker och förminskar. Så kan politik också se ut» (s. 172). Lundberg vil utvikle et mer nyansert politikkbegrep som ikke utelukkende er fundert i motstand mot en bestående orden, men som er generativt og affirmativt – som vender makten ryggen og gjør som den selv vil. Det er nettopp dette latterkulturen åpner opp for med sine uforutsigbare og morsomme sprell.

Lundbergs utvidelse av politikkbegrepet til å inkludere humor og andre queere «useriøse» elementer er inspirerende, og dette er en av avhandlingens, i mine øyne, viktigste poenger. Men selv om jeg følger hennes kamp for å tenke politikk i affirmative termer, er jeg mer usikker på hennes noe ensidige vektlegging av den «generative» kritikkformen. Med henvisning til Grosz legger hun nemlig hardt ut mot de såkalte «reaktive» kritikerne, som alltid utgår fra en overmektig motpart i sin politiske kritikk (s. 172). I sin utlegging av kritikere av alt fra Bakhtins karnevalbegrep til Pride-paradens tannløse politikk, klassifiserer Lundberg kritikere som reaktive: De er tilbakeskuende, ofte strukturalistiske eller konservativt tenkende, i sterk kontrast til den generative kritikkens åpenhet for å «tänka det otänkbara». I motsetning til Lundbergs ellers så utviklede ikke-hierarkiske begrepsapparat, fremstår skillet mellom det generative og reaktive som særdeles ladet. Forskjellen som skrives frem mellom den tradisjonelle reaktive kritikken og den nye generative kritikken, fremstår karikert, og der valget er tatt på forhånd: Hvem har vel lyst til å være tilbakeskuende og reaktiv når man kan være generativ og ta del i «förnyelsens fest»?

Lundbergs motsetning mellom det reaktive og generative minner meg om hvordan Eve Kosofsky Sedgwicks fruktbare distinksjon mellom «paranoide» og «reparative» lese måter

har blitt (mis)forstått og fremsatt som et «valg» mellom å forbli fastlåst i en forutsigbar teoretisk determinisme, eller å vende seg mot affekt-teoriens nytenkende frihet.⁸ Kan ikke en «tilbakeskuende» kritikk også få oss til å se verden med nye øyne? Og kan ikke reaksjoner mot den bestående orden være generative?

Med sitt skille mellom det reaktive og det generative utfordrer Lundberg også sine kritikere. For skal man forholde seg til denne boken, inviteres man til å videreføre Lundbergs affirmative kritikkform med dennes positive og vitalistiske energi. Men her jeg sitter med boken foran meg, er det vanskelig å unngå å reagere på innholdet, og dermed også å innta en reaktiv posisjon som skuer tilbake over innholdet i denne omfattende avhandlingen. Jeg savner en diskusjon av kontekst i forhold til behandlingen av kritikkformer, og dermed et mer nyansert blikk for den produktive utvekslingen mellom det reaktive og generative – et kritisk *både-og*.

Rhizomer og (u)fruktbare kollisjoner

Hvis jeg savner et *både-og* i Lundbergs diskusjon av kritikkformer, er det mangfoldige noe hun ellers legger stor vekt på i diskusjonen av sitt empiriske materiale. For katakresen er den av latterkulturens sentrale figurer hun tilskriver stor politisk slagkraft. Den komiske kvinnelige grotesken trer frem nettopp i slike uventede møter mellom heterogene størrelser, og inspirert av Deleuze og Guattari legger Lundberg vekt på hvordan latterkulturen «på rhizomatisk sätt [knyter] an till hela världen i dess olika beståndsdelar, utan att strukturera dem enligt en stabil ordning» (s. 41). I kapitlet om Pride-paraden fungerer den rhizomatiske metoden som limet som får de ulike handlingene, perspektivene, energiene og intensitetene i paraden til å samles i analysen. Som nevnt ligger styrken i Lundbergs perspektiv

nettopp i hennes fokusering på de ulike affektene i paraden, men for meg kommer det rhizomatiske begrepsapparatet i veien for at avhandlingen for alvor «tafser på det otänkliga».

Lundberg beskriver inngående hvordan kollisjoner mellom forskjellige forestillinger og bilder kan skape nye scenarier og nye tanke sett, og paraden er et eksempel på dette, i det den er et «rhizomatisk mittpunkt, utifrån vilken det sedan växer möten, tankar, möjligheter, förväxlingar» (s. 271). Men det er slående at *kvaliteten* av disse ulike møtene og kollisjonene sjeldent diskuteres, og man fristes til å spørre hvor vidt absurde og uventede koblinger automatisk blir produktive, komiske og politiske? Selv om Lundberg sikkert vil svare at det selvsagt er mer komplekst enn dette, er det en tendens i avhandlingen – som i så mange andre tekster som anvender et deleuziansk tankegods – at rhizomatiske strukturer fremstilles som progressive i seg selv. Selv om Lundberg flere steder kommer med eksempler på hvordan møtene mellom et mangfold av uttrykk og kropp i paraden skaper nye materielle og symbolske koblinger, sitter jeg etter endt lesning igjen med en fornemmelse av at rhizomatiske møtepunkter ikke alltid skaper produktive energier. Et eksempel på dette finner man faktisk i selve formen på kapitlet som analyserer Priden, hvor teksten typografisk sett er delt i to: I avsnitt med innrykk finner vi forskerens observasjoner av Priden formidlet i vakker, poetisk og suggererende stream-of-consciousness. Her fremskrives paradens latterkulturelle innslag i all sin bevegelse og elastisitet. Men når innrykket faller bort, begynner den deleuzianske teorimaskinen å buldre. Her oversettes den levende prosaen til et teorimettet språk som begrenser og forflater Lundbergs nydelige observasjoner til rhizomatiske analyser. Denne kollisjonen føles ikke produktiv, og hvis vi skal forbli i Lundbergs

deleuzinanske språk, er det som om disse to språkmaskinene aldri virkelig kobler seg sammen: De løper parallelle løp, men det skapes ingen ordentlig synergieffekt i mellomrommet mellom dem. Jeg tror dette skyldes at teorimaskinen gis forrang, at den derfor ikke utfordres til å utvikle seg eller endres i møte med dette saftige og levende materialet. Det føles som om den rhizomatiske maskinen står på stedet hvil: Utfordrer ikke paraden også teorimaskinen? Gjør materialet ikke mer enn blott å bekrefte dette teoretiske og metodologiske paradigmet? Etter å ha blitt kastet rundt i Lundbergs deleuzianske teorimaskin merker jeg en lengsel etter et mer variert begrepslig og teoretisk register som kunne gitt materialet mer motstand, og som kunne utfoldet diskusjonen av latterkulturens politiske potensial i flere retninger. Dette kunne gjort at Prideparaden fungerte som noe mer enn en *teoretisk allegori* for det karnevaleske og rhizomatiske tankesettet, og i stedet sto frem som en *teoretisk hendelse*, som i egen rett fremprovoserte nye spørsmål og innsikter.⁹ Jeg skulle ønske at Lundberg brukte mer av den store lekenheten og formidlingsevnen som kommer til syne i de såkalt observerende passasjene i kapitlet om Priden, for i mine øyne er det her det queerfeministiske teoretiske og forskningsmessige «annet» viser seg.

Den politiske betydningen av å feile

Som PhD-student er det et privilegium å få lese en avhandling som *Allt annet än allvar*, som både er underholdende, eksperimenterende og lærerik, og som utfordrer den reaktive så vel som generative siden av min forskerpraksis. Lundbergs diskusjon av feministisk latterkultur vil «leve med meg», for å si det med Barthes, under min egen skriveprosess om queeraktivistisk estetikk, og hvem er vel en bedre følgesvenn på veien enn «Sally» – en

komisk kvinnelig grotesk som for alvor har endret mitt syn på den politiske betydningen av å feile. Jeg lar «Sally» få det siste ordet:

Hur skulle världen se ut om alla människor lyckades hela tiden? Utan sådana som mig skulle värden inte gå framåt. Nej, jag bjuder på det här så att den grå massan slipper göra mina hjältemodiga misstag. Men det gäller att fortsätta kampen mot bakåtsträvarna. Och som vi alla vet: Det går inte att bromsa sig ur en uppförsbacke. (Fra *Sally*, sitert på s. 196) ★

Noter

- 1 Roland Barthes, 1976. *Sade / Fourier / Loyola*. New York: Farrar, Straus and Giroux. s. 7.
- 2 Anna Lundberg, 2008. *Allt annat än allvar: den komiska kvinnliga grotesken i svensk samtida skratkultur*. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag. Videre henvisninger til boken oppgis i parenteser i teksten.
- 3 Mathias Danbolt, 2009. «Dismantling the Serious Machine: An Interview with Gavin Butt». I: *Trikster – Nordic Queer Journal* No. 3, 2009, <http://trikster.net/3/butt/1.html>.
- 4 Ibid.
- 5 Ibid. Se også Gavin Butt, 2006. «Joe Brainard's Queer Seriousness, or, How to Make Fun Out of the Avant-Garde». I: Richard Hopkins (red.): *Neo-Avant-Garde*. New York and Amsterdam: Rodopi Press. s. 277–297.
- 6 Se for eksempel Gavin Butt, 2009. «Should We Take Performance Seriously?» I: Oreet Ashery, *Dancing with Men*. London: Live Art Development Agency, og Gavin Butt 2007. «How I Died For Kiki and Herb». I: Henry Rogers (red.): *The Art of Queering in Art*. London: Article Press. s. 85–94.
- 7 Elizabeth Grosz, 2005. *Time Travels: Feminism, Nature, Power*. Durham & London: Duke University Press. s. 3.
- 8 Eve Kosofsky Sedgwick (2003) skriver om paranoide og reparative lesestrategier i *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham & London: Duke University Press. For en kritisk diskusjon av Sedgwick's tekst, med vekt på hvordan affekt har blitt fremsatt som redningen ut fra det paranoide tankesettet, se Clare Hemmings, 2005. «Invoking Affect: Cultural Theory and the Ontological Turn». I: *Cultural Studies*, Vol. 19, No. 5, September 2005. s. 548–567.
- 9 Jeg låner begrepet «teoretisk allegori» fra Mieke Bal som skiller dette fra det hun kaller «teoretiske objekter»: «the former is didactic, 'explaining' the known; the latter is complex and offers insight into the 'unthought known'». Se Mieke Bal, 2002. *Travelling Concepts in the Humanities – A Rough Guide*. Toronto, Buffalo & London: Toronto University Press. s. 115 note 27 og s. 185 ff.

ABSTRACTS

SANNA SARROMAA**A good girl: Representation of young womanhood in *Det Nye* magazine in 1958**

This article explores the representation of young women on their way into adult life, using a series of articles entitled *My fate* published in the Norwegian young women's magazine *Det Nye* in 1958. Through these stories, which were presented as authentic stories written by readers, *Det Nye* represented and reflected young womanhood. The theoretical and methodological point of departure for this study is Chartier's (1988) concept of representation. In this, representations do not merely reflect their cultural and historical context; they also actively construct the context within which young women become adults. The representation of young women in the *My fate* stories mainly consisted of four elements: having a good reputation, being a good housewife, having a proper outlook and being innocent. Control of young women's sexuality was a central aspect of Norwegian society in the 1950s and sexuality was clearly present in all the *My fate* stories, as well as being an explicit part of all four elements of the representation.

Keywords: Representation, gender, magazine, young womanhood

CAMILLA HAMBRO
**Femininity, criticism and originality
Musicking at the Copenhagen 1895 Women's Exhibition from past to present**

In reviews of this event, projections of the composers' and artists' femininity and appearance are both highlighted and intertwined. Presenting everything from apparently fair and balanced descriptions to reviews that openly state common negative attitudes towards women's abilities, critics – mainly male composers, conductors and musicians – tried to make it appear as if women posed no real threat or challenge to the male establishment. What male critics made sound highly conventional, was in fact propaganda based on their own gender-loaded esthetics. Still, most of them account for enthusiastic crowds of women applauding the participant's

executive skills and compositions. It seems that if gifted women chose to develop in other directions than this esthetic, they didn't get renown, and if they followed in men's footsteps, they were accused of not being original. Therefore the originality of the represented women couldn't be accepted or receive public renown.

Key words: *Music, gender and genius, femininity, music historical knowledge and canonization, gender and genre, performance and performativity*

RANNVEIG DAHLE

Social work – a story of gender, class and profession

The social construction of professions and their work is a broad interdisciplinary field of research. The contributions of women in creating professions, however, have been poorly recorded, if not invisible. This article explores how the profession of social work as women's work originated in Norway. Well educated, upper class women started a school in 1920 with the modest ambition to educate lower class women; an internationally inspired and supported idea. The new occupation constituted a 'natural' expansion and transformation of women's unpaid work in many social organizations, based on humanistic ideas. Femininity was embedded in the construction of the curriculum and in the professional role of the performers. A different historical account has the constitution of the welfare state in the postwar period as its point of departure. Executive officers were needed in public administrative bodies to provide custodial services. This gives rise to a somewhat different trajectory, but even more important, it brings to the fore questions of both gender and class in the construction of educations and professions.

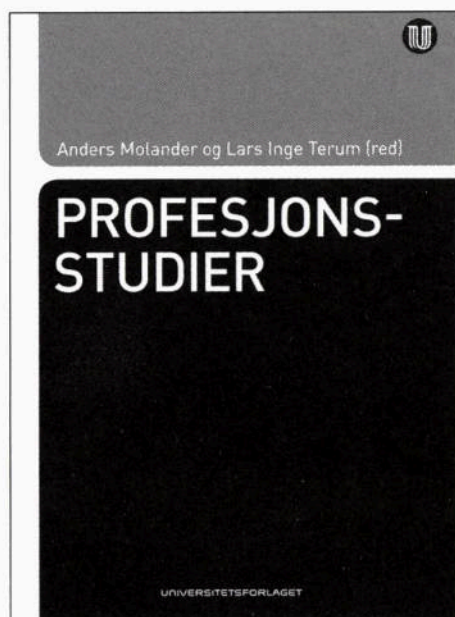
Keywords: *gender, social work, class, education, professional work, recognition*

BOKANMELDELSER

**ANDERS MOLANDER OG LARS INGE
TERUM (RED.):
PROFESJONSSTUDIER**

Universitetsforlaget, Oslo 2008

Omtale ved Anne Homme og
Kari Ludvigsen

Bokomtale

Profesjonsstudier er utgitt av miljøet ved Senter for profesjonsstudier ved Høgskolen i Oslo og er et produkt av et strategisk høyskoleprosjekt med kompetanseoppbygging i profesjonsforskning som tema. En lang rekke forfattere

med mangfoldig fagbakgrunn bidrar til de 25 kapitlene i den omfattende utgivelsen. Forfatterne representerer fag som antropologi, filosofi, pedagogikk, psykologi, sosiologi, statsvitenskap og økonomi.

Bokas overordnede grep

Boka er preget av ulike perspektiver på studiet av profesjoner, og tittelen angir et forskningsfelt, ikke en overordnet teoretisk innfallsvinkel. Som det påpekes i de innledende kapitlene, har profesjonsforskningen vært preget av en rekke ulike teoretiske inntak og metodiske tilnærminger, og profesjon og profesjonalisering har vært omstridte begreper. Ved å bruke samlebetegnelsen profesjonsstudier ønsker man å favne alle slags vitenskapelige studier av profesjoner og utøvere med ulike faglige tilnærminger.

Boka er organisert i 5 deler: Del 1, «Profesjonsstrid», omhandler profesjonene som omstridte yrker i et historisk perspektiv, og Del 2, «Profesjonsbetingelser», handler om grunnlaget og rammene for profesjonene og deres plass i samfunnet. Den tredje delen, «Profesjonsutøvelse», drøfter profesjonell virksomhet, og del 4, «Profesjonsutøverne», fokuserer på identitet og kompetanseutvikling. I den femte og siste delen, «Generelle perspektiver på profesjoner», presenteres fem ulike teoretiske tilnærminger.

Boka og miljøet den springer ut av, kan ses som uttrykk for en vitalisering av norsk profe-

sjonsforskning de siste ti årene, gjennom oppbygging av egne sentre og egne forskningsprogram rettet mot høyskolene. Men profesjonsforskningen har også dreid seg fra universitetsforankrete fagmiljø og over til utdanningsstedene som produserer velferdsstatens yrkesutøvere. Etableringen av profesjonsstudier som forsknings- og utdanningsfelt ved høyskolene er i seg selv del av de endringsprosessene som har skjedd i tilknytning til høyere utdanning, der det tilbys tverrfaglig master- og doktorgradsutdanning som skal gi kompetanse i å reflektere over profesjonsutøving, -kvalifisering og profesjonens samfunnsmessige rolle. Bokas mål er å bidra til forståelsen av profesjonenes rolle i et moderne samfunn. Med sitt utspring i høyskoleforskningen er den rettet mot studenter, lærere og forskere, men intensjonen er at den også skal nå ut til profesjonsutøvere. Den må også leses som en presentasjon av et miljø med ambisjoner om å være ledende i Skandinavia på sitt felt. Den skal vise bredde og favner vidt. Kapitlene har imidlertid varierende kvalitet, og for noen bidrags vedkommende kan relevansen i forhold til profesjonsforskning virke noe svak. Men flere kapitler representerer svært gode og dyptpløyende bidrag til refleksjon over profesjonenes samfunnsrolle og kan bringe ny innsikt på feltet. Særlig vil vi framheve Slagstads historisk orienterte kapittel om kunnskapsregimer, og kapitlene der Harald Grimen diskuterer sentrale tema som kunnskap, skjønn og makt. I denne anmeldelsen vil vi imidlertid vektlegge bokas håndtering av kjønnsdimensjonen i profesjonsstudier og vurdere nærmere de bidragene som tar opp dette til drøfting.

Kjønnsdimensjonen i profesjonsstudier

Norsk profesjonsforskning hadde fra 1960-tallet og fram til 1990-tallet et av sine viktige

ankerfester i historisk og empirisk orientert forskning, ofte med vekt på relasjoner mellom profesjoner, stat og klienter, og profesjonenes innveving i arbeidslivsrelasjoner. En sentral del av denne forskningen var case-studier av yrker og yrkesutvikling. Den tradisjonelle angloamerikanskinspirerte profesjonsforskningen ble på 1970- og 1980-tallet kritisert for å overse betydningen av kjønnsdimensjonen når det gjaldt formingen av yrker og yrkesutøvelse. Samtidig som kvinnedominerte yrker fra 1960-tallet satset på profesjonalisering som strategi for å oppvurdere sin status, ble selve profesjonsbegrepet kritisert for å representere en mannlig norm som var tilpasset klassiske mannsdominerte profesjoner og impliserte en underordning av de nye, kvinnedominerte velferdsyrkene.

I løpet av 1980-tallet ble det utviklet bredere perspektiver på profesjonalisering, med forankring både i historisk-sosiologiske tilnærminger, arbeidslivsforskning, europeiske studier av offentlig ansatte, kjønnsanalyser og den språklige vendingen i samfunnsvitenskap og kulturforskning. Slike inntak inspirerte til historiske og komparative analyser av profesjonalisering og case-studier av yrker og yrkesutvikling. Viktige bidrag var studier som tok for seg velferdsstatsyrkers utvikling, og som problematiserte profesjonaliseringens og arbeidsdelingens kjønnsdimensjon.

Hvordan behandles så kjønnsdimensjonen i en bok som *Profesjonsstudier*, som er svært omfattende, og som vil ha status som en oppslagsbok på området over lang tid? Gjennom bruk i undervisning vil boka være viktig som utgangspunkt for egenforståelsen til yrker og i studier av mange av velferdsstatsyrkene. Ikke minst kan dette være viktig i forhold til det kjønnsdelte norske arbeidsmarkedet som høyskoleutdanningene kvalifiserer til.

For å kvantifisere først: To kapitler i boka har kjønnsbegrepet som del av sin tittel: Det

gjelder Rannveig Dahles kapittel om profesjon og kjønn og kapitlet om profesjon, klasse og kjønn, skrevet av Marianne Dæhlen og Lennart G. Svensson. I tillegg er kjønnsdimensjonen sentral i Bente Abrahamsens analyse av profesjonskarrierer. Kjønnsbegrepet nevnes for øvrig i to av bokenes 25 kapitler. Vi skal gå nærmere inn på disse bidragene og se på hvordan de nærmer seg spørsmålet om kjønn og profesjon.

I artikkelen «Profesjon, klasse og kjønn» spør Marianne Dæhlen og Lennart G. Svensson om den store profesjonsveksten virker inn på klassestrukturen og danner grunnlag for framveksten av en ny middelklasse, og om profesjonsveksten har innvirkning på samfunnets kjønnsorden. Med utgangspunkt i en diskusjon av teorier om sosial lukning og sosiale klasser argumenterer forfatterne for at differensieringen mellom profesjonene er for stor til at en kan snakke om en felles middelklasse bestående av profesjonelle. Dette er et viktig tema, men slik forholdet mellom profesjon, klasse og kjønn behandles her, er det fare for å overse betingelser for den historiske formingen av disse relasjonene.

Forfatterne konkluderer med at rekrutteringen til høyere utdanning har ført til en utjevning mellom kjønnene samtidig som store klaseskiller lever videre (s. 127). Samtidig har en rekke yrker som tradisjonelt har hatt en meget sterk «mannlig kjønnsmerking» mistet sin status som følge av den forandrete kjønns sammensetningen. I tillegg til legeryrket blir læreryrket her trukket fram som eksempel.

Forklaringen på læreryrkets statustap blir en for enkel generalisering, som skyldes at forfatterne ikke knytter diskusjonen til empiriske studier av utviklingen til læreryrket. Både i Norge og i Sverige, som det vises til, har kvinnene hatt en dominerende plass innenfor læreryrket siden siste halvdel av 1800-tallet, og kvinnelighet har vært sett på som en uttalt

kvalifikasjon for stillinger i skolen, av ulike årsaker (for små barn, for jenter, som morsforbilde etc., se f.eks. Hagemann 1992; Melby 1995 og Florin 1987). I tillegg har en rekke kvinnelige pedagoger, allerede fra slutten av 1800-tallet, bidratt til å forme den pedagogiske debatten i Norge. Også når det gjelder rekrutteringen til læreryrket, var andelen kvinner tidlig betydelig. I 1880 var lærerinnene i flertall i byskolene, og allerede i 1905 var lærerinnene dobbelt så mange som lærerne. På landsbasis var kvinnene i flertall blant lærere i fulltidsstillinger i 1962 (Historisk statistikk 1968, 1994, SSB). At kvinner har hatt en sterk stilling innenfor læreryrket både andelsmessig og innholdsmessig i mer enn 100 år, innebærer at forklaringen på statustap som resultat av endret kjønns sammensetning blir for enkel og unyansert.

Denne innvendingen peker samtidig på en svakhet med boka som helhet, og ved grepene man har valgt når det gjelder tematisk inndeling og kapittelorganisering. Det andre kapitlet som har begrepene kjønn og profesjon i tittelen, skrevet av Rannveig Dahle, foreslår nemlig analytiske grep som kunne bidratt til å styrke analysen både i det foran nevnte kapitlet og i flere av de andre bidragene i boka, både fordi det problematiserer kjønnsdimensjonen på en god måte og legger opp til historisk orienterte empiriske analyser for å gripe trekk ved profesjonenes utvikling.

Dahle har, med ulike case-studier over flere tiår, vært en viktig bidragsyter når det gjelder å problematisere kjønnsdimensjonen i profesjonsforskningen. Første del av kapitlet hennes viser hvordan teorier om profesjonalisering implisitt innebærer en kjønnsforståelse. Hun argumenterer for at kjønn har blitt vevd inn i selve oppbyggingen av profesjoner, og dermed også i selve måten vi forstår dem på. Kjønn påvirker profesjonelt kunnskapssyn, tenkemåte og praksis. Dahle argumenterer så

for at man ved å undersøke de historiske røttene til kjønnsforholdene innen profesjonalisering kan få økt forståelse av dagens profesjonsdannelser.

Kapitlets andre del tematiserer profesjonell samhandling i dagens samfunn. Her viser Dahle gjennom flere empiriske eksempler hvordan profesjonsutøvere gjør kjønn i sin praktiske yrkesutøvelse.

Dahle tar altså utgangspunkt i den historiske framveksten til de klassiske profesjonene og belyser dette gjennom analytiske begreper om lukningsstrategier anvendt av den britiske sosiologen Witz. Hun påpeker med Witz at profesjonenes handlinger må forstås i en kontekst, og at mannsdominansen knyttet til de klassiske profesjonene sprang ut av en «naturlig» underordning kvinnene hadde i de aktuelle historiske periodene. Hun viser gjennom eksempler fra norsk medisin hvordan 1880-tallets leger benyttet lukningsstrategier for å utelate kvinner fra utdanningen. Samtidig får hun fram hvordan profesjonsforskere kan operere kjønnsblindt når de prøver å forstå prosessene, og at kjønns spesifikke ekskluderingsprosesser dermed blir forstått som generelle, kjønnsnøytrale profesjonaliseringsprosesser.

Det samme poenget illustreres i diskusjonen av begrepet semiprofesjoner, som har blitt kritisert av både empiriske og teoretiske grunner. Ikke minst har nyere empiriske studier av profesjonalisering nyansert begrepene om både klassiske profesjoner og velferdsstatsprofesjoner og dermed problematisert bildet av kvinne-dominerte helse- og sosialyrker som «halvprofesjoner» (Erichsen 1996). Dahle påpeker også hvordan dette begrepet virker begrensende når det gjelder å forstå velferdsstatens yrker og arbeidsdeling, og hvordan utforskning av den symbolske koblingen mellom kjønn og kunnskap kan problematisere bilder av arbeidets karakter, rangering av yrker og forståelse av arbeidsdelingens grunn-

lag og innhold. Slik kan man avdekke maktrelasjonen knyttet til å få mannlige profesjoners standarder som de vitenskapelig gyldige og overordnede. Dermed kan man gripe viktige sider ved profesjonsutøvelse i dagens samfunn, som angår både forhold knyttet til makten over arbeidsdelingen og prosessene som gjør bestemte typer kunnskap gyldig.

Å kjønne analysen av både yrkesutøverne og kunnskapen gir bedre innsikt i arbeidsdeling og kunnskapsdefinering, mener Dahle. I kapitlets andre del gir hun gode eksempler på hvordan man kan studere den arbeidsdelingen som spiller seg ut i det daglige livet på arbeidsplassene. Her er det relevante eksempler på kjønnets praksis, samhandling og profesjonell autoritet. Særlig har hun en spennende framstilling av maskulinitetens grensekryssing i typiske kvinneyrker, et tema som ikke er mye utforsket, men som kan gi ny innsikt. Nettopp å fange variasjonene mellom en profesjons ulike praksisområder og spesialiteter, kan få fram ny innsikt. Dahle viser her grep som kan nyttes for å studere denne type arbeidsdelingsprosesser, og hvordan man ved å stille spørsmål på nye måter kan gi en bredere forståelse av profesjonelle relasjoner og profesjonalisering.

Dette inntaket er viktig for å forstå kjønnsmessig arbeidsdeling i velferdsstatsyrkene, og for å gi et bilde som kan problematisere generaliserte bilder av disse yrkene. Samtidig er det et bidrag til å problematisere og nyansere trekk ved såkalte klassiske profesjoner. Ved hjelp av empirisk analyse av konkret arbeidsdeling og yrkesutvikling kan man fange inn hvordan legitimeringen av kunnskap og arbeid kjønnnes, og hvilke konsekvenser det får. For en gruppe som sykepleierne blir det for eksempel påfallende at deres nærmeste kolleger alltid blir en standard de måles opp imot, og som profesjonsforskerne bidrar til å opprettholde hvis de ikke problematiserer legenes

kunnskapsgrunnlag. Dahles kapittel kunne bidratt til bokas grunnleggende perspektiv. Det kunne også hatt en mer sentral plassering og dermed styrket bokas helhet, samt bidratt til å vise hvordan profesjonsteorien har vært kjønnet. Det er også viktig fordi det som ett av få kapitler legger til grunn en historisk dimensjon i studiet av profesjoner.

Et tredje kapittel som legger en kjønnsdimensjon til grunn for analysen, er skrevet av Bente Abrahamsen og heter «Profesjoner og karrierer». Forfatteren utfordrer her bildet av den livslange, kontinuerlige og heltidsbaserte profesjonsutøver gjennom diskusjon av ulike teoretiske perspektiver på profesjonskarrierer. Hun henter forklaringer fra både individbaserte og strukturbaserte modeller, og trekker veksler på bidrag fra yrkessosiologi, livsløpsstudier og kjønnsstudier for å sammenlikne profesjoner og grupper innen den enkelte profesjon. Abrahamsen viser til den omfattende forskningen på kjønnsforskjeller i karrieremobilitet, der det særlig har vært fokusert på ulikheter knyttet til lederposisjoner. Hun drøfter på en innsiktsfull måte hovedfunnene i forskningen om kjønnsforskjeller i henholdsvis kvinne- og mannsdominerte yrker, og gjennomgår studier av yrkesutøvernes profesjonstilknytning, altså hvor mye tid de bruker i den profesjonen de er utdannet til. Perspektivene i dette kapitlet kan danne et godt utgangspunkt for analyser av kjønnsdimensjonen knyttet til profesjonelle karrierer, også fordi det åpner opp for sammenlikninger mellom og innen yrker.

Ytterligere to kapitler i boka tar opp spørsmål knyttet til kjønnsdimensjonen, men uten at det blir en integrert del av analysen. Halvor Fauskes gjennomgang av profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål inneholder et kort avsnitt med en påpekning av hvordan teoretiske bidrag som fokuserer på profesjonsprosjekt og profesjonssystem, som Abbott (1988)

og Larson (1990), også kan åpne for studier der kjønnsdimensjonen problematiseres. Han refererer også til Ann Witz og hennes teori om ekskluderingsstrategier i yrkessystemene (Witz 1992). Dette er imidlertid lite utviklet i kapitlet, som ellers nokså knapt tar opp de nyere tendensene i profesjonsforskningen, og som heller ikke refererer til norsk empirisk forskning på profesjoner. Også Harald Grimen er inne på kjønnsdimensjonen når han diskuterer profesjon og kunnskap, med spørsmålet om profesjonenes enhetlige kunnskapsgrunnlag i fokus. I kapitlets konklusjon viser han til feministisk vitenskapsteori og argumenterer for at man starter med diskusjon av profesjoners praktiske kunnskapsgrunnlag når man skal problematisere kjønnsdimensjonen. Han avslutter kapitlet med en kort argumentasjon der han avviser at teoretisk kunnskap har en kjønnsbestemt innholdsside. Denne diskusjonen er imidlertid ikke bakt inn i kapitlets hovedanalyse, og tas ikke opp i andre av bokas kapitler.

Avslutning

Profesjonsstudier representerer et mangfoldig og til dels sprikende forskningsfelt, som reflekterer større samfunnsvitenskapelige debatter og perspektiver. Den omfangsrike bokas bidrag er noe ujevne. Flere kapitler er framragende og bidrar til ny innsikt som kan komme forskningen på dette området til gode. Vi vil likevel påpeke at redigeringen og omfanget også gjør at noen av de mer vellykte og viktige bidragene drukner. Vi savner flere steder krysshenvisninger mellom kapitlene, noe som kunne gjort det lettere å se sammenhenger for leserne. Mange kapitler er først og fremst preget av teoretiske diskusjoner, mer enn av presentasjoner av empiriske funn og konkret forskning på området. Særlig savner vi henvisninger til relevante norske studier av profesjo-

ner og også koblingen til en historisk kontekst i mange bidrag. Likeså er kryssnasjonale komparative analyser fraværende, og flere steder blir analysene generalisert uten at det er referert til empirisk forskning og teoretiske diskusjoner som kunne ha nyansert bildet. Ved å bake inn kjønnsperspektivet mer gjennomgående kunne kapitlene som problematiserer kjønnsdimensjonen, også ha bidratt til dette. Likevel mener vi at denne bokas brede tilnærming kan bidra til å vise relevansen av profesjonsforskning for et bredt publikum av forskere, studenter og profesjonsutøvere, og flere av kapitlene kan spore til studier som øker innsikten og forståelsen av profesjoners rolle og virkemåte. ★

Litteratur

- Abbott, Andrew 1988. *The system of Professions. An essay on the Division of Labour*. Chicago: University of Chicago Press.
- Erichsen, Vibeke 1996. *Profesjonsmakt. På sporet av en norsk helsepolitisk tradisjon*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Florin, Christina 1987. *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprosessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*. Umeå: Umeå Studies in the Humanities, 82. Universitetet i Umeå.
- Hagemann, Gro 1992. *Skolefolk. Lærernes historie i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Larson, Magali Sarfatti 1990. «In the matter of experts and professionals, or how impossible it is to elave nothing unsaid». I: Rolf Thorstendahl og Michael Burage (red.): *The formation of Professions. Knowledge, the State and Society*. London: Sage Publications.
- Melby, Kari 1995. *Kvinnelighetens strategier: Norges husmorforbund 1915–1940 og Norges lærerinneforbund 1912–1940*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- SSB, Statistisk sentralbyrå. *Historisk statistikk*, 1968, 1994.
- Witz, Ann 1992. *Professions and Patriarchy*. London: Routledge.

BOKANMELDELSER

HELGE SVARE:
MENN I PLEIE OG OMSORG –
BRØDRE I HVITT

Universitetsforlaget, Oslo 2009

Omtale ved Berit Gullikstad

Rekrutteringsproblematikk står sentralt når det skues inn i framtiden for pleie- og omsorgssektoren. Antallet eldre (og yngre) som vil ha behov for pleie- og omsorgstjenester vil øke dramatisk, og forsiktige prognoser antyder at det vil være behov for 54 000 nye årsverk i de

neste 20 årene. Hvem skal utføre disse årsverkene? Kan det være et poeng å få flere menn til å søke seg til disse yrkene?

I boka *Menn i pleie og omsorg – brødre i hvitt* er svaret på det siste spørsmålet et klart ja, og forfatteren er tydelig på at menn vil bety en ressurs for pleie- og omsorgsyrkene og føre til bedre omsorgstjenester, et bedre arbeidsmiljø og mer likestilling. Boka har med et kapittel der forfatteren kommer med mange innspill til en mer strategisk rekruttering.

Menn i pleie og omsorg – brødre i hvitt er omfattende både i teorigjennomgangen og i den empiriske analysen. Primært retter den seg mot ansatte i helsevesen, pleie- og omsorgsarbeid (s. 9), og mot studenter i tilsvarende utdanninger, noe som nok har betinget et lite interessant sistekapittel om kvalitativ forskning. Boka er forøvrig skrevet med personlig engasjement, både overfor temaet og eldreomsorg mer generelt, noe som sammen med at informantene kommer mye til orde, bidrar til å gjøre teksten spenstig og levende.

Pleiearbeidets kjønnskonnnotasjon

Spørsmålet boka forsøker å besvare, er hva som er grunnen(e) til menns manglende ønsker om – eller motstand mot – å jobbe med pleie og omsorg både generelt og overfor eldre spesielt, og den spør spesifikt: Handler dette om arbeidsvilkår og lav lønn eller om kjønn? På hvilke måter kan det handle om kjønn? Er

det menns minoritetsstatus i betydningen antallsmessig færre som er årsaken, eller blir de minorisert, det vil si gjort til «den andre»? Er det selve arbeidets kulturelle meningsinnhold som er så kvinnelig konnotert at menn finner det vanskelig å søke seg til og trives i slike jobber? I boka settes det opp ni hypoteser eller spørsmål som skal besvares. Disse spørsmålene beveger seg mellom to perspektiver: at noe kan ha sammenheng med at menn er i mindretall og derfor opplever seg som «utenfor», for eksempel ikke har et (mannlig) identitetsfellesskap, men også at de blir minorisert gjennom annetgjøringsprosesser, for eksempel at de ikke blir oppfattet som «dyktige nok» gjennom den normative disiplineren. Forfatterens påstand er at sykehjemmet som institusjon er en arena der kjønn blir et «tregt» felt fordi det som «hjem» bygger på normer og verdier som særlig finnes i det hjemlige området – et område som historisk sett har vært kvinners ansvar, og et sted for utvikling av kvinnelig kompetanse. For kvinner innebærer det å jobbe i et sykehjem noe de har mer umiddelbar kjennskap til, mens det for menn blir mer grenseoverskridende (s. 16).

Den mannlige pleieren framskrives som i en klart minorisert posisjon gjennom et teoretisk perspektiv om sosial/kulturell kjønnsforskjellighet. Dette trekkes opp ved hjelp av historiske linjer. Gjennom historisk kjønnsarbeidsdeling har kvinner og menns sfære blitt klart atskilt; det har ført til at hjemmet, familien og husholdet ble kvinnes arena. Derfor har kvinner fått en posisjon som overoppsyn eller som modellmakt i familie og hushold, og begrepene forfatteren trekker med seg inn i den empiriske analysen fra dette, er «husholdskompetanse» og «den kvinnelige pekefingeren». Også den moderne sykepleien bygde i stor grad på tanken om kvinnes forskjellighet og komplementaritet, og menn var i realiteten utestengt fra sykepleierutdannelsen

helt fram til 1970-tallet (s. 46). Når menn nå beveger seg inn i dette feltet, kan det fortsatt begrepsfestes som «grenseoverskridende» og være uttrykk for den «mannlige eventyreren».

Tre studier

Bokas empiri er resultatene fra forskningsprosjektet *Menn i omsorgsykker* (MIO) ved Høgskolen i Telemark. Dette prosjektet bestod av tre delstudier, hvorav den ene dreide seg om hva ungdommer (skoleelever) i 16–17 års alderen tenker om det å arbeide med eldre. Studien viste at det er en kjønnsdimensjon i ungdommenes holdninger til disse spørsmålene. Mens guttene for det aller meste var avvisende til tanken om å arbeide i nevnte felt, var en tredel av jentene svært positive. Blant dem som ikke så på dette som en framtidig yrkeskarriere, var begrunnelsen at de oppfattet en slik jobb som kjedelig og monoton, karakterisert gjennom lav lønn og dårlige arbeidsvilkår.

Den andre studien var en undersøkelse blant mannlige sykepleierstudenter. De ble intervjuet om hvorfor de hadde valgt denne utdanningen og hva de tenkte om framtidig yrkeskarriere. Et felles trekk ved de mannlige studentene er at de var godt voksne da de tok fatt på studiet, og at de hadde en annen utdanning og/eller annen yrkeserfaring bak seg. Ofte var det nedbemanning, omstilling og behov for omskolering eller et tilfeldig møte med pleie- og omsorgsarbeid som førte dem over i dette feltet, samtidig som de også gjorde erfaringer, ofte i voksen alder, som tilsa at dette var et arbeidsfelt de ville kunne trives med. Disse beretningene vitner om to forhold. For det første at mange unge menn verken har eller får mulighet til å gjøre erfaringer som tilsier at de vil kunne trives med omsorgsarbeid, og for det andre at disse yrkenes konnotasjoner til kvinnelighet fraholder særlig de unge mennene til å velge dette som utdanningsvei og yrkeskarriere.

Den tredje og mest omfattende delstudien, og som utgjør bokas empiriske tyngde, er en intervjuundersøkelse med kvinnelige og mannlige syke- og hjelpepleiere ved en somatisk avdeling ved et helt nytt sykehjem, i boka kalt Solkollen. Forskningsprosjektet kom inn før avdelingen ble satt i drift, og det var et mål at mannlige pleiere skulle utgjøre 50 prosent av pleiepersonalet ved oppstart. Hensikten var å undersøke hvilken betydning dette ville ha for arbeidsmiljø og trivsel blant de ansatte, og om det ville medvirke til å gjøre arbeidsplassen mer attraktiv for menn. Nå lyktes det ikke å få rekruttert mer enn 6 mannlige pleiere til denne avdelingen før oppstart, slik at andelen menn aldri kom over 25 prosent. I løpet av prosjekttiden var det dessuten tre av mennene som sluttet. Like fullt var dette en mye høyere andel enn hva som er det vanlige på norske sykehjem. På nasjonalt plan ligger andelen menn i pleie- og omsorgsyrkene i underkant av 10 prosent (SSB 2007).

I den empiriske analysen vises det hvordan forskjellighets- og komplementaritetsdiskursen dominerte. Mannlige og kvinnelige pleiere utførte arbeidsoppgavene på forskjellige måter, de hadde ulik væremåte når det gjaldt humor og måter å kommunisere på, og de var ikke like når det gjaldt å ta utfordringer, møte kritikk og gå i konflikter. Samtidig underbygde forskjellighetsdiskursen den forståelsen at det er best når det er kjønnsblanding, fordi det korrigerer de dårlige sidene ved homogenitet, og dermed bidrar til å skape mer trivsel og bedre arbeidsmiljø. Bedre kjønnsblanding bidrar også til at de mannlige pleierne kan få et identitetsfelleskap, noe som kan gjøre dette til mer attraktive arbeidsplasser for menn.

Behov for kontekstualisering

Like fullt var det trekk ved pleie- og omsorgsarbeidet som virket ekskluderende på de mann-

lige pleierne. Dette gjaldt «den kvinnelige pekefingeren», som knyttes til hvilke normer og verdier som var bestemmende for hvordan arbeidet skulle utføres. I særlig grad gjaldt det krav til orden, systematikk, hurtighet og effektivitet. Disse normene blir betegnet som kvinners husholdskompetanse, og det antydes at normene ble gjort til standard, det vil si at de fikk en hegemonisk posisjon gjennom kvinners modellmakt. Riktignok opponerte de mannlige pleierne mot ordensnormene og hevdet at de prioriterte oppgaver som de syntes var viktigere, men likevel ikke slik at normer om orden og systematikk burde avvikes (s. 152). Det var altså konflikt om det sentrale temaet i sykehjemmet: Hvordan skal god omsorg defineres? Hva skal være innholdet i dette begrepet?

Dette temaet synes jeg er svært interessant, og jeg ville gjerne sett at analysen hadde blitt mer utviklet her. Dermed kunne boka ha bidratt til mer kunnskap om hvordan inkluderende og ekskluderende prosesser i pleie- og omsorgsykker henger sammen med standardiseringer av god omsorg. Først og fremst savner jeg en grundigere analyse av hvilke oppgaver de mannlige pleierne syntes var viktigst å få gjort, og dernest om det faktisk var uenighet om dette. Kanskje var det ikke det, men heller enighet om at disse oppgavene var de viktigste. Slik det framstilles i boka, blir oppgaven «å ordne med gardiner og duker» sidestilt med oppgaven «å dele ut medisiner», noe jeg tviler på at de ansatte faktisk mente.

For det andre ønsker jeg meg en grundigere analyse for å avgjøre om begrepene «husholdskompetanse» og «modellmakt» er fruktbare i denne sammenhengen, ettersom diskusjonen og eventuell uenighet om hva som er god omsorg, primært må ses som en diskusjon om profesjonalitet og profesjonell kompetanse. Kanskje er det slik at normer om orden, planlegging, systematikk og effektivitet er en

viktig del av den profesjonelle kompetansen? I andre studier er det vist at klare rutiner knyttet til stell blir forstått som uttrykk for den profesjonelle, institusjonelle og lite beboervennlige, mens filosofien «å la beboeren få bestemme» ble den gode omsorgen fordi den knytter an til det hjemlige og til den personlige kompetansen (Dahl og Gullikstad 2002a,b). Selv om den profesjonelle kompetansen kan hevdes å være utviklet på bakgrunn av kvinners familie- og husholdsansvar, er det likevel et spørsmål om det er så interessant i en lokalisert og kontekstuell studie av inkluderings- og ekskluderingsprosesser i dagens institusjonelle pleiearbeid. Jeg savner altså en kontekstualisering av hva husholdskompetansen omfattet og en empirisk argumentasjon for hvorfor den kan betegnes som en husholdskompetanse. Er husholdskompetanse noe man har lært eller gjort hjemme? Og er det sikkert at måter å utføre oppgaver på i hjemmet kan utføres på samme måte i en institusjon, selv om de tilsynelatende ser like ut?

Min sterkeste innvending mot boka er at den blir kjønnsessensialiserende mot sin vilje. I den empiriske analysen diskuteres og åpnes informantutsagnene for mange betydninger, og i konklusjonen trekkes det opp at selv om kjønn har betydning, så er arbeidsvilkår og lønnsforhold vel så viktig dersom pleie- og omsorgsarbeid skal bli attraktive jobber for begge kjønn. Men kjønn forblir likevel statiske kategorier fordi utsagnene om kjønn ikke kontekstualiseres. Særlig er dette tydelig i avsnittene om kommunikasjon, hvor kvinnelig og mannlig samtaleform som to helt forskjellige former blir sterkt generaliserende. Dermed bidrar boka også til å underbygge stereotyper forestillinger om kjønn.

Forfatteren diskuterer om forskningsprosjektet medvirket til at kjønn – og kjønn som forskjellighet – ble så sterkt vektlagt hos informantene (s. 166). Det kan i alle fall se ut til at det har virket til å gjøre andre dimensjoner, som etnisitet og seksualitet, til tause felt. Noen av mennene hadde i alle fall minoritetsetnisk bakgrunn (sitat s. 130) uten at det gjøres til gjenstand for refleksjoner. Seksualitet, som alltid er et underliggende tema i sykehjem på grunn av intimstell, nakenhet og mye kroppslig berøring, ble heller ikke tematisert i intervjuene (s. 161). Det kan dermed være at kjønn som eneste dimensjon har fått for stor forklaringskraft fordi sammenvevingen av kjønn, etnisitet, seksualitet og klasse også medvirker til ekskluderende prosesser i sykehjem (Andenæs 2010; Gullikstad 2010; Seeberg og Dahle 2006). ★

Litteratur

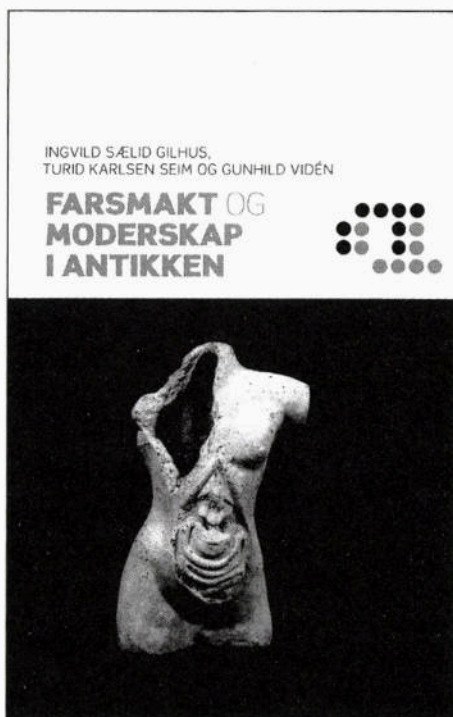
- Andenæs, Ellen, 2010. «'Nok norsk' – til å være 'norsk nok'? Språk, arbeidsliv, likestilling». I: Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir forlag.
- Dahl, Thomas og Berit Gullikstad 2002a. *Sykehjem i drift. Privat versus kommunal organisering av tjenester*. Trondheim: SINTEF.
- Dahl, Thomas og Berit Gullikstad 2002b. «Velferden tilbake til hjemmet». I: Bente Rasmussen og Ulla Forseth (red.): *Arbeid for livet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Gullikstad, Berit 2010. «Når likestilling blir ulikhet. Interseksjonalitet i arbeidslivet». I: Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir forlag.
- SSB Arbeidskraftundersøkelsen 2007.
- Seeberg, Marie Louise og Rannveig Dahle 2006. «Innvandrede helsearbeidere – og et inkluderende arbeidsliv». I: Torild Hammer og Einar Østbye (red.): *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

BOKANMELDELSER

**INGVILD SÆLID GILHUS, TURID KARLSEN
SEIM OG GUNHILD VIDÉN:
FARSMÅKT OG MODERSKAP I ANTikken**

Scandinavian Academic Press (Spartacus), Oslo 2009

Omtale ved Jan Frode Hatlen

Et spennende trekløver har utarbeidet denne boken om kvinneroller i antikken: religionshistoriker Ingvild Sælid Gilhus fra Universitetet i Bergen (nylig utnevnt æresdoktor ved Københavns Universitet), teolog og direktør ved Det norske institutt i Roma, Turid Karlsen

Seim, og latinprofessor ved Göteborgs universitet, Gunhild Vidén (tidligere professor i klassiske fag og prodekan ved NTNU). Forfatterne har en lang og til sammen bred erfaring innen forskning på tidlig kristenhet, spesielt på apokryfe og gnostiske skrifter, kirkefedre og nytestamentet for å nevne noe, og alle har en hovedvekt i sin forskning på kvinner, kvinne-roller og kvinneidealer. Spartacus forlag¹ har med andre ord hatt et erfarent og særdeles kompetent lag til å skrive boken. Med unntak av kapittel 3, «Reproduksjonsmagi», som er tidligere utgitt som artikkel av Gilhus, er ingen av de åtte kapitlene heftet ved én forfatter.

Ideen bak boken er å «gi innblikk i forestillinger og praksis knyttet til unnfangelse, svangerskap, fødsel og foreldreroller» (s. 7). Intensjonen har vært å skrive en svært tekstnær bok. Forfatterne går i dybden i analyser av enkelttekster og spesielle litterære fenomener. Mange av tekstene er sekulære, men det er overvekt av religiøse og mytiske tekster. Geografisk tar forfatterne for seg middelhavsområdet med hovedvekt på de egyptiske, greske/atsenske og romerske områdene, mens boken periodisk sett er noenlunde avgrenset til de tusen årene mellom 500 f.Kr. og 500 e.Kr. Vi bringes ikke bare med på en reise i tid og til ulike geografiske områder, men også mellom himmel og jord. Fortellinger og myter plasseres i kontekst med samfunnsforhold. Tekstanalysene er svært solid håndverk gjort av erfarne forskere.

Boken er delvis strukturert etter livsfaser og delvis etter geografi. I kapittel 2 står antikke teorier om unnfangelse i sentrum, mens forfatterne i kapittel 3 tar for seg magiske formler som kunne brukes for eksempel som hjelpemiddel for dem som hadde problemer med å unnfange, eller for dem som skulle føde. Kapittel 4 går inn på grekernes syn på kvinnen og diskuterer kvinnens rolle som seksualpartner og kone og hennes betydning for produksjonen av barn. I det femte kapittelet ser forfatterne på hvordan antikkens mennesker forestilte seg en gudeverden som delvis reflekterte deres egen verden, og delvis deres utopier. Her trekker de spesielt veksler på filosofen Vigdis Songe-Møller, som hevder at «grekerne i klassisk tid hadde utopiske drømmer om en verden der kvinner var overflødige fordi menn var selvreproduserende» (s. 22, 82). I det sjette kapittelet vender forfatterne blikket mot Roma og går inn på romerske kvinners liv i ulike sosiale sjikt. Juridiske statuser, ekteskapsformer og skilsmisseser er sentrale tema, eksemplifisert gjennom kjente romerske ekteskap. I det sjuende kapittelet returnerer forfatterne igjen til livsfaser, og da står barn i sentrum. Her trekkes særlig utdanning og båndet mellom barn og foreldre frem, mens det åttende kapittelet omhandler tidligkristne problematiseringer av seksualitet, begjær og fødsel i apokryfe tekster, altså de tekster som kirken valgte å utelate fra sin lære.

De greske (primært atenske, men spartanske kvinner får også plass), romerske og egyptiske kvinnene levde innen ulike kulturer. De hadde ulike muligheter, ulik plass i familien og konfronterte problemer noe ulikt. De greske kvinnene regnes for å ha levd i det strengeste patriarkalske samfunnet, de egyptiske i et noe mildere samfunn og de romerske et sted der imellom. Fellestrekket i kulturen er imidlertid patrilineære slektsbånd og patriarkalske samfunnsstrukturer i større eller mindre grad.

Forfatterne belyser antikkens syn på kvinner på flere måter. I gresk og romersk forplantningsteori ble kvinnens rolle i skapelsen av liv og frembringelsen av barn diskutert. Uenigheter handlet ofte om graden av kvinnens involvering i prosessen. I Aristoteles' bilde ble barn skapt idet «den aktive mannlige sæden kommer i kontakt med og gir form og funksjon til det kvinnelige passive råmateriale, det vil si menstruasjonsblodet» (s. 29). Blod står sentralt. Sæd var i Aristoteles' teori kokt blod, mens kvinnen fra naturens side var kald og derfor ikke i stand til å koke blodet. Resultatet var menstruasjonsblod. Etter fødselen kunne kvinnen varme blod, og dette ble til melk for barnet. Kvinnen er passiv og kald, mens mannen gir bevegelse, form og livspust (*pneuma*).

Etter fødselen ble barna ofte innsisert, og i Aten og Roma kunne de bli satt ut. Materialet om utsetting er svært usikkert, men mye peker på at jentebarn oftere ble satt ut enn guttebarn. Utsetting av barnet innebar nødvendigvis ikke døden, men kunne i mange tilfeller ende med et liv i slaveri. For de barna som fikk lov til å tre inn i familien, var de første årene usikre. Barnedødeligheten var stor, og dette kan ha ført til at engasjementet til foreldrene muligens var mindre de første årene enn hva vi ser på som naturlig. Likevel viser kildene klart at foreldrene sørget over barna som døde. Selv om romerne hadde mange ulike familiekonstellasjoner, med steforeldre (kanskje en stemor yngre enn sine stebarn) og adoptivforeldre (middelaldrende menn kunne også adopteres for å sikre at familienavnet ble videreført) og tilhørende stesøsken, var båndet mellom biologiske foreldre og barn spesielt sterkt. I de første årene kunne barna imidlertid i stor grad være i omsorgen til en amme eller slave. Da de så ble gamle nok, begynte de sin utdanning. Dette gjaldt barn av begge kjønn, men jentene avsluttet sin utdanning tidligere enn guttene (dette gjelder naturligvis hoved-

sakelig overklassen). Sannsynligvis skyldes dette at de kom tidligere i giftealder. Det er noe uklart når jenter giftet seg, men formelt var ekteskapsalderen deres 12–14 år. I praksis giftet romerske jenter seg når de var 15–17 år (med langt eldre menn), mens greske jenter antas å ha giftet seg i 13–14 årsalderen (s. 62, 121). Den videre skjebnen kunne arte seg på mange forskjellige måter. Mange ekteskap fremstår som lykkelige, og selv om mange giftemål kan ha vært arrangerte, har vi kilder som beskriver sterk kjærlighet mellom ektefeller. Skilsmisse kunne aktualiseres av mange årsaker, som eksempelvis sterilitet.

Et gjennomgående tema er frykt. Antikkens mennesker, slik vi møter dem, var omgitt av farer – de fryktet døden. Livmorens vandringer og barnefødsler var bokstavelig talt livsfarlige, dermed fryktet noen også det å bli gravid, mens andre kunne frykte at de ikke ble med barn. Noen fryktet sin stemor, mens andre bekymret seg for inngåelse av ekteskap og den påfølgende flyttingen til ektemannens familie (og den overvåkende svigermoren). For mange av disse farene og bekymringene eksisterte det magiske remedier som besvergelses og magiske objekter som kunne bistå menneskene.

Mye av innholdet i boken vil være fremmed stoff for mange, og her er mange *kuriosa* som er spennende og underholdende lesning. Et eksempel jeg i det minste hevet mine øyenbryn over, er hvordan hysteri kommer av livmorens vandringer i kroppen. «Man trodde nemlig lenge at når en livmor (på gresk *hystera*) vandrret, kunne kvinnen bli hysterisk – eller «livmorsk», som vi med et konstruert ord kunne ha sagt på norsk» (s. 11, se også s. 45–48).

Det finnes også noen interessante diskusjoner som forfatterne ikke har gjort plass til. En av dem gjelder økonomisk makt. Forfatterne innleder med å påpeke at i det patriarkalske samfunnet var det forskjeller i kvinners

og menns økonomi. Dette stemmer i de fleste tilfeller, men det stemmer også at romerske kvinner i henhold til lovtekstene kunne være *pater familias* i eiendomsspørsmål. Finske historikere anslår at romerske kvinner arvet kanskje så mye som 40 prosent av de verdiene som fremlå i testamentene, og anslag i Egypt peker på at kvinner eide mellom 1/6 og 1/4 av jorden.² Generelt i boken fremstår *pater familias* som en alltid tilstedeværende figur, men det er også et poeng å påpeke at Richard Saller har undersøkt innskrifter og anslått at de fleste antagelig ville miste sin *pater familias* innen de fylte 25 år.³

Et viktig spørsmål knyttet til temaet om den romerske farens allmektige posisjon i familien er om han kontrollerte spedbarns adgang til familien gjennom et ritual som forstås som den sosiale fødselen (s. 16–17, 36–37). Her bygger forfatterne tilsynelatende primært på Suzanne Dixons *The Roman Mother* (1988). Dixon referer i et appendiks til begrepet *tollere infantem*; å løfte barnet. Dette har i mer enn et århundre blitt forstått som en symbolsk handling der faren løftet barnet fra bakken og derved anerkjente det som sitt eget, eventuelt at *paterfamilias* løftet barnet til en underlagt hans makt og dermed tok barnet opp i familien. Teorien om at faren ga barnet livets rett på denne måten, har i senere tid blitt avvist av Brent Shaw.⁴ Han har sett på de kilder som bruker verbet å løfte (*tollere*) i denne sammenhengen og konkluderer med at den forståelsen som Dixon videreformidler, er en misforståelse som allerede på 1800-tallet snek seg inn i betydningsfulle oppslagsverk, og som derfor har fått en allmenngyldighet, men uten empirisk hold. I stedet kan verbet forstås som det engelske «to raise a child», med henspeling til oppfostring.

Der forfatterne kommer med tolkninger av myter og litterære tekster, som for eksempel når det trekkes veksler på Songe-Møller, synes

jeg mer eller mindre kvinnefiendtlige forestillinger får mye plass. Når realiteten trekkes frem derimot, nyanseres bildet. Dermed kan vi også lese at «[i]ndirekte spiller altså den gifte kvinnen en rolle også i den større samfunnsbygningen, og da ikke bare som bærer av mannens legitime barn». Kanskje skyldes det at ingen i trioen er historikere, men i en bok som setter seg fore å omhandle «forestillinger og praksis», synes jeg forestillingene er blitt noe overdimensjonert, og de får også en større gyldighet enn beskrivelsene av ikke-poetisk og ikke-mytisk art. Dermed får også de kvinnefiendtlige aspektene større plass. Lovtekster og arkeologi kunne ha blitt anvendt i større grad for å nyansere det bildet som litteraturen og religionen tegner. Det er ingen grunn til å forskjønne virkeligheten kvinner levde i innen i antikken, men bildet kunne i deler av boken altså vært mer nyansert. Det ville også vist i større grad hvor ressurssterke antikkens kvinner kunne være. Jeg må understreke at dette gjelder deler av boken, og at forfatterne også nyanserer bildet noe.

Tittelen på boken er fengende, men jeg opplever den som noe villedende. For det første kunne tittelen ha hatt med noe om forestillinger, og for det andre er egentlig ikke farsmakt et så sentralt tema i boken – strengt talt tar boken for seg langt flere kvinneroller enn moderskap også. Med unntak av kvinners alderdom i antikken er det meste av livssyklusen til antikkens kvinner inkludert – fra risikoen for utsetting etter fødselen via utdanning og giftemål til hennes rolle i unnfangelsen av nytt liv og til en potensielt tidlig enketilværelse.

Strukturen i boken er god, og språket er lettest, underholdende og fengende. Som historiker hadde jeg nok kost meg enda mer om den hadde fulgt kvinnes livsperspektiv og inkluderte alderdommen, som jeg også kunne

ha tenkt meg å lære litt om. Det er påfallende at hele kvinnens livssyklus behandles med unntak av den siste delen av livet. I tillegg synes jeg det siste kapittelet står noe alene, og det glir ikke like lett inn i resten av boken som de andre kapitlene. Ikke diskuterer det noen av realitetene til de menneskene som leste skriftene som er tema, og som avslutningskapittel trekker det få veksler på resten av boken. Om det er noe som gir en følelse av antologi med denne boken, er det hvordan dette kapittelet står noe utenfor helheten, i tillegg til at forfatterne har avstått fra en konklusjon eller oppsummering. Jeg hadde likt at de hadde trukket de store trådene fra det årtusenet de diskuterer, det enorme geografiske området, de mange kulturene og de store religiøse og politiske omveltningene som deres tema befinner seg innenfor. Vi beveger oss gjennom omtrent 1000 år med historie, men noen tema behandles kun innenfor senantikken (mellom 300-tallet og 500-tallet e.Kr.), andre kun i den klassiske perioden (200 f.Kr. til 300 e.Kr.). Slik tones utviklingslinjer ned, og kulturområdet fremstår som langt mer statisk enn det i realiteten var. *Summa summarum* flyter boken imidlertid svært godt og er lett å følge.

For den uinnvidde leser gir *Farsmakt og moderskap i antikken* et godt innblikk i antikkens syn på kvinner generelt, på seksualitet, forplantingsteorier, familieliv, religion – både mytologi og kristendom – og møtet mellom den gamle og den nye religionen. Denne kunnskapen får vi i møte med mange av de mest kjente av antikkens menn – Platon, Aristoteles, Xenofon, Cicero og Augustin for å nevne noen, og mange interessante kvinner. For mer innvidde lesere gir skarpsindige formuleringer av tre forskere med lang erfaring ny og bedre forståelse for både tekstene og deres kontekst. Kort oppsummert: anbefales. ★

Noter

- 1 Et hjertesukk til forlaget: Kan man sørge for at trykkeriene bruker nok lim? Begge mine to – 2 – bøker gikk opp i limingen etter én gjennomlesning!
- 2 Se Kate Cooper, 2007. *The Fall of the Roman Household*. Cambridge University Press: Cambridge. s. 111–115 for referanser.
- 3 Richard Saller, 1986. «Patria potestas and the Stereotype of the Roman Family». *Continuity and Change* 1. s. 7–22.
- 4 Brent Shaw, 2001. «Raising and killing children: Two Roman Myths». *Mnemosyne*, Vol. 54.1. s. 31–77.

Mathilde Skoie og Gjert Vestrheim (red.)

Antikken i ettertiden

Antikken er ingen stabil størrelse; den har betydd forskjellige ting til forskjellige tider. I denne boken møter antikke tekster og monumenter ulike tiders fortolkere.

Antikken i ettertiden handler om den betydningen Hellas og Roma har hatt i vestlig kultur fra Karl den stores tid og frem til i dag. Boken beveger seg fra litteratur via skulptur til teater, film og såpeopera, og videre til politikk og filosofi. Mens noen kapitler er nærlesning av enkeltverk med vekt på hvordan antikken blir brukt, er andre kapitler tenkt mer som oversiktsartikler.

Møtene mellom antikken og en (som oftest) beundrende ettertid gir oss ikke bare ny innsikt i ettertiden, de gir oss også perspektiver på antikken som vi selv har lett for å overse. Studiet av slike møter, såkalte resepsjonsstudier, har i de senere år vokst frem som et eget forskningsfelt. Denne boken er det første bidraget til dette forskningsfeltet på norsk.

Bidragstyttere er Jostein Børtnes, Svein-Eirik Fauskevåg, Giorgis Giatromanolakis, Karin Gundersen, Tomas Hägg, Jon Haarberg, Bente Kiilerich, Jørgen Christian Meyer, Lars Boje Mortensen, Mona Ringvej, Erling Sandmo, Mathilde Skoie, Victor Plahte Tschudi og Gjert Vestrheim.

Kr. 399,- 339 s.

Kjøp boken i bokhandelen eller på
 • www.universitetsforlaget.no
 • bestilling@universitetsforlaget.no
 • 24 14 76 55

UNIVERSITETSFORLAGET

BIDRAGSYTERE

Rannveig Dahle, forsker

NOVA

Postboks 3223 Elisenberg

0208 Oslo

Tlf.: 22 54 12 86 / 99 69 61 06

E-post: rannveig.dahle@nova.no

Mathias Danbolt, stipendiat

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Postboks 7805

5020 Bergen

E-post: mathias.danbolt@lle.uib.no

Berit Gullikstad, forsker

Institutt for tverrfaglige kulturstudier

NTNU

7491 Trondheim

Tlf.: 73 59 02 18

E-post: berit.gullikstad@ntnu.no

Camilla Hambro, postdoktor

Institutionen för musik- och teatervetenskap

Stockholms universitet

SE-106 91 Stockholm

Tlf.: 95 21 56 90

E-post: camilla.hambro@music.su.se

Jan Frode Hatlen, stipendiat

Institutt for historie og klassiske fag

NTNU

7491 Trondheim

Tlf.: 73 59 63 97 / 41 23 65 70

E-post: jan.frode.hatlen@ntnu.no

Anne Homme, forsker II

Uni Rokkansenteret

Nygårdsgaten 5

5015 Bergen

Tlf.: 55 58 97 46

E-post: anne.homme@uni.no

Kari Ludvigsen, forskningsleder

Uni Rokkansenteret

Nygårdsgaten 5

5015 Bergen

Tlf.: 55 58 21 60

E-post: Kari.Ludvigsen@uni.no

Sanna Sarromaa, stipendiat

Avdeling for helse- og sosialfag

Høgskolen i Lillehammer

Postboks 952

2626 Lillehammer

Tlf.: 61 28 80 65/ 41 00 71 32

E-post: sanna.sarromaa@hil.no

Cathrine Holst

hva er FEMINISME

Feminismen har revolusjonert kvinners stilling i moderne demokratier, men mange kamper gjenstår. Hvordan skal fremtidens feminister lykkes? I *hva er FEMINISME* staker en av Norges fremste samfunnsforskere ut veien videre.

Feminismen i dag fremstår som mangfoldig og til dels motstridende. Så hva er egentlig feminisme? Hva vil det si å være feminist? Hva er feminismens viktigste kampsaker nå? Porno eller permisjon? Hijab eller likelønn? *hva er FEMINISME* gir en oversiktlig, kritisk og engasjerende introduksjon til et mangfoldig fenomen. Cathrine Holst presenterer de viktigste feministiske retningene og diskuterer dem i lys av aktuelle politiske tema.

Kr 159,-

Boken kjøpes i bokhandelen eller på

- www.universitetsforlaget.no
- bestilling@universitetsforlaget.no
- tlf. 24 14 76 55

UNIVERSITETSFORLAGET

Helge Svare

Menn i pleie og omsorg

- brødre i hvitt

Kvinnelige masekjerringer og mannlige unnasluntrere. Slik kan menns og kvinners oppfatninger av hverandre beskrives i pleie- og omsorgssektoren. Mens mennene karakteriseres som rotete og seine i stellet, reagerer de selv på det som fra deres ståsted oppfattes som «den kvinnelige pekefingeren».

Likevel - og heldigvis - er ikke dette hele bildet. En studie av et sykehjem der andelen menn økte, viser at trivselen økte hos både menn og kvinner.

Boka gir en fyldig beskrivelse av hva som skjedde på dette sykehjemmet. I tillegg drøftes de historiske og kulturelle forutsetningene for dagens lave mannsandel innenfor pleie og omsorg. Forfatteren ser på holdningene til pleie- og omsorgsyrkene hos gutter i tenårene, og gjennom intervjuer med mannlige sykepleierstudenter kommer det fram hva det er som motiverer dem til å velge denne yrkesveien.

«Selv om denne utgivelsen, som tittelen sier, handler om forhold rundt mannlige omsorgsarbeidere, fortrinnsvis sykepleiere og hjelpepleiere, får leseren mye mer med på kjøpet! (...) Svare har her etter min oppfatning lyktes i både å gi temaet en solid faglig forankring og samtidig gitt åpning for mange ikke-akademiske mannlige og kvinnelige stemmer fra grasrota.» O G Aasland i Tidsskrift for Den norske legeforening.

Kr 299,-

Kjøp boka i bokhandelen eller

- På tlf 24 14 76 55 • På fax 24 14 76 56
- E-post: bestilling@universitetsforlaget.no
- Internett: www.universitetsforlaget.no

UNIVERSITETSFORLAGET

Beatrice Halsaa og Anne Hellum (red.)

Rettferdighet

Rettferdighet er grunnleggende i den norske velferdsstaten og for all menneskelig sameksistens. Men hva betyr rettferdighet i en tid preget av flerkulturalitet og globalisering?

I denne essaysamlingen bidrar filosofer, jurister, teologer, samfunnsvitere og økonomer til å vise hvordan etablerte oppfatninger av hva som er rettferdig, settes under press i en tid med økt mobilitet av mennesker, rettsoppfatninger og økonomisk virksomhet.

Kr 219,-

Kjøp bøkene i bokhandelen eller på

- bestilling@universitetsforlaget.no
- www.universitetsforlaget.no
- tlf. 24 14 76 55

UNIVERSITETSFORLAGET

Sindre Bangstad

Sekularismens ansikter

Sekularismens ansikter er den første innføringen til sekularisme som teori og praksis på norsk.

Sekularisme er i løpet av de siste årene blitt et brennbart tema i Norge. Terrorangrep i Europa utført av radikale islamister, debatten om bruk av hijab i politiet, «stat-kirke-forliket» og den såkalte Rana-debatten har ført til at mange nå stiller seg spørsmålet om hva sekularisme er og hvilken fremtid den har i norske og europeiske samfunn.

Forfatteren vant Universitetsforlagets Faglitterære Pris i 2008.

ISBN 9788215014128

PRIS 279,-

Kjøp boken i bokhandelen eller

- På tlf 24 14 76 55
- På fax 24 14 76 56
- E-post: bestilling@universitetsforlaget.no
- Internett: www.universitetsforlaget.no

UNIVERSITETSFORLAGET

Dag Øistein Endsjø

Sex og religion

Fra jomfruball til hellig homosex

Religion forbyr og påbyr sex, fordømmer og velsigner, straffer og belønner. Din sexpartners kjønn, ekteskapelige status, hudfarge, religion eller kaste er alle faktorer som kan lede deg enten til frelse eller til fortapelse. Velkommen til det religiøse sexunivers.

I *Sex og Religion* ser forfatteren nærmere på de forskjellige religionenes holdninger til hetero- og homosex, til sexrasisme og demonsex, til pliktsex og avholdenhet, til oralsex, analsex, skilsmisse og flergifte. Boken går også inn på hva religionene mener er konsekvensene av forskjellige typer sex, på hvordan sex brukes rituelt og på forestillinger om sex hinsides den menneskelige tilværelse.

«Endsjøs fremstilling veksler effektivt mellom autoritative religiøse tekster, historiske utviklingstrekk, rettsprotokoller, minoritetssyn - og (...) kuriøse enkelttilfeller. Forfatteren fører en distansert, sober og ikke så lite ironisk penn.» Ingunn Økland, Aftenposten

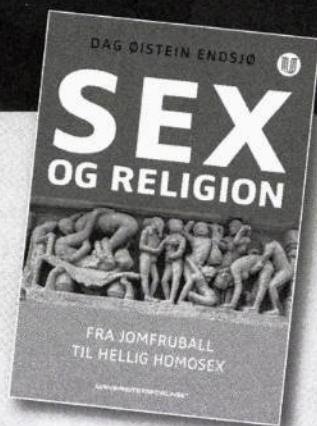
«*Sex og religion* er noe så usedvanlig som en underholdende fagbok.»

Helene Lindqvist i Bergens Tidende

Pris 299,-

Kjøp boken i bokhandelen eller på

- www.universitetsforlaget.no
- bestilling@universitetsforlaget.no
- 24 14 76 55

UNIVERSITETSFORLAGET

Forfatterinstruks

Kjønnsforskningen er tverrfaglig. Artiklene i *Tidsskrift for kjønnsforskning* skal derfor presenteres slik at stoffet også blir tilgjengelig for lesere utenfor eget fagområde. *Tidsskrift for kjønnsforskning* publiserer artikler, kommentarer, debattinnlegg og bokanmeldelser. Bidragene kan være på norsk, svensk, dansk eller engelsk. Artikkelmanuskriptene blir vurdert av to anonyme konsulenter som skal sikre at publiserte artikler holder et godt faglig nivå.

Innsending: Manuskripter sendes elektronisk til redaksjonssekretær Toril Enger: toril@kilden.forskningsradet.no og til redaktørene: agnes.bolso@ntnu.no og hilde.danielsen@uni.no

Manuskriptstandard for artikler: En artikkel i *Tidsskrift for kjønnsforskning* vil vanligvis være omkring 15 sider i ferdig trykket hefte. Manuskriptet må skrives med dobbel linjeavstand i skrifttype Times New Roman, 12 punkter. Bruk kun venstremarg. Bruk kursiv hvis ord skal utheves (ikke understrekning eller halvfet). Manuskriptet skal ikke overskride 50 000 tegn inkludert mellomrom.

Manuskript for en artikkel skal inneholde: Tittel på norsk, tittel på engelsk og engelsk sammendrag (abstract), 5–10 engelske nøkkelord (keywords), norsk ingress, noter, referanser og forfatteropplysninger (fullt navn, institusjonsadresse og e-post).

Første side skal inneholde forfatterens navn, tittel, arbeidssted, adresse til arbeidssted, telefon dagtid og e-postadresse.

Andre side begynner med artikkelens tittel og en ingress på maksimalt 10 linjer ombrukket tekst, dvs. 600 tegn med mellomrom. Den skal være poengtert, kort og interessevekkende. Etter ingress følger artikkelteksten.

Engelsk sammendrag skal være maksimalt 200 ord.

Overskrifter og underoverskrifter skal være uten tallangivelser og klart angitt ved konsekvent bruk av typer (ikke store bokstaver). Det skal maksimum være tre overskriftsnivåer, inklusive hovedtittel.

Noter skal være i form av sluttnoter og følger i fortsettelsen av artikkelteksten.

Litteraturhenvisninger i teksten skrives etter følgende retningslinjer: I teksten settes forfatters etternavn og publikasjonens utgivelsesår: Moi (1998). Hvis forfatter ikke er nevnt i teksten, oppgis etternavn og utgivelsesår i parentes: (Moi 1998). Sideangivelse oppgis etter utgivelsesår: (Moi 1998:26). Hvis det er to forfattere, oppgis begge etternavn. Hvis det er mer enn to forfattere oppgis alle navn ved første referanse. Bruk deretter «m.fl.». Skill mellom referanser innen samme parentes ved å bruke semikolon.

Litteraturlisten ordnes alfabetisk etter forfatterens etternavn. Vi ønsker hele fornavn, ikke bare forbokstaver. Hvis det oppgis to eller flere arbeider av samme forfatter, settes det eldste arbeidet først. Eksempler:

Bøker:

Tucker, Judith 1985. *Women in Nineteenth Century Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tidsskrifter:

Haavind, Hanne 1994. «Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte». *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* (31) 9:767–783.

Antologier og artikkelsamlinger:

Børtnes, Jostein 2002. «Likekjønnet kjærlighet og guddommelig begjær». I: Halvor Moxnes, Jostein Børtnes og Dag Øistein Ensjo (red.): *Naturlig sex? Seksualitet og kjønn i den kristne antikken*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Mindre endringer i manus, som rettinger av skrivefeil og mindre språklige forbedringer, kan redaksjonen foreta uten å kontakte artikkelforfatteren. Større endringsforslag sendes forfatteren til vurdering.

Lykke til!

Redaksjonen

Depotbiblioteket

h10024368

2010 Årg. 34 Nr. 1
Tidsskrift for kjønnsfor
kning (trykt)

SKRIFT FOR KJØNNES FORSKNING

Nr. 1 2010

ISSN 0950-0804

Volume 11 Number 1 2010

Editorial Board

Editorial Board

Editorial Board

Editorial Board

Editorial Board